

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 6 (26)

Muscat 2017

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.6(26)2017

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 6(26), 2017
December, 30**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: PO Box 2910

Ruwi, PC 112 Sultanate of Oman

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: +96894767267

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Doctor of Political Science, Professor, Valery Kornienko, Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"

Economic Sciences

- Doctor of Economics, Professor Bashnyanin G., Head of the Department of Economics, Lviv Commercial Academy;
- Doctor of Economics, Professor, Barsky Y. M., Lutsk National Technical University;
- Doctor of Economics, Professor, Shvets N. R., Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- Doctor of Economics, Professor, Shevchuk A. V., Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- Doctor of Economics, Associate Professor, Vdovenko N. M., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- Doctor of Economics, Professor, Zahorna T. O., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Economics, Associate Professor, Hrapkina V. V. Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- Doctor of History, Professor, Orehovsky V., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- Doctor of History, Professor, Yuriy M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of History, Bezarov O., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of History, Professor, Tsyganenko L., Izmail State Humanitarian University
- Doctor of History, Professor, Roebuck Igor Y., Kharkiv National Medical University;
- Doctor of History, Nikitenko K. V., Lviv National Academy of Arts;
- Doctor of History, Professor, I.B. Datskiv, Ternopil National Economic University;
- Doctor of History, Professor, Cotsur Nadiya, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Doctor of Philosophy, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad
- Doctor of Philosophy, Professor, Chikarkova M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Philosophy, Professor, Andriyenko O. V. Donetsk National University;
- Doctor of Philosophy, Dulya P. G., Mikolaiv National University;

Political Sciences

- Doctor of Politics, Professor, Kornienko V., Academician of the Ukrainian Academy of Politics, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- Doctor of Politics, Professor, Tkach O. I., Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Doctor of Politics, Associate Professor, Denysyuk Svetlana G., Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Doctor of Pedagogics, Professor, Belmaz Y. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy; Academy;
- Doctor of Pedagogics, Professor, Vlasenko K. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Donbass State Engineering Academy;
- Doctor of Pedagogics, Professor, Prima R. M., Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- Doctor of Pedagogics, Professor, Kozhevnikov V. M., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Pedagogics, Professor, Tarnopolskyi O. B., Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- Doctor of Pedagogics, Associate Professor, Poluboiaryna I. I., Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- Doctor of Psychology, Professor, Volzhentseva I., Makeyevka Economics and Humanities Institute;
- Doctor of Psychology, Professor, Simonenko S., K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Associate Professor, Murat Eliaz, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- Doctor of Medicine, Professor, Mikhail Lebedyuk, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medicine, Professor, Bocharov Vasily Andreevich, Head of the Department of Pharmaceutical and Cosmetology Technologies, Odessa Medical Institute of the International Humanities University;
- PhD in Medicine, Bocharova Veronika Vladimirovna, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medicine, Associate Professor, Kuts Larissa Viktorovna, Head of the course of dermatovenereology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- Doctor of Medicine, Zubkova L., Medical center "ORTO DENT" (Odessa, Ukraine);
- Doctor of Medicine, Gladchuk V., «Hladchuk Medical Aesthetic Center» (Kiev, Ukraine)
- Doctor of Medicine, Professor, Peklina G. P., Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- Doctor of Technical Sciences, Professor, Waldemar Wójcik, Lublin University of Technology;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Baranowski V. M., Ternopil National Technical University;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V. B., Donetsk National Technical University;
- PHD in Engineering Sciences, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad

Juridical sciences

- Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E., Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- Doctor of Law, Professor, Gumin A. M., Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- Doctor of Art, Professor, Crul P. F. V.Stefanik Priкарпатський University;
- Doctor of Art, Professor, Olena Sizova, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Prokopova Natalia Leonidovna, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- Doctor of Art, Rusudan Kvaratskhelia, Caucasus International University;
- Doctor of Art, Professor, Andriy Puchkov, Boris Grnchenko Kyiv University;
- PhD in Art, Evhen Kushch, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- PhD in Art, Badalov O. P. Chernigov Institute of Arts and Cultural Management of the National Academy of Culture and Arts;

Geographical Sciences

- Doctor of Geography, Professor, Ilyin L. V., Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

RSCI SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

GOOGLE SCHOLAR

I. HISTORICAL AND POLITICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.1

UDC 94(477-25):378 «18»

SCHOOL OF HISTORIANS OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY AT THE END OF 40`S – IN THE MIDDLE OF 60`S OF THE XIX CENTURY (TO THE HISTORIOGRAPHY OF QUESTION)

PhD in History, Associate Professor, Olha Tarasenko

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

We honored the historians of St. Volodymyr University Professors P. V. Pavlov, O. I. Stavrovsky, V. Ya. Shul`gin. We analyzed the historiography of the second half of the XIX – the beginning of the XXI century which is devoted to the study of life, teaching, and scientific activity of these teachers. We proved that the period of teaching and scientific activity of P. V. Pavlov, O. I. Stavrovsky, V. Ya. Shul`gin at the St. Volodymyr University from the end of 40's till the middle of 60's of the XIX century was the time of the second period of formation of the School of Historians of the St. Volodymyr University of the XIX century. We noted that historians of the St. Volodymyr University of the XIX century P. V. Pavlov, O. I. Stavrovsky, V. Ya. Shul`gin were among the founders of Ukrainian historical education and science. We emphasized that the study of the history of the formation and development of the School of Historians of the St. Volodymyr University of the XIX century has the great importance for understanding the formation and development of University historic education and science in the XIX at the beginning of the XXI centuries in general.

Keywords: P. V. Pavlov, O. I. Stavrovsky, V. Ya. Shul`gin, the second period of the formation of the School of Historians of St. Volodymyr University, the end of 40`s - the middle of the 60's of the XIX century, Kyiv.

кандидат історичних наук, доцент, Тарасенко О. О. Школа істориків університету св. Володимира у кінці 40-х – середині 60-х років хіх ст. (до історіографії питання)/ Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна

Пошанувано істориків Університету Св. Володимира професорів П. В. Павлова, О. І. Ставровського, В. Я. Шульгіна. Проаналізовано історіографію другої третини ХІХ – початку ХХІ ст., яка присвячена вивченню життя, викладацької, наукової діяльності зазначених викладачів. Доведено, що період викладацької та наукової роботи П. В. Павлова, О. І. Ставровського, В. Я. Шульгіна. в Університеті Св. Володимира у кінці 40-х – середині 60-х років ХІХ ст. став другим періодом започаткування становлення Школи істориків Університету Св. Володимира ХІХ ст. Наголошено, що історики Університету Св. Володимира ХІХ ст. П. В. Павлов, О. І. Ставровський, В. Я. Шульгін були серед фундаторів української історичної освіти і науки. Підкреслено, що дослідження історії становлення та розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира ХХ ст. має вагоме значення для розуміння становлення та розвитку університетської історичної освіти і науки у ХІХ – на початку ХХІ ст. у цілому.

Ключові слова: П. В. Павлов, О. І. Ставровський, В. Я. Шульгін, другий період становлення Школи істориків Університету Св. Володимира, кінець 40-х – середина 60-х років ХІХ ст., Київ.

кандидат исторических наук, доцент, Тарасенко О. А. Школа историков университета св. Владимира в конце 40-х – середине 60-х годов хіх ст. (к историографии вопроса)/ Киевский университет имени Бориса Гринченка, Киев, Украина

Мы почтили данью уважения историков Университета Св. Владимира профессоров П. В. Павлова, А. И. Ставровского, В. Я.

Шульгина. Мы проанализировали историографию второй трети XIX – начала XXI ст., которая посвящена изучению жизни, преподавательской, научной деятельности указанных преподавателей. Мы доказали, что период преподавательской и научной работы П. В. Павлова, А. И. Ставровского, В. Я. Шульгина в Университете Св. Владимира в конце 40-х – середине 60-х годов XIX ст. стал вторым периодом становления формирования Школы историков Университета Св. Владимира XIX ст. Мы акцентируем, что историки Университета Св. Владимира XIX в. П. В. Павлов, А. И. Ставровский, В. Я. Шульгина были среди основателей украинского исторического образования и науки. Мы подчеркиваем, что исследование истории становления и развития Школы историков Университета Св. Владимира XX в. имеет большое значение для понимания становления и развития университетского исторического образования и науки в XIX - начале XX ст. в целом.

Ключевые слова: П. В. Павлов, А. И. Ставровский, В. Я. Шульгин, второй период становления Школы историков Университета Св. Владимира, конец 40-х – середина 60-х годов XIX в., Киев.

Вступ. Школа істориків Київського Імператорського Університету Св. Володимира, як корпорація особистостей, об'єднаних за професійною ознакою як історики, формувалася протягом XIX – початку XX ст. із викладачів, які працювали на кафедрах всесвітньої та російської історії. Їх наукова діяльність і спадщина відносились до різних наукових напрямів і течій, але всі вони, як корпорація істориків, належали тому вищому навчальному закладу, в якому працювали. Враховуючи це, ми вважаємо, що маємо право об'єднати їх під

назвою Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст. Історики Університету Св. Володимира XIX ст. були серед фундаторів української історичної освіти і науки. Вивчення історії становлення та розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира XX ст. має вагоме значення для розуміння становлення та розвитку університетської історичної науки у XIX –початку XXI ст. у цілому. Автор статті досліджує проблему «Школа істориків Університету Св. Володимира в історіографії XIX – початку XXI ст.» [1-6].

Актуальність статі полягає у пошануванні істориків Університету Св. Володимира професорів П.В. Павлова, О.І. Ставровського, В.Я. Шульгіна.

Мета статті: визначити історіографію другої половини XIX – початку XXI ст., яка присвячена життю, викладацькій і науковій діяльності істориків Університету Св. Володимира П.В. Павлова, О.І. Ставровського, В.Я. Шульгіна та довести, що період їхньої викладацької та наукової роботи у закладі у кінці 40-х – середині 60-х років XIX ст. склав другий період формування Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст.

Дослідження про П. В. Павлова. Життєвий та науковий шлях Платона Васильовича Павлова було розглянуто в ювілейному виданні «Биографического словаря профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884)» [7, с. 533-537]. Енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона у 1897 р. надав короткі відомості про історика [8], через сто років замітка про історика були розміщена в Електронній енциклопедії Київського національного університету імені Тараса Шевченка [9]. У своїх спогадах П. В. Павлова згадували студенти О. В. Романович-Славатинський [10], В. Г. Авсеєнко [11], В. О. Португалов [12] та М.І. Костомаров [13].

Докторську дисертацію П. В. Павлова [14] проаналізували у 1850 р. К. Д. Кавелін, С. М. Соловйов, М. П. Погодін [15; 16; 17].

У 1908 р. М. Лемке стисло окреслив життя і наукову спадщину вченого [18]. В 1955 р. у журналі «Исторические записки» була надрукована прощальна лекція професора Павлова, яку він виголосив студентам Університету Св. Володимира у грудні 1859 р., залишаючи заклад [19]. Про керівництво професора Павлова організацією перших недільних шкіл у Києві та його вплив на студентство згадали дослідники вивчаючи діяльність Харківсько-Київського таємного товариства [20; 21; 22] та розглядаючи діяльність революціонерів – демократів на Україні у другій половині 50-х – початку 60-х років XIX ст. [23]. Звернення попечителя Київського навчального округу М. І. Пирогова до влади про відкриття недільних шкіл у Києві та про доручення керувати ними П. В. Павлову висвітлені у його листах, надрукованих у 1985 р. у «Вибраних педагогічних працях»[24]. Постать історика як вченого-просвітника 60 років XIX ст. розглянула Р. Г. Еймонтова у 1986 р. [25]. «Справу» професора Павлова у контексті урядової політики та історичної науки Російської імперії 60-70-х років XIX ст. дослідив В.І. Чесноков [26].

Автор статті розглянула викладацьку та наукову діяльність П. В. Павлов у контексті становлення та розвитку історичної освіти та науки в Університеті Св. Володимира в XIX ст. у 1995 р. [1], відзначаючи 160 років від початку праці історика в Університеті Св. Володимира у 2007 р.[27], пошанувала вченого у розвідках до 165-річного у 1999 р. [5] та до 175-річного ювілею Київського університету у 2010 р.[6], відзначила роль професора Павлова як наукового керівника студента Івана Лашнюкова [28]. Викладацьку, науково-дослідну та музейну діяльність П. В. Павлова після повернення в Університет Св. Володимира у 1875-1885 рр. на заснованій кафедрі історії і теорії

мистецтв дослідила О. В. Сторчай у 2009 р. [29]. О. О. Тарасенко проаналізувала спогади про професора Павлова його колишнього студента В. Й. Португалова у 2015 р. [30], дослідила особистість П. В. Павлова у контексті становлення школи істориків Університету Св. Володимира у 2015 р. [31], розглянула спогади про нього [32] у 2016 р., спогади його колишнього студента В. Г. Авсеєнка [33], вивчила спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова [34] у 2016 р., розглянула соціокультурний портрет вченого у 2016 р. [35] та в 2017 р. у спогадах про викладачів Школи істориків Університету Св. Володимира [36].

Підсумуємо, окреслена історіографія дозволяє простежити як висвітлювалась протягом середини XIX – початку XXI ст. особистість, викладацька, наукова, освітянська, громадська, просвітницька діяльність професора кафедри російської історії П. В. Павлова у 1847-1859 роках, яка склала другий період формування Школи істориків Університету Св. Володимира.

Дослідження про О. І. Ставровського. Життя, діяльність, побіжну оцінку наукової творчості О. І. Ставровського визначив у 1884 р. у біографічній статті Ф. Я. Фортинський [37], стислі довідки про життя і діяльність історика були надруковані в 1900 р. [38] та 1909 р. [39]. Про О. І. Ставровського у своїх споминах у XIX ст. згадали М. І. Костомаров [13], В. Г. Авсеєнко [11]. Спогади М. І. Костомарова із його автобіографії, де він спогадує викладачів Університету Св. Володимира проаналізувала автор цієї статті [10]. Вона ж дослідила спогади В.Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира [11].

Про київського медієвіста у своїх працях розповів С. І. Лиман у 2009 р. [40], який у 2011 р. розглянув вивчення історії середніх віків О. І. Ставровським та викладання її у його навчальних курсах [41],

детально і безпристрасно проаналізував його магістерську дисертацію [42] та у 2013 р. розглянув історію «кадрового конфлікту» у київській університетській медієвістиці першої половини 1860-х рр.: О. І. Ставровський проти В. Г. Авсеєнка [43]. Дослідник підкреслив, що під впливом критичних зауважень мемуарів Костомарова М. І. та В. Г. Авсеєнка про рівень загальної науково-педагогічної підготовки О. І. Ставровського в радянські роки сформувалася наукова інерція, яка зумовила дуже короткі й зневажливі згадування про О. І. Ставровського, що присутнє у праці В. П. Бузескула «Загальна історія та її представники в Росії в XIX і на початку XX ст.» [44], у монографії Р. Г. Еймонтової «Російські університети на межі двох епох» [45], у «Нарисах історії історичної науки в СРСР» [46], у яких не було дано оцінки творчості О. І. Ставровського.

Автор статті у контексті вивчення становлення та розвитку історичної освіти і науки в Університеті Св. Володимира вивчала науково-викладацьку діяльність О. І. Ставровського у 1995 р. [1], у 1999 [5], у 2010 р. [6]. Вона ж у 2007 р. розглядала діяльність історика як завідуючого Музею старожитностей Університету Св. Володимира [47]. О. О. Тарасенко у 2017 р. проаналізувала викладацьку і наукову роботу О. І. Ставровського в Університеті Св. Володимира [48], у контексті становлення Школи істориків Університету Св. Володимира [49], у соціокультурному портреті викладачів кафедри всесвітньої історії [50], у спогадах сучасників [51], у дослідженні історіографії питання щодо першого періоду формування Школи істориків Університету Св. Володимира у середині 30-х – кінці 40-х років XIX ст. [52].

Отже, зазначена історіографія дозволяє проаналізувати як висвітлювалась протягом другої половини XIX – початку XXI ст. викладацька та наукова діяльність професора кафедри всесвітньої

історії О. І. Ставровського у 1836-1866 рр. та висновувати, що його діяльність склала перший та другий період формування Школи істориків Університету Св. Володимира.

Дослідження про В. Я. Шульгіна. Життя, науково-освітня та громадська діяльність В. Я. Шульгіна досліджуються протягом другої половини XIX - початку XXI ст. Біографічний нарис про життя і діяльність В. Я. Шульгіна у 1879 р. намалював Г. К. Градовський [53], а у 1884 р. - Ф. Я. Фортинський [7, с.760-777]. Довідку про історика в енциклопедичному словнику у 1904 р. розмістив П. А. Конський [54]. Цілісну картину конфлікту, який виник при спробі В. Я. Шульгіна повернутися до викладання в Університет Св. Володимира в умовах дії статуту 1863 р. і отримав назву «справа Шульгіна», детально дослідив В.І. Чесноков [55]. Політику російського уряду щодо історичної науки в Університеті Св. Володимира у другій половині XIX ст., зорема, щодо «справи Шульгіна» розкрив В. М. Мордвінцев [56, 57]. Суть «справи Шульгіна» у своїх споминах також висвітлили В.Г. Авсеєнко [11] та О. В. Романович-Славатинский [10; 7, с.580-583]. Про В. Я. Шульгіна як про провідного професора історії Університету Св. Володимира у 1999 р. нагадала Л. В. Шевченко [58]. Постать В. Я. Шульгіна як видатного діяча науки і культури Києва вивчала Л. Д. Федорова [59]. Роботу історика на кафедрі всесвітньої історії побіжно окреслила О. О. Тарасенко у контексті дослідження становлення та розвитку історичної освіти і науки в Університеті Св. Володимира [1; 5; 6] вона ж дослідила як його спогадував у своїх споминах В. Г. Авсеєнко [33; 60] та О. В. Романович-Славатинский [10; 7, с. 580-583; 60]. Останній високо оцінив діяльність вченого по його смерті [61]. На початку XXI ст. життєвий шлях та науково-освітню та громадську діяльність вченого досліджував Р. П. Левінець [62; 63; 64; 65; 66; 67], А. В. Крижевський розглянув внесок В. Я. Шульгіна у розвиток

антикознавства в Університеті Св. Володимира [68]. У 2010 р. у репринтно перевиданій «Истории Университета Св. Владимира» В.Я. Шульгіна [69] розміщена ґрунтовна стаття Івана Гриценка, Віктора Короткого, Дмитра Набильского про В. Я. Шульгіна та його працю [70].

Три підручника із давньої, середньої та нової всесвітньої історії [71; 72; 73], які В. Я. Шульгін видав у 1856-1862 рр. і які взяли за основу у викладанні більшість середніх навчальних чоловічих і жіночих закладів Російської імперії, відповідно витримали 6, 8, 7 видань, для свого часу були видатний явищем педагогічної та історичної думки, їх вирізняв авторський яскравий художній виклад, влучність характеристик епох і діячів, професіоналізм, високий методологічний рівень. Із задоволенням та користю ці підручники читали і дорослі. Значення підручників В. Я. Шульгіна, які відповідали усім вимогам свого часу, були високо оцінені С. В. Єшевським [74], Д. І. Іловайським [75].

До наукової спадщини В. Я. Шульгіна належать його магістерська дисертація «О состоянии женщин в России до Петра Великого. Историческое исследование» [76], високо відзначена у рецензіях М. П. Погодіним [77], нарис про стан освіти в навчальних закладах Південно-Західного краю із кінця XVIII ст. до відкриття в Києві університету, який був вступним розділом до історії Університету Св. Володимира і вперше був надрукований у часописі «Русское слово» в 1859 р. «Историческое обозрение учебных заведений в Юго-Западной России с конца XVIII века до открытия университета в Киеве» [77], перша історія Університету Св. Володимира, яка є одним із найкращих досліджень його ранньої історії, а В. Я. Шульгіну як історику випала честь залишити нащадкам відомості про перші п'ять років діяльності закладу, для автора це була данина поваги і подяки установі, яка надала йому вищу освіту [69]. Праця була написана до 25-річниці

діяльності Університету Св. Володимира, схвально оцінена, відзначена як актуальна і глибока [70; 78], огляд економічного, політичного, культурного становища Південно-Західного краю в середині XIX ст., написаний у 1864 р. у вигляді монографії [79; 80].

Підсумуємо, окреслена історіографія дозволяє проаналізувати як вивчалась протягом середини XIX – початку XXI ст. особистість, наукова, освітянська, викладацька, просвітницька діяльність В. Я. Шульгіна та довести, що період праці В. Я. Шульгіна на кафедрі всесвітньої історії протягом 1849-1862 рр. склав другий період у становленні Школи істориків Університету Св. Володимира.

Висновки. Проведений аналіз та вивчення окресленої вище історіографії в історіографії середини XIX – початку XXI ст. по темі дослідження дозволили автору статті зробити висновок, що викладацька та наукова діяльність П. В. Павлова, О. І. Ставровського, В. Я. Шульгіна у кінці 40-х – середині 60-х років XIX ст. склали другий період формування Школи істориків Університету Св. Володимира. Особистості істориків Платона Васильовича Павлова, Олексія Івановича Ставровського, Віталія Яковича Шульгіна були непересічними для свого часу. Своєю викладацькою та науковою діяльністю вони формували другий період становлення Школи істориків Університету Св. Володимира, засвідчували культ знань, високу ерудицію, загальну культуру, навчали майбутніх талановитих фахівців і дослідників, виховували широко й неупереджено мислячу молоду генерацію громадян, надихали оточуючих вивчати російську та всесвітню історію, історію і культуру рідного краю, що сприяло започаткуванню традицій Школи істориків Університету Св. Володимира у цілому. Підкреслимо, що історики Університету Св. Володимира XIX ст. професори Павлов, Ставровський, Шульгін були серед фундаторів української історичної

освіти і науки. Вивчення історії становлення та розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира ХХ ст. має вагоме значення для розуміння становлення та розвитку університетської історичної науки у ХІХ – початку ХХІ ст. у цілому.

Література:

1. Тарасенко Ольга. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. Київ: Логос, 1995. 276 с.
2. Тарасенко О. О. Становлення вітчизняної історичної освіти у Київському університеті //150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: Матеріали Республіканської науково-практичної конференції. Київ, 20–21 жовтня 1992 р. К., 1993. С. 39-43.
3. Тарасенко О. Класична наукова школа істориків Київського університету Св. Володимира у ХІХ ст. //Історія. Частина І: Тези та повідомлення ІІІ Міжнародного конгресу українців. Х.: Око, 1996. С. 225-228.
4. Тарасенко О. Внесок наукової школи істориків Київського університету у становлення національної історичної освіти і науки // Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Образ епохи. Культурне середовище Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст.». Київ, Будинок вчених НАН України 20–22 листопада 1995 р. К.: Міжнародний Фонд «Відродження», 1995. С. 152-154.
5. Тарасенко Ольга. Історична освіта у Київському університеті (до 165-річчя від дня заснування) //Історія України. 1999. № 39. Жовтень (151). С. 5-6; № 41. Листопад (153). С. 5-8; № 42. Листопад (154). С. 2-5.

6. Тарасенко О. О. *З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування) // Історична думка, № 1(2), 2010. 59 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf) (Accessed in 11.12.2017).*
7. *Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / Составлен и издан под ред. В. С. Иконникова. Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. 860 с.*
8. Павлов Платон Васильевич // *Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза. И. А. Ефрона. СПб., 1897. Т. XXII. С. 570-571.*
9. Шевченко Л. В., Таран О. Г. Павлов Платон Васильович // *Електронна енциклопедія Київського національного університету імені Тара Шевченка. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/istoriyi-rosiyi-kafedra/pavlov-platon-vasyl%60ovych/>*
10. Романович-Славатинский А. В. *Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг. // Вестник Европы. 1903. Ч.2. С.606-650. Ч.5. С. 181-205.*
11. Авсеенко В. Г. *Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862 // Исторический вестник. 1881. Ч. 4. С. 707-734.*
12. Португалов В. О. *Ученик об учителе // Исторические записки. 1986. Т. 113. С. 252–256.*
13. Костомаров Н. И. *Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского; Примеч. И. Л. Бутича. 2-е изд. К.: Лыбидь, 1990. 736 с.*
14. Павлов П. В. *Об историческом значении царствования Бориса Годунова. М., 1850. 132 с.*
15. Кавелин К. Д. *Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 // Отечественные записки, 1850. Т. 72. Ч. 9. Отд. V. Критика. С. 13-30.*

16. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 // Современник, 1850. Т. 22. Ч. 7. Отд. III. Критика. С. 17-26.
17. Погодин М. П. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 //Москвитянин, 1850. Ч. 8. Кн. II. Від. IV. С. 116-135.
18. Лемке М. Дело профессора Павлова // Очерки освободительного движения 60-х годов. СПб., 1908. С. 7-13.
19. Прощальная лекция пр. П.В.Павлова, студентам Киевского университета, зачит. в декабре 1859 г. // Исторические записки. 1955. Т. 52. С. 265-266.
20. Таубин Р. А. Я. Н. Бекман и Харьковско-Киевское тайное общество // Революционная ситуация в России 1859-1861. М., 1963.
21. Барабой А. З. Харьковско-Киевское революционное тайное общество 1856-60 гг. //Исторические записки. Т. 52. М., 1955.
22. Эйдельман Н.Я. Герцен и Харьковско-Киевское революционное общество // Проблемы истории общественного движения и историографии. М., 1971.
23. Ястребов Федор. Революционные демократы на Украине: вторая половина 50-х - начало 60-х годов XIX ст. /отв. ред.: Ф.Е. Лось; АН Украинской ССР, Ин-т истории . Киев: Изд-во АН УССР, 1960. С. 269-271.
24. Пирогов Н. И. О воскресных школах. С. 301-309. Уведомление ректору университета о разрешении открыть ежедневную бесплатную школу для начального образования. С. 309. Пирогов Н. И. Письмо к генерал- губернатору И. И. Васильчикову 24.09.1859 г. Об открытии в Киеве воскресных школ. С. 409. Письмо 21.11.1859 г. О воскресных школах. С. 409-410. О надзоре за воскресными

школами. С. 410-411. / Избранные педагогические сочинения. М., 1985.

25. Эймонтова Р. Г. Ученый-просветитель П.В.Павлов (60-е годы) // Исторические записки. 1986. Т. 113. С. 208-249.

26. Чесноков В. И. Министерство Просвещения и "дело" профессора П. В. Павлова /Правительственная политика и историческая наука России 60-70-х гг. XIX в. Исследовательские очерки. Воронеж, 1989. 208 с.

27. Тарасенко Ольга. Викладацька діяльність П. В. Павлова в Університеті Св. Володимира у середині XIX ст. //Література та культура Полісся, 2007. № 38. С. 236-248.

28. Тарасенко, Ольга. Формування наукових шкіл істориків в Університеті Св. Володимира: Іван Васильович Лашнюков //Київські історичні студії. Збірник наукових праць, 2015. № 1. С. 108-114.

29. Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834-1924): Монографія. К.: Щек, 2009. 335 с.

30. Тарасенко О. О. Спогади В.Й. Португалова про професора Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) /Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет конференції "Актуальні наукові дослідження" (22-24.12.15), Історія. Збірник наукових праць. 2015. С. 77-85.

31. Тарасенко О. О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: Платон Васильович Павлов //Парадигма пізнання: гуманітарні питання. 2015. Вип. 7(10). С. 4-30.

32. Тарасенко О. О. Спогади про професора Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) //Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університет. 2016. Вип. 45. С. 80-85.

33. Тарасенко О. О. Спогади В. Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира // Грани. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2016. Вип. 130 (2). С. 81-89.
34. Тарасенко О. О. Спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 105 (2). С. 133-139.
35. Тарасенко О.О. Штрихи до соціокультурного портрету істориків Університету Св. Володимира В.Ф. Домбровського, М.І. Костомарова, П.В. Павлова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Серія: Історія. 2016. Вип. 2 (1). С. 100-112.
36. Тарасенко Ольга. Викладачі Школи істориків Університету Св. Володимира у спогадах сучасників (середина 30-х – початок 60-х років XIX ст.) // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. № 4 (20) (жовтень-грудень). Т. 1. С. 10-27.
37. Фортинский Ф. Я. Ставровский А. И. /Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834-1884) /Составлен и издан. под ред.: В.С. Иконников. Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. С. 619-622.
38. Ставровский, Алексей Иванович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. СПб., 1900. Т. 31. П/м. 61. С. 387.
39. Кравец Ф. Ставровский Александр Иванович // Русский биографический словарь в 25 томах. Том XIX. Смеловский-Суворина. Спб.: Тип. Товарищества Общественная Польза, 1909. 620. С. 310-311.
40. Лиман С. И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 – первая половина 1880-х гг.). Х.: ХГАК, 2009. 688 с. С. 180, 184-185.

41. Лиман С. І. Історія середніх віків у творчості та навчальних курсах професора Київського університету Олексія Івановича Ставровського (1811–1882 рр.) //Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 33. С. 29-40.
42. Ставровский А. И. Рассуждение о значении средних веков в отношении к новейшему времени. К.: Тип. ун-та, 1841. 197 с.
43. Лиман С. І. З історії «кадрового конфлікту» у київській університетській медієвістиці першої половини 1860-х рр.: О. І. Ставровський проти В. Г. Авсеєнка //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки, 2013. Том 23. С. 144-160.
44. Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX – начале XX вв. Л.: Изд-во АН СССР, 1929. Ч. 1. 218 с.
45. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической. М.: Наука, 1985. 350 с.
46. Очерки истории исторической науки в СССР. М.: Изд-во АН СССР, 1961. Т.2.
47. Тарасенко О. О. Музей старожитностей університету Св. Володимира у вивченні історії українського народу (до 170-річчя заснування) // Сумська старовина, 2007. Вип. 23. С. 78-83.
48. Тарасенко О. О. Школа істориків Університету Св. Володимира: штрихи до творчого портрету О. І. Ставровського (1811–1882) //Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 49. С. 100-107.
49. Тарасенко О.О. До становлення Школи істориків Університету Св. Володимира: В.Ф. Цих та О.І. Ставровський //Грані. Науково-теоретичний альманах. Том 20. № 7(147). С. 15-31.

50. Тарасенко О. О. Штрихи до соціокультурного портрету істориків Університету Св. Володимира В. Ф. Циха, О. І. Ставровського, В. Я. Шульгіна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Серія: Історія. 2017.
51. Тарасенко О. О. Викладачі школи істориків Університету Св. Володимира у спогадах сучасників (середина 30-х – початку 60-х років XIX ст.) // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. Т.1. № 4 (20) (жовтень-грудень). С. 10-27.
52. Тарасенко О. О. Школа істориків Університету Св. Володимира у середині 30-х – кінці 40-х років XIX ст. (до історіографії питання) // Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд». 2017. № 10 (42). С. 84-103.
53. Градовский Г. Виталий Яковлевич Шульгин // Древняя и Новая Россия. 1879. Т. II. № 9. С. 413-429.
54. Конский П. А. Шульгин, Виталий Яковлевич // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890–1907. XL (1904): Шуйское-Электровозбудимость, с. 4-5.
55. Чесноков, В. И. «Дело В. Я. Шульгина» в Киевском университете как эпизод из истории университетской жизни в условиях действия Устава 1863 года // Российские университеты в XVIII–XIX веках: сборник научных статей. Воронеж, 1999. Вып. 4. С. 121-139.
56. Мордвінцев В. М. Політика російського уряду щодо історичної науки в Київському університеті в другій половині XIX ст. // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті. К., 1993. С. 184-185.
57. Мордвінцев, В. М. «Київський університетський розбрат» // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. К., 1999. Ч. 1. С. 48.

58. Шевченко Л. В. П. В. Павлов, В. Я. Шульгін – провідні професори історії Київського університету св. Володимира //Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. К., 1999. Вип. 9. С. 321- 332.
59. Федорова Л. Д. Шульгін Віталій Яковлевич //Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України /Відп. редактор В. О. Горбик. К., 2005. Ч. 2. С. 319-321.
60. Тарасенко О. О. Спогади про професора Шульгіна (школа істориків Університету Св. Володимира) //Інтелігенція і влада. 2016. Вип. 34. С. 207-223.
61. Виталий Яковлевич Шульгин. Некролог и речи, произнесённые над его гробом. Киев, 1879. 40 с.
62. Левінець Р. П. В. Я. Шульгін – життя пов'язане з Києвом // Наукові записки з історії України. Переяслав-Хмельницький, 2002. Вип. 13. С. 217-222.
63. Левінець Р. П. Життєвий шлях та науково-громадська діяльність В. Я. Шульгіна (1821–1878 рр.): Автореф. дис...канд. іст. наук. К., 2004. 24 с.
64. Левінець Р. П. Дослідження В. Я. Шульгіним стану освіти в Україні на зламі XVIII – XIX ст. //Наукові записки. Історичні науки: Зб. наук. ст. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ-Переяслав-Хмельницький, 2002. Вип. 47. С. 180-187.
65. Левінець Р. П. Київські сторінки життя В. Я. Шульгіна //Історичний календар. К., 2002. С. 181-183.
66. Левінець Р. П. Шульгин Віталій Якович /Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/shul%60gyn-vitaliy-yakovych/>

67. *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення /під ред. проф. Г.Д. Казьмирчука. К., 2004.*
68. *Крижевський А. В. В. Я. Шульгін та його внесок у розвиток антикознавства в Університеті Св. Володимира // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. 2014. Вип. 44. С. 89-96.*
69. *Шульгин В. Я. История Университета Св. Владимира. СПб., 1860. 230 с. та Шульгин Виталий. История Университета Св. Владимира /соч. Виталия Шульгина; сост. В. Короткий. Репр. изд. К.: Лыбидь. 2010. 280 с.*
70. *Іван Гриценко, Віктор Короткий, Дмитро Набильский. Професор В. Я. Шульгін та його «История университета Св. Владимира» /Шульгин Виталий. История Университета Св. Владимира /соч. Виталия Шульгина; сост. В. Короткий. Репр. изд. К.: Лыбидь. 280 с. К., 2010. С.255-290. С. I–XXXVI.*
71. *Шульгин В. Я. Курс всеобщей истории для воспитаниц благородных институтов и воспитанников гимназий. История средних веков. 1-е изд. Киев, 1858. 8-е изд., 1881.*
72. *Шульгин В. Я. Курс истории древнего мира для воспитаниц женских институтов и воспитанников гимназий. 1-е изд. Киев, 1856. 6-е изд., 1865.*
73. *Шульгин В. Я. Курс истории новых времен для воспитанников и воспитаниц средних учебных заведений. 1-е изд. Киев, 1861. 7-е изд., 1898.*
74. *Ешевский С. Курс всеобщей истории, составленный В. Шульгиным // Атеней. 1858. Ч. 5. С. 126-160.*
75. *Иловайский Д. Курс всеобщей истории и пр., соч. Шульгина //Московские Ведомости. 1858. № 137. 15 ноября. С. 561-563.*

76. Шульгин В. О состоянии женщин в России до Петра Великого. Историческое исследование. Вып 1. Киев: тип. И. Вальнера. 1850. 106 с.

77. Погодин М. П. О состоянии женщин //Москвитянин. 1850. Ч. 3. Отд. IV. С. 97.

78. Пыпин А. Н. История университета св. Владимира. Сочинение Виталия Шульгина. СПб. 1860. //Современник. 1860. № 8. С. 295.

79. Шульгин В. Я. Историческое обозрение учебных заведений в Юго-Западной России с конца XVIII века до открытия университета в Киеве //Русское слово. 1859. № 9. С. 1-40 та Киев, 1860.

80. Шульгин В. Я. Юго-Западный край в последнее двадцатипятилетие (1838-1863). Киев, 1864. 254 с.

References:

1. Tarasenko Olha. Stanovlennja ta rozvytok istorychnoji osvity ta nauky u Kyjivsjkomu universyteti u 1834–1884 rr. Kyjiv: Loghos, 1995. 276 s.

2. Tarasenko O. O. Stanovlennja vitchyznjanoji istorychnoji osvity u Kyjivsjkomu universyteti //150 rokiv rozvytku vitchyznjanoji istorychnoji nauky v Kyjivsjkomu universyteti: Materialy Respublikansjkoji naukovo-praktychnoji konferenciji. Kyjiv, 20–21 zhovtnja 1992 r. K., 1993. S. 39-43.

3. Tarasenko O. Klasychna naukova shkola istorykiv Kyjivsjkogho universytetu Sv. Volodymyra u XIX st. //Istorija. Chastyna I: Tezy ta povidomlennja III Mizhnarodnogho konghresu ukrajinistiv. Kh.: Oho, 1996. S. 225-228.

4. Tarasenko O. Vnesok naukovoji shkoly istorykiv Kyjivsjkogho universytetu u stanovlennja nacionaljnoji istorychnoji osvity i nauky // Zbirnyk tez dopovidej Mizhnarodnoji naukovoji konferenciji «Obraz epokhy. Kuljturne seredovyshhe Kyjeva kincja KhIKh – pochatku KhKh

- st.». Kyjiv, Budynok vchenykh NAN Ukrainy 20–22 lystopada 1995 r. K.: Mizhnarodnyj Fond «Vidrodzhennja», 1995. S. 152-154.
5. Tarasenko Olha. Istorychna osvita u Kyjivskom universyteti (do 165-richchja vid dnja zasnuvannja) //Istorija Ukrainy. 1999. № 39. Zhovtenj (151). S. 5-6; № 41. Lystopad (153). S. 5-8; № 42. Lystopad (154). S. 2-5.
6. Tarasenko O. O. Z istoriji stanovlennja ta rozvytku istoryčnoji osvity v Kyjivskom imperatorskom universyteti Sv. Volodymyra (do 175 richchja vid dnja zasnuvannja) //Istorychna dumka, № 1(2), 2010. 59 s. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf) (Accessed in 11.12.2017).
7. Biograficheskij slovar professorov i prepodavateley Universiteta Sv. Vladimira (1834–1884) /Sostavlen i izdan pod. red. V. S. Ikonnikova. Kiev: Tip. Un-ta Sv. Vladimira, 1884. 860 s.
8. Pavlov Platon Vasilevich //Entsiklopedicheskij slovar F. A. Brokgauza. I. A. Yefrona. SPb., 1897. T. XXII. S. 570-571.
9. Shevchenko L. V., Taran O. Gh. Pavlov Platon Vasylyjovych //Elektronna encyklopedija Kyjivskogho nacionalnogho universytetu imeni Tara Shevchenka. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/istoriyi-rosiyi-kafedra/pavlov-platon-vasyl%60ovych-/>
10. Romanovich-Slavatinskiy A. V. Moya zhizn i akademicheskaya deyatel'nost. Vospominaniya i zametki. 1832–1884 gg. //Vestnik Yevropy. 1903. Ch.2. S.606-650. Ch.5. S. 181-205.
11. Avseenko V. G. Shkolnye gody: Otryvok iz vospominaniy. 1852–1862 // Istoricheskiy vestnik. 1881. Ch. 4. S. 707-734.
12. Portugalov V.O. Uchenik ob uchitele //Istoricheskie zapiski. 1986. T. 113. S. 252–256.
13. Kostomarov N. I. Istoricheskie proizvedeniya. Avtobiografiya /Sost. i ist.-biogr. ocherk V. A. Zamlinskogo; Primech. I. L. Buticha. 2-e izd. K.: Lybid, 1990. 736 s.

14. Pavlov P. V. *Ob istoricheskom znachenii tsarstvovaniya Borisa Godunova*. M., 1850. 132 s.
15. Kavelin K. D. *Ob istoricheskom znachenii tsarstvovaniya Borisa Godunova*. Soch. P. Pavlova. M., 1850 // *Otechestvennye zapiski*, 1850. T. 72. Ch. 9. Otd. V. Kritika. S. 13-30.
16. *Ob istoricheskom znachenii tsarstvovaniya Borisa Godunova*. Soch. P. Pavlova. M., 1850 // *Sovremennik*, 1850. T. 22. Ch. 7. Otd. III. Kritika. S. 17-26.
17. Pogodin M. P. *Ob istoricheskom znachenii tsarstvovaniya Borisa Godunova*. Soch. P. Pavlova. M., 1850 // *Moskvityanin*, 1850. Ch. 8. Kn. II. Vid. IV. S. 116-135.
18. Lemke M. *Delo professora Pavlova* // *Ocherki osvoboditelnogo dvizheniya 60-kh godov*. SPb., 1908. S. 7-13.
19. *Proshchalnaya lektsiya pr. P.V.Pavlova, studentam Kievskogo universiteta, zachit. v dekabre 1859 g.* // *Istoricheskie zapiski*. 1955. T. 52. S. 265-266.
20. Taubin R. A. Ya. N. *Bekman i Kharkovsko-Kievskoe taynoe obshchestvo* // *Revolyutsionnaya situatsiya v Rossii 1859-1861*. M., 1963.
21. Baraboy A. Z. *Kharkovsko-Kievskoe revolyutsionnoe taynoe obshchestvo 1856-60 gg.* // *Istoricheskie zapiski*. T. 52. M., 1955.
22. Eydelman N.Ya. *Gertsen i Kharkovsko-Kievskoe revolyutsionnoe obshchestvo* // *Problemy istorii obshchestvennogo dvizheniya i istoriografii*. M., 1971.
23. Yastrebov Fedor. *Revolyutsionnye demokraty na Ukraine: vtoraya polovina 50-kh - nachalo 60-kh godov XIX st.* /otv. red.: F.Ye. Los; AN Ukrainskoy SSR, In-t istorii. Kiev: Izd-vo AN USSR, 1960. S. 269-271.
24. Pirogov N. I. *O voskresnykh shkolakh*. S. 301-309. *Uvedomlenie rektoru universiteta o razreshenii otkryt ezhednevnyuyu besplatnuyu shkolu dlya nachalnogo obrazovaniya*. S. 309. Pirogov N. I. *Pismo k general-*

gubernatoru I. I. Vasilchikovu 24.09.1859 g. Ob otkrytii v Kieve voskresnykh shkol. S. 409. Pismo 21.11.1859 g. O voskresnykh shkolakh. S. 409-410. O nadzore za voskresnymi shkolami. S. 410-411. / Izbrannye pedagogicheskie sochineniya. M., 1985.

25. Eymontova R. G. Uchenyy-prosvetitel P.V.Pavlov (60-e gody) //Istoricheskie zapiski. 1986. T. 113. S. 208-249.

26. Chesnokov V. I. Ministerstvo Prosveshcheniya i "delo" professora P. V. Pavlova /Pravitelstvennaya politika i istoricheskaya nauka Rossii 60-70-kh gg. XIX v. Issledovatelkie ocherki. Voronezh, 1989. 208 s.

27. Tarasenko Olha. Vykladacjka dijalnistj P. V. Pavlova v Universyteti Sv. Volodymyra u seredyni XIX st. //Literatura ta kuljtura Polissja, 2007. № 38. S. 236-248.

28. Tarasenko, Olha. Formuvannja naukovykh shkil istorykiv v Universyteti Sv. Volodymyra: Ivan Vasylyjovych Lashnjukov //Kyjivsjki istorychni studiji. Zbirnyk naukovykh pracj, 2015. № 1. C. 108-114.

29. Storchaj O. V. Mystecjka osvita v Kyjivsjkomu universyteti (1834-1924): Monohrafija. K.: Shhek, 2009. 335 s.

30. Tarasenko O. O. Spoghady V. J. Portughalova pro profesora Pavlova (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) /Materialy XXII Mizhnarodnoji naukoivoj internet konferenciji "Aktualjni naukoivi doslidzhennja" (22-24.12.15), Istorija. Zbirnyk naukovykh pracj. 2015. C. 77-85.

31. Tarasenko O. O. Do stanovlennja shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: Platon Vasylyjovych Pavlov //Paradyghma piznannja: ghumanitarni pytannja. 2015. Vyp. 7(10). S. 4-30.

32. Tarasenko O. O. Spoghady pro profesora Pavlova (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) //Naukoivi praci istorychnogho fakuljtetu Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu. 2016. Vyp. 45. S. 80-85.

33. Tarasenko O. O. Spoghady V. Gh. Avsjejenka pro istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra //Ghrani. Naukovo-teoretychnyj i ghromadsjko-politychnyj aljmanakh. 2016. Vyp. 130 (2). S. 81-89.
34. Tarasenko O. O. Spoghady M. I. Kostomarov pro P. V. Pavlova (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) //Ghileja: naukovyj visnyk. 2016. Vyp. 105 (2). S. 133-139.
35. Tarasenko O. O. Shtrykhy do sociokuljturnogho portretu istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra V. F. Dombrovsjkogho, M. I. Kostomarov, P. V. Pavlova //Naukovi zapysky Ternopiljsjkogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka Cerija: Istorija. 2016. Vyp. 2 (1). S. 100-112.
36. Tarasenko Olha. Vykladachi Shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u spoghadakh suchasnykiv (seredyna 30-kh – pochatok 60-kh rokiv XIX st.) //Eminak: naukovyj shhokvartalnyk. 2017. № 4 (20) (zhovtenj-ghrudenj). T. 1. S. 10-27.
37. Fortinskiy F. Ya. Stavrovskiy A.I. /Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley Imperatorskogo Universiteta sv. Vladimira (1834-1884) / Sostavlen i izdan. pod red.: V. S. Ikonnikov. Kiev: Tip. Un-ta Sv. Vladimira, 1884. S. 619-622.
38. Stavrovskiy, Aleksey Ivanovich //Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Yefrona. SPb., 1900. T. 31. P/t. 61. S. 387.
39. Kravets F. Stavrovskiy Aleksandr Ivanovich //Russkiy biograficheskiy slovar v 25 tomakh. Tom XIX. Smelovskiy-Suvorina. Spb.: Tip. Tovarishchestva Obshchestvennaya Polza, 1909. 620. C. 310-311.
40. Liman S. I. Idei v latakh: Zapad ili Vostok? Srednevekovye v otsenkakh medievistov Ukrainy (1804 – pervaya polovina 1880-kh gg.). Kh.: KhGAK, 2009. 688 s. S. 180, 184-185.
41. Lyman S. I. Istorija serednikh vikiv u tvorchosti ta navchaljnykh kursakh profesora Kyjivjsjkogho universytetu Oleksija Ivanovycha Stavrovsjkogho

(1811–1882 rr.) // *Visnyk Kharkivskoj derzhavnoj akademiji kuljтуры*. 2011. Vyp. 33. S. 29-40.

42. *Stavrovskiy A. I. Rassuzhdenie o znachenii srednikh vekov v otnoshenii k noveyshemu vremeni. K.: Tip. un-ta, 1841. 197 s.*

43. *Lyman S. I. Z istoriji «kadrovogho konfliktu» u kyjivskij universytetskij medijevistyci pershoji polovyny 1860-kh rr.: O. I. Stavrovsjkyj proty V.Gh. Avsjejenka // Naukovi praci Kam'janecj-Podiljsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka: Istorychni nauky, 2013. Tom 23. S. 144-160*

44. *Buzeskul V. P. Vseobshchaya istoriya i ee predstaviteli v Rossii v XIX – nachale XX vv. L.: Izd-vo AN SSSR, 1929. Ch. 1. 218 s.*

45. *Eymontova R. G. Russkie universitety na grani dvukh epokh. Ot Rossii krepostnoj k Rossii kapitalisticheskoy. M.: Nauka, 1985. 350 s.*

46. *Ocherki istorii istoricheskoy nauki v SSSR. M.: Izd-vo AN SSSR, 1961. T.2.*

47. *Tarasenko O. O. Muzej starozhytnostej universytetu Sv. Volodymyra u vyvchenni istoriji ukrajinsjkogho narodu (do 170-richchja zasnuvannja) // Cumsjka starovyna, 2007. Vyp. 23. S. 78-83.*

48. *Tarasenko O.O. Shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: shtrykhy do tvorchogho portretu O. I. Stavrovsjkogho (1811–1882) // Naukovi praci istorychnogho fakuljtetu Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu. 2017. Vyp. 49. S. 100-107.*

49. *Tarasenko O. O. Do stanovlennja Shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: V. F. Cykh ta O. I. Stavrovsjkyj // Ghrani. Naukovo-teoretychnyj aljmanakh. Tom 20. № 7(147). S. 15-31.*

50. *Tarasenko O. O. Shtrykhy do sociokuljturnogho portretu istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra V.F. Cykha, O. I. Stavrovsjkogho, V.Ja. Shuljghina // Naukovi zapysky Ternopiljsjkogho nacionaljnogho*

pedagoghichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka Cerija: Istorija. 2017.

51. Tarasenko O. O. *Vykladachi shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u spoghadakh suchasnykiv (seredyna 30-kh – pochatku 60-kh rokiv XIX st.)* // *Eminak: naukovyj shhokvartalnyk. 2017. T.1. № 4 (20) (zhovtenj-ghrudenj). S. 10-27.*

52. Tarasenko O. O. *Shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u seredyni 30-kh – kinci 40-kh rokiv XIX st. (do istorioghrafiji pytannja)* // *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Naukovyj oghljad». 2017. № 10 (42). S. 84-103.*

53. Gradovskiy G. Vitaliy Yakovlevich Shulgin // *Drevnyaya i Novaya Rossiya. 1879. T. II. № 9. S. 413-429.*

54. Konskiy P. A. Shulgin, Vitaliy Yakovlevich // *Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Yefrona: v 86 t. (82 t. i 4 dop.). SPb., 1890–1907. XL (1904): Shuyskoe-Elektrovozbudimost, s. 4-5.*

55. Chesnokov, V. I. «*Delo V. Ya. Shulgina*» v Kievskom universitete kak epizod iz istorii universitetskoy zhizni v usloviyakh deystviya Ustava 1863 goda // *Rossiyskie universitety v XVIII–XIX vekakh: sbornik nauchnykh statey. Voronezh, 1999. Vyp. 4. S. 121-139.*

56. Mordvincev V. M. *Polityka rosijskogho urjadu shhodo istorychnoji nauky v Kyjivskom universyteti v drughij polovyni KhIKh st. // 150 rokiv rozvytku vitchyznjanoi istorychnoji nauky v Kyjivskom universyteti. K., 1993. C. 184-185.*

57. Mordvincev, V. M. «*Kyjivskyj universytetskyj rozbrat*» // *Kyjivskyj universytet jak jak oseredok nacionaljnoji dukhovnosti, nauky, kuljтуры. K., 1999. Ch. 1. S. 48.*

58. Shevchenko L. V. P. V. Pavlov, V. Ja. Shuljghin – *providni profesory istoriji Kyjivskogho universytetu sv. Volodymyra // Istorija Ukrainy. Malovidomi imena, podiji, fakty: Zb. st. K., 1999. Vyp. 9. S. 321- 332.*

59. Fedorova L. D. Shuljghin Vitalij Jakovlevych //Vydatni dijachi nauky i kuljтуры Kyjeva v istoryko-krajeznavchomu rusi Ukrajiny /Vidp. redaktor V. O. Ghorbyk. K., 2005. Ch. 2. S. 319-321.
60. Tarasenko O. O. Spoghady pro profesora Shuljghina (shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra) //Intelighencija i vlada. 2016. Vyp. 34. S. 207-223.
61. Vytalyj Jakovlevych Shuljghyn. Nekrologh y rechy, proyznesënnnye nad eggho ghrobom. Kyev, 1879. 40 s.
62. Levinecj R. P. V. Ja. Shuljghin – zhyttja pov'jazane z Kyjevom // Naukovi zapysky z istoriji Ukrajiny. Perejaslav-Khmelnycjkyj, 2002. Vyp. 13. S. 217-222.
63. Levinecj R. P. Zhyttjevyj shljakh ta naukovo-ghromadsjka dijalnistj V. Ja. Shuljghina (1821–1878 rr.): Avtoref. dys...kand. ist. nauk. K., 2004. 24 s.
64. Levinecj R. P. Doslidzhennja V. Ja. Shuljghinym stanu osvity v Ukraini na zlami XVIII – XIX st. //Naukovi zapysky. Istorychni nauky: Zb. nauk. st. Nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni M. P. Draghomanova. Kyjiv-Perejaslav-Khmelnycjkyj, 2002. Vyp. 47. S. 180-187.
65. Levinecj R.P. Kyjivsjki storinky zhyttja V.Ja. Shuljghina //Istorychnyj kalendar. K., 2002. S. 181-183.
66. Levinecj R. P. Shuljghyn Vitalij Jakovych /Encyklopedija Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/shul%60gyn-vitaliy-yakovych/>
67. Istorychnyj fakuljtet Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: mynule j sjoghodennja /pid red. prof. Gh.D. Kazjmyrchuka. K., 2004.

68. Kryzhevs'kyj A. V. V. Ja. Shul'ghin ta jogho vnesok u rozvytok antykoznavstva v Universyteti Sv. Volodymyra //Etnichna istorija narodiv Jevropy: Zbirnyk naukovykh pracj. 2014. Vyp. 44. S. 89-96.
69. Shulgin V. Ya. Istoriya Universiteta Sv. Vladimira. SPb., 1860. 230 s. Shulgin Vitaliy. Istoriya Universiteta Sv. Vladimira /soch. Vitaliya Shulgina; sost. V. Korotkiy. Repr. izd. K.: Lybid. 2010. 280 s.
70. Ivan Ghrycenko, Viktor Korotkyj, Dmytro Nabylyskyj. Profesor V. Ja. Shul'ghin ta jogho «Ystoryja unyversyteta Sv. Vladymyra» /Shul'ghyn Vytalyj. Ystoryja Unyversyteta Sv. Vladymyra /soch. Vytalyja Shulghyna; sost. V. Korotkyj. Repr. yzd. K.: Lybydj. 280 s. K., 2010. S.255-290. S. I–XXXVI.
71. Shulgin V. Ya. Kurs vseobshchey istorii dlya vospitanits blagorodnykh institutov i vospitannikov gimnazi. Istoriya srednikh vekov. 1-e izd. Kiev, 1858. 8-e izd., 1881.
72. Shulgin V. Ya. Kurs istorii drevnego mira dlya vospitanits zhenskikh institutov i vospitannikov gimnazi. 1-e izd. Kiev, 1856. 6-e izd., 1865.
73. Shulgin V. Ya. Kurs istorii novykh vremen dlya vospitannikov i vospitanits srednikh uchebnykh zavedeniy. 1-e izd. Kiev, 1861. 7-e izd., 1898.
74. Yeshevskiy S. Kurs vseobshchey istorii, sostavlennyy V. Shulginyom //Ateney. 1858. Ch. 5. S. 126-160.
75. Ilovayskiy D. Kurs vseobshchey istorii i pr., soch. Shulgina //Moskovskie Vedomosti. 1858. № 137. 15 noyabrya. S. 561-563.
76. Shulgin V. O sostoyanii zhenshchin v Rossii do Petra Velikogo. Istoricheskoe issledovanie. Vyp 1. Kiev: tip. I. Valnera. 1850. 106 s.
77. Pogodin M. P. O sostoyanii zhenshchin //Moskvityanin. 1850. Ch. 3. Otd. IV. S. 97.
78. Pypin A. N. Istoriya universiteta sv. Vladimira. Sochinenie Vitaliya Shulgina. SPb. 1860. // Sovremennik. 1860. № 8. S. 295.

79. Shulgin V. Ya. *Istoricheskoe obozrenie uchebnykh zavedeniy v Yugo-Zapadnoy Rossii s kontsa KhVIII veka do otkrytiya universiteta v Kieve // Russkoe slovo. 1859. № 9. S. 1-40 ta Kiev, 1860.*

80. Shulgin V. Ya. *Yugo-Zapadnyy kray v poslednee dvadtsatipyatiletie (1838-1863). Kiev, 1864. 254 s.*

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.2

UDC: 94

TRADE OF ANCIENT CARTHAGE

Doctor of History, W. O. Orehowskyi

Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

Trade of Ancient Carthage is described in theses - one of the mightiest states of Western Mediterranean in I of thousand B. C. An author marks that trade activity (especially intermediary) was the nearly most main source of prosperity of local population. It is marked that to take new markets and could master adherent territories of Carthaginians, based by high level of own shipbuilding.

Keywords: Carthage, seagoing, trade, Mediterranean, shipbuilding, colonization.

доктор історичних наук, Ореховський В. О. Торгівля стародавнього Карфагену / Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, м. Чернівці

У тезах охарактеризовано торгівлю Стародавнього Карфагену - однієї із наймогутніших держав Західного Середземномор'я I тис до н.е. Автор відзначає, що торговельна діяльність (особливо посередницька) була чи не найголовнішим джерелом процвітання місцевого населення. Зазначається, що

захоплювати нові ринки та освоювати прилеглі території карфагеняни могли, спираючись на високий рівень власного суднобудування.

Ключові слова: Карфаген, мореплавство, торгівля, Середземне море, суднобудування, колонізація.

Доктор исторических наук, Ореховский В. О. Торговля древнего Карфагена / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, г. Черновцы

В тезисах охарактеризована торговля Древнего Карфагена - одного из самых могущественных государств Западного Средиземноморья I тыс. до н.э. Автор отмечает, что торговая деятельность (особенно посредническая) была едва ли не главнейшим источником процветания местного населения. Отмечается, что захватывать новые рынки и осваивать прилегающие территории карфагеняне могли, опираясь на высокий уровень собственного судостроения.

Ключевые слова: Карфаген, мореплавание, торговля, Средиземное море, судостроение, колонизация.

Середземне море з найдавніших часів відіграло роль своєрідного «мосту» у взаємодії різних держав, народів та культур. Воно стало також і «колискою» ряду людських цивілізацій.

Особливе місце серед них займає фінікійська, представники якої стали першими «справжніми купцями», «володарями античних морів». Невід'ємною від торгівлі була і активна колонізаційна політика останніх.

До «зони інтересів» фінікійців потрапило і Західне Середземномор'я. На шляху сюди була створена низка поселень,

що могли служити базами для кораблів, а також опорними пунктами при військових конфліктах. Найважливішим з них став Карфаген, держава, що пережила саму Фінікію і декілька століть була могутнім суперником Римської республіки.

Одним із джерел могутності та багатства Карфагенської держави була активна торговельна діяльність її населення. За словами відомого російського дослідника Ю.Б. Циркіна, Карфаген «... з самого початку розвивався в першу чергу як центр посередницької торгівлі. І тільки значно пізніше в його економіці значну роль почало відігравати сільське господарство» [7, с.70].

Карфагенські купці «освоїли» величезну територію – від Північно-Західної Африки до Причорномор'я та від Іспанії до Єгипту.

Радянський сходознавець І.Ш.Шифман так красномовно описував все багатство торговельної «палітри» Карфагену: «Не було такого товару, який не можна було б побачити на ринку Карфагена, — грецьке та італійське вино, етруські вазы, золото та срібло буквально звідусіль, металеві прикраси для жінок і зброю для чоловіків, дороге взуття, мавп і, звичайно, чорних і білих рабів. Не було такої країни, куди б не плавали пунійські моряки зі своїми товарами, звідки не приходили б до Карфагену торгові кораблі. Не було таких виробів від дорогоцінних бронзових світильників до глиняних глеків, які не виготовляли б численні пунійські ремісники, і вільні і залежні від багатих торговців» [10, с.58].

Карфагенське купецтво активно займалось і посередницькою торгівлею. Так, олію, кераміку, скло, фаянс та вино карфагеняни перевозили на західне узбережжя Африки, а звідти вивозили шкури та слонову кістку. Експортували вони також і африканські дорогоцінні камені. Об'єктом посередницької торгівлі виступали і метали з Іспанії [7, с.79].

Значне місце у системі торговельних відносин Карфагенської держави відігравало рабство. Рабів захоплювали в результаті воєн, їх постачальниками були пірати та племінні князі. Нерідко карфагеняни вимінювали рабів однієї категорії на іншу. Так, на Балеарських островах високо цінувалися жінки і за кожну жінку карфагенські купці отримували 4 або 5 чоловіків [4, с.43-44] .

Карфагенська держава приділяла значну увагу торгівлі. Свідченням цього стали ряд торговельних угод, що були укладені з етрусками та римлянами.

Так, за угодою (509 р. до н.е.) проводилось своєрідне розмежування карфагенської та римської «сфер впливу». Давньогрецький історик Полібій наводить основні положення цього документу: «...римлянам і союзникам римлян забороняється плисти далі за Прекрасний мис, хіба до того вони будуть вимушені бурею або ворогами. Якщо хто-небудь занесений буде проти бажання, йому не дозволяється ні купувати що-небудь, ні брати крім того, що вимагається для лагодження судна або для жертви. ... Ті, які прийшли у торгових справах не можуть вчинити ніякої угоди інакше, як за посередництва глашатая або писаря. За усе те, що у присутності цих свідків не було би продано в Лівії або Сардинії, ручається перед продавцем держава. Якщо хтось із римлян з'явиться до підвладної карфагенянам Сицилії, то в усьому римляни користуватимуться однаковими правами з карфагенянами. З іншого боку, карфагенянам забороняється кривдити... латинський народ, підлеглий римлянам. Якщо який народ і не підлеглий римлянам, карфагенянам забороняється тривожити міста їх; а якщо яке місто вони візьмуть, то зобов'язуються повернути його в цілості римлянам» [5, с.266-267].

Вести торгівлю на такому величезному ринку допомагали досконалі кораблі. Тут карфагеняни були спадкоємцями і продовжувачами фінікійських суднобудівників. Їх торговельні кораблі були досить широкими і тому, на противагу вузьким і довгим військовим суднам, називалися «круглими». Рухалися вони за допомогою вітрил, але, у разі необхідності, застосовувалися і весла. Кораблі виготовлялися з кедру, матеріалом же для весел був дуб [11, с. 107]. Основу судна складала подовжня балка - киль, на яку нарощувалися шпангоути і обшивалися дошками. Для запобігання протіканню води щілини між останніми ретельно проконопачувалися [10, с.18]. Для керування кораблем використовували два кормових весла. Впоратись з ними могла одна людина. Палубних надбудов на кораблі не було. Всі приміщення для моряків та пасажирів, а також трюм для вантажу знаходились під палубою [1, с.100].

Це був не єдиний тип морського корабля. Існували судна, що призначалися для плавання на далекі відстані. Вони були достатньо великими, мали спеціальні приміщення для відпочинку екіпажу та пасажирів. Такий корабель мав закруглений корпус, його корма була піднята у вигляді лебединої шиї, передня ж частина завершувалася кабіною спостерігача. Судно оснащувалось не одним, а двома вітрилами (у центрі та носовій кінцівці) [8, с.7]. Пізніше з'явилися менші за розмірами але більш швидкісні кораблі. Судна цього типу мали носову прикрасу у вигляді кінської голови і тому часто називалися «конями» [11, с.107].

Темпи будівництва часом вражали. Так, за словами давньогрецького географа Страбона, на карфагенських верфях під час III Пунічної війни, в умовах облоги міста римлянами, було побудовано за два місяці 120 палубних військових кораблів [6, с. 766] .

У пошуках нових ринків карфагеняни організовували масштабні морські експедиції. Приблизно між 505 і 450 рр. до нашої ери сенат Карфагену відправляє ескадру на чолі із мореплавцем Ганноном. Повідомлення про цей похід збереглося до наших днів у вигляді своєрідного документу — так званого Перипла Ганнона, що є звітом про плавання загону карфагенян за Гераклові Стовпи (Гібралтарська протока) [9, с.168]. У Периплі вказувалось: «Ухвалили карфагеняни, щоб Ганнон плив за Гераклові Стовпи і засновував міста лівіофінікіян. І він відплив, ведучи шістдесят пентеконтер (судно з п'ятдесятьма веслами), і безліч чоловіків і жінок, числом в тридцять тисяч, і везучи хліб та інші припаси» [9, с.168] .

Кораблі Ганнона пройшли Гібралтарську протоку і попрямували на південь, уздовж узбережжя Західної Африки. Кінцевою точкою експедиції стала територія сучасної Ліберії [3, с.43].

Подорожуючи уздовж західного берега Африки, Ганнон наносив на карту рельєф місцевості, берегову лінію, давав назви мисам і затокам. Нестача харчів і втома змусили повернути назад до Карфагену. Але експедиція пройшла більше 2 тис. км. Її результатом було заснування декількох десятків колоній, тисячі кілометрів освоєних територій, а головне - детальна карта значної частини західного узбережжя Африки [2, с.24-25].

Отже, карфагеняни створили одну з найбільш квітучих цивілізацій Західного Середземномор'я. Переважно торгівельний характер останньої зумовив активний пошук нових ринків збуту та колонізацію відкритих земель. І тут саме вихідці з Карфагену довго панували на водних просторах. Вони внесли неоцінений вклад у розвиток торгівлі та освоєння морських шляхів Старого Світу.

Література:

1. Волков А. В. Загадки Финикии / Волков Александр Викторович. – М.: Вече, 2004. – 320 с. – («Таинственные места Земли»).
2. История туризма: Сборник / Составители Макаренко С. Н., Саак А. Э.– Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2003. - 94 с.
3. История туризма: учебник / коллектив авторов; отв. ред. и сост. Ю. С. Путрик. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 256 с.
4. Машкин Н. А. Карфагенская держава до пунических войн / Н. А. Машкин // Вестник древней истории – 1948. - № 4(26). – С.35-54.
5. Полибий. Всеобщая история / Полибий [пер. Ф. Г. Мищенко]. – М.: Типография Е. Г. Потапова, 1890.— Т. I. – CCXLIII +680+VIII.
6. Страбон. География: пер. с греческого Г.А. Стратановского / Страбон. – М.: Наука, 1964. – 944 с.
7. Циркин Ю. Б. Карфаген и его культура/ Ю. Б. Циркин. - М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1986. - 287 с. с ил. («Культура народов Востока»).
8. Циркин Ю. Б. Мифы Финикии и Угарита / Ю. Б. Циркин. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. — 478, [2] с.: ил. — (Мифы народов мира).
9. Шифман И. Ш. Карфаген / Илья Шолеймович Шифман.— СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. — 518 с.
10. Шифман И. Ш. Финикийские мореходы / Илья Шолеймович Шифман. – М.: Наука, ГРВЛ, 1965. – 84 с.: ил. — Серия «По следам исчезнувших культур Востока».
11. Штенцель А. История войны на море в ее важнейших проявлениях с точки зрения морской тактики / Альфред Штенцель. – Ч. I. – Петроград: Типография Морского Министерства, 1916. – 332 с.

References:

1. Volkov A. V. *Zahadky Fynykyi / Volkov Aleksandr Vyktorovych.* – M.: Veche, 2004. – 320 s. – («Taynstvennye mesta Zemly»).
2. *Ystoryia turyzma: Sbornyk / Sostavytely Makarenko S. N., Saak A. E.* – Tahanroh: Yzd-vo TRTU, 2003. – 94 s.
3. *Ystoryia turyzma: uchebnyk / kollektiv avtorov; otv. red. y sost. Yu.S. Putryk.* — M.: Federal'noe ahentstvo po turyzmu, 2014. — 256 s.
4. Mashkyn N. A. *Karfahenskaya derzhava do punycheskykh voyn / N. A. Mashkyn // Vestnyk drevney ystoryi* – 1948. - № 4(26). – S.35-54.
5. Polybyi. *Vseobshchaya ystoryia / Polybyi [per. F. H. Myshchenko].* – M.: Tipohrafiya E. H. Potapova, 1890.– T. I. – CCXLIII +680+VIII.
6. *Strabon. Heohrafiya: per. s hrecheskoho H. A. Stratanovskoho / Strabon.* – M.: Nauka, 1964. – 944 s.
7. *Tsyrykn Yu. B. Karfahen y eho kul'tura/Yu. B. Tsyrykn.* - M.: Hlavnaya redaktsiya vostochnoy lyteratury yzdatel'stva «Nauka», 1986. - 287 s. s yl. («Kul'tura narodov Vostoka»).
8. *Tsyrykn Yu. B. Myfy Fynykyi y Uharyta / Yu. B. Tsyrykn.* — M.: OOO «Yzdatel'stvo AST»: OOO «Yzdatel'stvo Astrel'», 2003. — 478, [2] s.: yl. — (Myfy narodov myra).
9. *Shyfman Y. Sh. Karfahen / Yl'ya Sholeymovych Shyfman.*— SPb.: Yzd-vo SPbHU, 2006. — 518 s.
10. *Shyfman Y.Sh. Fynykyyskye morekhody / Yl'ya Sholeymovych Shyfman.* – M.: Nauka, HRVL, 1965. – 84 s.: yl. — Seryya «Po sledam ysheznuvshykh kul'tur Vostoka».
11. *Shtentsel' A. Ystoryia voyny na more v ee vazhneyshykh proyavlenykh s tochky zrenyia morskoy taktyky / Al'fred Shtentsel'.* – Ch.I. – Petrohrad: Tipohrafiya Morskoho Mynysterstva, 1916. – 332 s.

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.3

UDC 32.001 (075.8)

**THE UNITED STATES FOREIGN POLICY SOFT POWER IN REGARD
TO LATIN AMERICA UNDER THE DONALD TRUMP ADMINISTRATION**

Doctor of Politics, Professor, Oleg Tkach

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

Anatoly Tkach

University „Ukraine” Ukraine, Kyiv

Formulation of the problem: The constituents of the soft power concept within the realization of the smart power strategy by political actors. Purpose of the research: External U. S. Relations with Latin America and the Caribbean under the Barack Obama Administration. Research methods: The following research methods were used to address the issues set in the article: general scientific methods - descriptive, hermeneutic-political, systemic, structural-functional, comparative. The article is based on the theoretical and methodological researches of the scientific problem, the generalization of the foreign and domestic political scientists points of view and the fact resources such as strategic documents.

Key words: soft power, smart power, political process, global events, situation, global political space, associated construction, effective source, government

*доктор політичних наук, професор Ткач О. І., Ткач А. О.
Зовнішня політика США Soft Power щодо Латинської Америки за
адміністрації Д. Трампа / Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, університет „Україна”*

*У статті розглядається складові концепту м'якої сили в
межах реалізації політичними акторами стратегії smart power.
Особливу увагу акцентовано на впливі глобальних подій. Перевага*

надавалася методу політико-системного аналізу, за допомогою якого було виявлено спільні та відмінні характеристики базових складових стратегій «м'якої сили», що відображають існуючі політичні, суспільні, інформаційні та інші виклики для міжнародних відносин та глобального розвитку. Розглядаються складові зовнішньополітичного курсу США щодо країн Латинської Америки, «м'яку силу» розглядають у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів.

Ключові слова: зовнішньополітичний курс, політичний процес, глобальні події, світова економічна криза, новий економічний світопорядок, південноамериканська фінансова архітектура, інтеграція, регіональна валюта

Вступ. Міжнародник, американський дипломат і політолог Дж. Най сформулював тезу стосовно сфери міжнародних відносин: «Сила – це здатність змінювати поведінку інших для одержання того, чого ви бажаєте. Для цього є три способи: примус, сплата і привабливість (м'яка сила)» [1, с.9].

Складовою сучасної міжнародної політики стає «м'яка сила» – комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних задач з використанням можливостей громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології. Можна виділити чотири основних засоби трансляції м'якої сили, які використовуються і вимагають високо потенціалу всіх ресурсів держави: зовнішня політика (культурна дипломатія, публічна дипломатія), ЗМІ, інституції, мережеві структури, інтернет, соціальні мережі, релігія.

Мета статті та завдання. Зовнішньополітична стратегія США щодо Латинської Америки розуміється як діяльність держави, яка

спрямована на включення ЛАКБ в процес формування вигідної моделі міжнародних відносин, що включає постановку довгострокових цілей і довгострокового планування з урахуванням співвідношення застосування в просторі і в часі необхідних ресурсів. Оскільки зовнішньополітична стратегія здійснюється стосовно оформлених просторових одиниць, найважливішою її складовою є геостратегічний вимір, пов'язаний з досягненням, підтримкою і збільшенням могутності за рахунок володіння найсприятливішим просторовим положенням (або контролю), за допомогою військових і невоєнних засобів. Виходячи з того, що стратегія належить до поняття військового планування, акцент у поширенні впливу держав на географічні простори поступово змінювався від використання «жорсткої сили» до впливу факторами «м'якої сили»: політичному, економічному і культурному впливу. Для забезпечення реалізації зовнішньополітичної стратегії стосовно об'єкта необхідне забезпечення внутрішніх і зовнішніх умов. Джозеф Най (Joseph S. Nye) увів на початку 90-х років поняття „soft power” („м'яка сила”). Навколо теоретико-концептуального та практико-політичного змісту цього поняття досі тривають дискусії в зарубіжній та у вітчизняній політологічній літературі, активно використовують чинні політики держав ЛАКБ. Термін часто згадується і в українському політичному та політологічному дискурсі. Мова йде про „smart power” („розумна сила”), яке вперше було запропоновано в доповіді „A Smarter, More Secure America” (2007), прочитаній Дж. Наєм разом з експертом першим заступником держсекретаря США Річардом Армітіджем.

Виклад основного матеріалу. Латинська Америка знову не є пріоритетом США. З моменту оголошення результатів виборів у США в листопаді 2016 р., на яких переможцем було визначено Дональда Трампа, експерти, менеджери, бізнесмени та інші, хто так чи інакше

має стосунок до Латинської Америки із нетерпінням чекали оголошення курсу нової адміністрації щодо політики у країнах Латинської Америки. Перемога Трампа спричинила певну дезорієнтацію серед лідерів латиноамериканського регіону та більшості світової спільноти, які зосередили увагу на негативних аспектах пропонованої політики. Ті ж лідері, які ще не висловили тривоги щодо ситуації, яка склалася вкрай стурбовані таким станом речей. Однак, досі невідомо яким чином зовнішня політика США у кінцевому випадку вплине на регіон. Аналітики досі вивчають, як запропонована Трампом стратегія вплине на ситуацію і які ризики принесе бізнесу. Крім того, команда Трампа досі знаходиться на етапі формування та визначення. Тому активне реагування буде трохи недоречним, а єдине, що залишається – відступити та спостерігати за стратегічними кроками Сполучених Штатів, аби можна було винести для себе якомога більше позитивних моментів [2, с.4].

Загалом Латинська Америка, окрім Мексики, була рідко згадана під час президентської кампанії, відповідно даний регіон скоріш за все не буде мати стратегічного значення для адміністрації Трампа. Допоки чіткі ініціативи щодо політики Трампа у конкретному регіоні відсутні, якщо звернутися до пропонованої стратегії «Спочатку Америка», то у даному документі передбачені лише пункти щодо латинської мови. Пріоритетними також пропонується залишити (як це було ще з кінця 1980-х) наступні сфери: торгівлю, розвиток демократії та сферу безпеки. Винятки до цієї позиції у ключових питаннях можуть бути лише у тому випадку, якщо Білий дім вважатиме це важливим для членів Конгресу, а також для Сенаторів, що співвідносиметься з певними орієнтаціями та потребами у зовнішній політиці щодо вищезгаданого регіону. Нам необхідно бути вкрай уважними до відносин, які розгортаються у зовнішньополітичній

сфері, а також спостерігати за реакцією у Палаті представників та у Сенаті. Президенту Трампу необхідно буде заручитися підтримкою, особливо серед республіканців, щодо прийняття основних нормативно-правових актів, щодо питань внутрішньої політики.

Розглянемо ситуацію, яка склалася – падіння Берлінської стіни змусило США змінити геополітичні пріоритети, а після 11 вересня 2011 р. Латинська Америка взагалі припинила бути зовнішньополітичним пріоритетом для свого північного сусіда. Колишній Президент Джордж У. Буш розпочав своє головування із зміцнення зв'язків з відповідним регіоном, що було підтверджене запрошенням колишнього президента Мексики Вісенте Фокса відвідати Білий дім, надавши йому пріоритет перед Європейськими чи Канадськими партнерами. Протягом вітальної церемонії Дж. Буш заявив про те, що США не має «більш важливих стосунків ні з ким у світі», аніж з Мексикою, зазвичай ці коментарі стосувалися стосунків з Великою Британією. Проте, терористичні напади на території США, війни в Афганістані та Іраку, конфлікт з Аль-Каїдою змістили зовнішньополітичну орієнтацію США. Тим часом, президент Барак Обама повернув стосунки із відповідним регіоном до висхідної точки, знову ж таки зважаючи на вищезгадані причини. Його геополітичні пріоритети ставили у стратегічні пріоритети розвиток стосунків із Азією, особливо це пов'язано із швидкорозвиваючимся Китаєм, а також досягненню угод, пов'язаних з ядерною загрозою Ірану. Його суперечливі стосунки з російським президентом В.Путіним, кого він помилково спочатку намагався заспокоїти щодо подій пов'язаних з діяльністю ІГІЛ у Сирії та Іраку, також зв'язували йому руки на міжнародній арені. Південні сусіди США, як бачимо, зайняли останні рейтингові позиції протягом президентства Обами [3, с.5].

Стратегія щодо Латинської Америки навряд чи буде змінена під час президентства Трампа, зважаючи на проблеми, які стоять перед Білим домом, зважаючи на зовнішньополітичну діяльність у інших регіонах світу. Даний стан речей може бути змінено лише за умови, якщо буде поставлено під загрозу Безпеку США. Президент Трамп рідко звертався до Латинської Америки під час своєї виборчої компанії, звертаючись до організації НАФТА, як його головного союзника у питаннях вільної торгівлі та питань нелегальної міграції на кордоні США-Мексика.

Посада помічника Державного Секретаря США у стосунках із країнами західної півкулі, а також призначення дипломатів – також не було пріоритетним, у той час, як на посади Державного департаменту одразу необхідно було призначити. По факту, невдачі одного із Державних секретарів Рекса Тіллерсона далися взнаки вже протягом першого тижня президентства США, президентом Трампом також була відхилена кандидатура Елліота Абрамса, що пов'язано з його конфліктами під час передвиборчої компанії Трампа. Дана вакансія була зайнята лише у травні, після призначення на посаду Джона Саллівана. Колишній заступник Державного секретаря з питань торгівлі за адміністрації Дж. Буша, Трамп обрав дану людину як головного юриста в Пентагоні, але після тривалих пошуків, а також зважаючи на необхідність заповнити вакантну посаду у Державному департаменті він став головним кандидатом у Трампа, а пізніше і зайняв дану посаду. Отже, можливість призначати на посади є все ж таки обмеженою і не може повною мірою здійснюватися Білим домом. На жаль, демократи у Сенаті також мають право голосу і мають надати своє підтвердження у призначенні ключових фігур [4, с.3].

Допоки найважливіша дипломатична посада залишалася вакантною, вже ж таки адміністрація назвала перелік осіб, які

теоретично можуть зайняти відповідний пост. У сфері безпеки це – генерал Джон Келлі, який очолює нацбезпеку, а пізніше очолював Головне командування Південної Америки, що до того ж пов'язано з безпекою у напрямку Латинської Америки та Карибського басейну, за винятком Мексики; помічник секретаря у боротьбі з наркотиками – Вільям Браунфілд – який почав кар'єру у Латинській Америці, включаючи посаду посла в Колумбії, Венесуелі та Чілі. Також до команди було додано і інших латиноамериканців Серхіо де ла Пенья, полковника у відставці, який керував власною консалтинговою фірмою і знає яким чином необхідно будувати стосунки з правлячими колами в Латинській Америці; а також Хуана Круза, який будував кар'єру в ЦРУ, а також працював у Колумбії.

З кінця 1980-х років і до сьогодні зовнішня політика США щодо Латинської Америки трималася на трьох основних висхідних: вільна торгівля, демократія та управління (м'яка сила), політика безпеки. Від республіканських президентів, таких як Рональд Рейган, Джорджа Г. В. Буша і Джорджа В. Буша до демократів, таких як Білл Клінтон та Барак Обама – усі підтримували розвиток стосунків у вищезгаданих сферах, застосовуючи щодо них різну політику.

Вільна торгівля, мабуть, одна зі сфер зовнішньополітичних стосунків щодо якої Білий дів проводив найбільш чітку та послідовну політику. Президент Трамп залишається вірним запропонованому під час виборів курсу, не зважаючи на те, що деякі вважають його компанію більш голосливою, ніж це буде проявлятися у політиці його адміністрації. Як тільки його президентство набрало чинності, він відійшов від угоди вільної торгівлі згідно Тран-Тихоокеанським партнерством, що передбачало певні поступки у торгівлі з Чілі, Мексикою та Перу. Він також прагне переглянути договори згідно

Північноамериканської угоди щодо вільної торгівлі (більш звична назва НАФТА), адже вони не приносять багато користі США [5, с.4].

Основні гравці у сфері торгівлі та іноземних інвестицій, які стосуються і США і Латинської Америки все ж таки зберігають певну близькість в економічних відносинах. США залишається основним ринком та першим світовим партнером у галузі торгівлі для Латинської Америки. У 2016 р. експорт США до Латинської Америки складав \$ 353,4 млрд., тоді як експорт з Латинської Америки до США – досяг 397,1 млрд.

Трампа та його радники у економічній політиці висловили скептицизм щодо впровадження та підтримки двосторонньої угоди. Найбільше будуть розглядатися ті торговельні угоди, в яких США мають дефіцит в прибутках. Якщо, наприклад, торговельні стосунки з Мексикою є не вигідними США скоріше покаже відстоювання національних інтересів, а не підтримку не вигідних угод. Таким чином, торгівля з Мексикою стала легкою мішенню на шляху довгої передвиборчої компанії.

Перегляд угоди НАФТА стане на чолі порядку денного у галузі торгівлі. Трамп дійсно переміг у найважливішій дискусії щодо захисту робочих місць у США, які так чи інакше страждали через не вигідні торговельні угоди, відповідно він не збирається відступати в одному із найважливіших та принциповіших питань. Відповідно постає питання яким чином буде змінено угоду НАФТА. Перемога Трампа, а також певні його висловлювання вже спричинили девальвацію песо, що суттєво впливає на економічний розвиток Мексики у 2017-2018 рр. Проте, перегляд даної угоди означатиме також ряд негативних наслідків і для американських компаній, які розвивають свій бізнес в країнах Латинської Америки: автотранспорт зібраний в Мексиці, автозапчастини та навіть вирощування авокадо. Співпраця США з

Мексикою у цих сферах має вирішальне значення, відповідно питання будуть вивчатися і необхідно буде досконало вивчити ті численні, проте вагомі зміни внесені до угоди НАФТА.

Також уваги заслуговує і інша угода в регіоні: Домініканська республіка – Центральна Америка між США, країнами Центральної Америки та Домініканською республікою, яка так само має бути переглянута.

У двосторонніх угодах про вільну торгівлю з Чилі та Перу Сполучені Штати також мають профіцит торгівлі на рівні 4,1 млрд. дол. США та 1,8 млрд. дол. відповідно. У випадку з Колумбією, адміністрація Трампа, ймовірно, буде виходити за межі торгівельних домовленостей і використовувати Угоду про торгівлю Сполучених Штатів Америки - Колумбію (ТРА) як інструмент більш широких переговорів. Торгівельний дефіцит США з Колумбією досягав 696,3 млн. дол США в 2016 році, але в цьому випадку двосторонній торговий договір має бути переглянутий під час переговорів, де також буде обговорено питання незаконного наркопостачання між двома країнами.

У 2018 р. перспектива американської допомоги для Колумбії за проектом бюджету, запропонованим адміністрацією Трампа зменшує цю суму на 21 відсоток у порівнянні з фінансуванням 2016 фінансового року. Крім того, співробітництво Колумбії з Сполученими Штатами у зв'язку з розгортанням політичної кризи у Венесуелі також може стати чинником нових дискусій, що вплинуть на відносини Колумбії та США.

Термін „м'яка сила” був запропонований професором Гарвардського університету Джозефом Наєм, у його розумінні це здатність впливати на інших задля отримання результатів, які є вигідними тому чи іншому актору, завдяки висвітленню лише

позитивних своїх сторін. Протягом останніх декількох десятиліть він зосереджував увагу на зовнішній політиці США, зокрема і на стосунках з Латинською Америкою [6, с.19].

Сполучені Штати Америки широко використовували застосування «м'якої сили» для побудови вигідних стосунків із іншими країнами, а також завоювання становища світового лідера. Таким чином було популяризовано культуру, мову, традиції, цінності, популяризуючи американське та впливаючи на формування їхньої політики.

Розвиток відповідної тенденції також покращився через впровадження нових технологій, засобів масової інформації, розвитком соціальних мереж. Сприяння розвитку демократії та демократичного управління стає головним пріоритетом Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), яке було засновано в 1961 р. для впровадження соціальних програм, а також програм економічного розвитку. З 90-х років основним напрямком діяльності USAID у Латинській Америці було заохочення до розвитку демократії та належного урядування, це було зроблено в Мексиці, Центральній Америці, Карибському басейні [7, с.7].

Колумбія у даному контексті була ключовою країною, де було впроваджено військову допомогу, а також програми з допомоги врегулювання належного управління в районах, в яких уряд намагався протистояти протягом десятиків років.

Дана програма у відповідному контексті, мабуть, матиме найбільше проблем, адже адміністрація Трампа найбільше продемонструвала незацікавленість у просуванні питань щодо розвитку демократії у відповідному регіоні, а також нав'язування переймання американських цінностей, таких як свобода, демократія і т.д. Даний стан речей став зрозумілим, після того, як державний

секретар Рекс Тіллерсон звернувся до співробітників Державного департаменту та дипломатів з проханням висловити позиції щодо формування засад програми «Америка спершу» (взаємодія Америка з іншими країнами). Тіллерсон підкреслив, що політика та цінності не завжди узгоджуватимуться і увага звертатиметься лише на те, чи дійсно дана співпраця є пріоритетом для Америки та корисної для національної безпеки та задоволення економічних інтересів. Девізом Президента стає сприяння економічному процвітання та національній безпеці Америки назавжди.

Саме тому бюджет, запропонований Трампом на 2018 рік, пропонує скоротити фінансування USAID на 32 відсотки, а що стосується Латинської Америки на 36 відсотків. Допомога Сполучених Штатів в Мексиці буде скорочена на 45%, тоді як допомога Гватемалі скоротиться на 38%, Гондурасу - на 31%, Гаїті - на 18% [8, с.12].

Запропоновані скорочення вплинуть на низку програм допомоги по всьому світові, при тому такі сфери, як освітні, культурні програми будуть зменшені подекуди до 50-ти відсотків. Отже, бюджет буде стовідсотково відкориговано, проте у якій мірі невідомо. Тим не менш це говорить зміну політики США у цій сфері.

Незважаючи на такі важливі корективи політики, основні питання, які стосуються питань демократії та прав людини є важливими для республіканців та все одно матимуть важливу вагу. Президент Трамп має утримати підтримку цих законодавців для виконання плану свого порядку денного. До прикладу, президент швидше за все має спочатку визначитися щодо політики щодо Куби та Венесуели. Такий гравець, як сенатор Марко Рубіо у даному питанні може відіграти ключову роль. По факту, це вже призвело до того, що Трамп скасував окремі розпорядження щодо перетину

кордонів та торгівлі з Кубою, окрім того увага зосереджується на тому, що Гавана отримала надто багато поступок від Вашингтона [9, с.11].

Це ті кроки, які можуть мати наслідки уже найближчим часом. Хоча деякі американські компанії і хотіли б отримати більш відкритий вихід на кубінський ринок, реальність полягає в тому, що стосунки з островом знову будуть регламентовані і багато компаній зазнає значних збитків.

Сфера безпеки була завжди пріоритетною для американських адміністрацій, особливо коли мова йде про Латинську Америку. Безумовно, найвища безпека США має неабияке значення та буде продовжувати розповсюджуватися не лише на Близький Схід. У порівнянні з кризами в Сирії та загрозами у Іраку, які виникають унаслідок численних терактів, у порівнянні із цим Латинська Америка є досить-таки спокійним регіоном. Тим не менше, зважаючи на географічне становище регіону Латинської Америки відносно до США ситуація може мати певну для загрозу для Сполучених Штатів і даний напрямок є все ж таки важливим для США.

Високий рівень злочинності в Мексиці має прямий вплив на боротьбу з наркоторгівлею та встановленням відповідного контролю на кордоні з США. Також загострюється питання розвитку злочинності у Північному трикутнику центральної Америки – Сальвадорі, Гондурасі та Гватемалі. Це своєю чергою сприяє імміграції, особливо з регіону, де лише в 2015 р. було зафіксовано понад 17 тисяч насильницьких смертей. До того ж цікавим є факт про залежність угоди FARC з Колумбією та активним зростанням виробництва кокаїну, вирощуванням коки та підвищенням рівня злочинності. Народні коридори, які знаходяться в Перу, Болівії та Парагваї, частині Аргентини, Бразилії є значною проблемою у питанні потоків

наркотиків у Карибському басейні, зокрема Ямайці, Домініканській Республіці та Гаїті, а це також має наслідки для Вашингтона [10, с.14].

Ці проблеми розглядалися у зв'язку з внутрішніми проблемами в країні і Білий дім звичайно розуміє цей зв'язок. Загальний обсяг фінансування безумовно буде збільшуватися, але швидше за все внутрішні причини впливатимуть на це сильніше. Департамент внутрішньої безпеки висував потребу в 44,1 мільярда для забезпечення прикордонної інфраструктури та імміграційного контролю. З цієї суми, 1,6 мільярда доларів призначено для будівництва стіни вздовж кордону США-Мексика, яка і до сьогодні викликає досить-таки жваву полеміку між Вашингтоном та Латинською Америкою. Дане фінансування також буде використано для збільшення кількості прикордонних патрульних агентів та працівників служб з міграційних питань та митного контролю [11, с.22].

Висновки. Таким чином, за сучасних умов «м'яку силу» розглядають у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів. Вони формують нову систему світової політики, в якій класичні ієрархічні моделі взаємин між політичними акторами поступаються місцем мережевим структурам в епоху глобалізації і посилення геополітичної конкуренції інструментарій «м'якої» сили розглядається дослідниками як важливий ресурс зовнішньополітичної могутності країни, що претендує на роль світового центру або полюсу влади, іншими словами на статус сучасної великої держави. Важливим є дослідження джерел ефективної „м'якої сили” як стратегії, ідентифікаційну дієвість ідеології і ціннісних орієнтацій, соціальної політики, моделі розвитку, здатність реалізації основної лінії і стратегії розвитку, що об'єднує суспільство, творчу силу нації, культуру і силу впливу в міжнародних відносинах.

Література:

1. U.S. Foreign Policy Towards Latin America Under Trump: Beyond Business as Usual Madrid, July 2017. SPECIAL REPORT
2. U.S. Foreign Assistance to Latin America and the Caribbean Congressional Research Service bilateral aid include the potential loss of U.S. branding and the potential for implementation delays due to difficulties harmonizing procedures, standards, and objectives with emerging donors. Congressional Research Service.
3. U.S. Department of State, Congressional Budget Justification, Foreign Operations, Appendix 3, Fiscal Year 2017, <http://www.state.gov/documents/organization/238222.pdf>.
4. U.S. Census Bureau (2016). U.S. Trade in Goods by Country. Retrieved June 1, 2017, from <https://census.gov/foreign-trade/balance/index.html>.
5. Sarah Kinoshian and Adam Isacson, "U.S. Special Operations in Latin America: Parallel Diplomacy?," Washington Office on Latin America (WOLA), 2017.
7. Nye Jr, Joseph S. "Public diplomacy and soft power." *The annals of the American academy of political and social science* 616.1 (2008): 94-109. Retrieved June 2, 2017, from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207311699>.
7. Latin America Goes Global (May 3, 2017). Development assistance to Latin America and the Caribbean in Trump's "skinny budget." Retrieved June 2, 2017, from [http:// latinamericagoesglobal.org/2017/05/just-facts-development-assistance-latin-american-caribbean-trumps-state-skinny-budget/#.WQzb6Pa4_Ul.twitter](http://latinamericagoesglobal.org/2017/05/just-facts-development-assistance-latin-american-caribbean-trumps-state-skinny-budget/#.WQzb6Pa4_Ul.twitter).
8. Wade, J. (May 7, 2017). Colombia to Receive \$450 Million USD in Aid from United States but Longer-Term Peace Funding Remains Uncertain. Finance Colombia. Retrieved June 1, 2017, from

<http://www.financacolombia.com/colombia-to-receive-450-million-usd-in-aid-from-united-states-in-2017-but-longer-term-peace-funding-remains-uncertain/>.

9. Borger, J. (May 3, 2017). *Rex Tillerson: 'America first' means divorcing our policy from our values*. *The Guardian*. Retrieved June 2, 2017, from <https://www.theguardian.com/us-news/2017/may/03/rex-tillerson-america-first-speech-trump-policy>.

10. Oppenheimer, A. (May 19, 2017). *Trump's budget proposal shows disinterest and disdain for Latin America*. *Miami Herald*. Retrieved June 2, 2017, from <http://www.miamiherald.com/news/local/news-columns-blogs/andres-oppenheimer/article152709879.html>.

11. Center for Strategic & International Studies (CSIS) (December 2016). *Achieving Growth and Security in the Northern Triangle of Central America*. Retrieved June 2, 2017, from https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161201_Perkins_NorthernTriangle_Web.pdf.

12. U.S. Department of Homeland Security (DHS) (May 24, 2017) *Written testimony of DHS Secretary Kelly for a House Committee on Appropriations, Subcommittee on Homeland Security hearing regarding the DHS FY 2018 Budget Request*. Retrieved June 2, 2017, from <https://www.dhs.gov/news/2017/05/24/written-testimony-dhs-secretary-john-f-kelly-house-appropriations-subcommittee>.

References:

1. *U.S. Foreign Policy Towards Latin America Under Trump: Beyond Business as Usual* Madrid, July 2017. SPECIAL REPORT
2. *U.S. Foreign Assistance to Latin America and the Caribbean* Congressional Research Service *bilateral aid include the potential loss of U.S. branding and the potential for implementation delays due to*

difficulties harmonizing procedures, standards, and objectives with emerging donors. Congressional Research Service.

3. U.S. Department of State, Congressional Budget Justification, Foreign Operations, Appendix 3, Fiscal Year 2017, <http://www.state.gov/documents/organization/238222.pdf>.

4. U.S. Census Bureau (2016). U.S. Trade in Goods by Country. Retrieved June 1, 2017, from <https://census.gov/foreign-trade/balance/index.html>.

5. Sarah Kinoshian and Adam Isaacson, "U.S. Special Operations in Latin America: Parallel Diplomacy?," Washington Office on Latin America (WOLA), 2017.

6. Nye Jr, Joseph S. "Public diplomacy and soft power." *The annals of the American academy of political and social science* 616.1 (2008): 94-109. Retrieved June 2, 2017, from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207311699>.

7. Latin America Goes Global (May 3, 2017). Development assistance to Latin America and the Caribbean in Trump's "skinny budget." Retrieved June 2, 2017, from [http:// latinamericagoesglobal.org/2017/05/just-facts-development-assistance-latin-american-caribbean-trumps-state-skinny-budget/#.WQzb6Pa4_Ul.twitter](http://latinamericagoesglobal.org/2017/05/just-facts-development-assistance-latin-american-caribbean-trumps-state-skinny-budget/#.WQzb6Pa4_Ul.twitter).

8. Wade, J. (May 7, 2017). Colombia to Receive \$450 Million USD in Aid from United States but Longer-Term Peace Funding Remains Uncertain. *Finance Colombia*. Retrieved June 1, 2017, from <http://www.financecolombia.com/colombia-to-receive-450-million-usd-in-aid-from-united-states-in-2017-but-longer-term-peace-funding-remains-uncertain/>.

9. Borger, J. (May 3, 2017). Rex Tillerson: 'America first' means divorcing our policy from our values. *The Guardian*. Retrieved June 2, 2017, from

<https://www.theguardian.com/us-news/2017/may/03/rex-tillerson-america-first-speech-trump-policy>.

10. Oppenheimer, A. (May 19, 2017). *Trump's budget proposal shows disinterest and disdain for Latin America*. Miami Herald. Retrieved June 2, 2017, from <http://www.miamiherald.com/news/local/news-columns-blogs/andres-oppenheimer/article152709879.html>.

11. Center for Strategic & International Studies (CSIS) (December 2016). *Achieving Growth and Security in the Northern Triangle of Central America*. Retrieved June 2, 2017, from https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161201_Perkins_NorthernTriangle_Web.pdf.

12. U.S. Department of Homeland Security (DHS) (May 24, 2017) *Written testimony of DHS Secretary Kelly for a House Committee on Appropriations, Subcommittee on Homeland Security hearing regarding the DHS FY 2018 Budget Request*. Retrieved June 2, 2017, from <https://www.dhs.gov/news/2017/05/24/written-testimony-dhs-secretary-john-f-kelly-house-appropriations-subcommittee>.

II. MEDICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.4

UDC: 616.12 – 005.4 + 616.127 – 0.89] – 085: 615.838

OPTIMIZATION OF THE MODEL OF RENEVAL TREATMENT FOR INCREASE OF ADHERENCE TO THERAPY OF PATIENTS WITH ISCHEMIC HEART DISEASE AFTER MYOCARDIUM SURGICAL RIVASCULARIZATION

PHD in Medicine, O. Kolodenko

Ukrainian Research Institute of Medical Rehabilitation and Balneology of
Ministry of Health of Ukraine, Ukraine, Odessa

We were nvestigate the effect of the renewal treatment (sanatorium stage) on adherence to the treatment of patients with coronary heart disease (CHD) after myocardium surgical revascularization (MSR). Under our supervision were 320 patients with coronary artery disease and comorbidity 58.7 ± 8.9 after (MSR). The course of treatment was 21 days. Long-term results were evaluated 12 months after the MSR. The use of differentiated complex of renewal treatment contributes to improving the QL through improving the physical component, namely an increase in RF indices by 51.1%, RP - 87.9%, BP - 67.04% ($p < 0.01$), and a psychological component due to RE - 64.0% ($p < 0.01$), GH - 42.9%, VT - 44.9%, SF - 34.5%, MH - 24.3% ($p \leq 0.05$), which is significantly higher than in patients in group 1. At studying the adherence to treatment in patients 1 and 3 groups were favorable to treatment were 45.3 and 57.1% of patients, then in the 2nd group - 69.9%.

Keywords: ischemic heart disease, myocardium surgical reuscularization, renewal treatment, adherence

кандидат медичних наук, Колоденко О. В. Оптимізація моделі відновлювального лікування для підвищення прихильності до терапії пацієнтів з ішемічною хворобою серця після хірургічної реваскуляризації міокарду/ ДУ «Український НДІ медичної реабілітації та курортології МОЗ України, Україна, Одеса

Вивчено вплив відновлювального лікування (санаторний етап) на прихильність до терапії хворих ішемічною хворобою серця (ІХС) після хірургічної реваскуляризації міокарду (ХРМ). Обстежено 320 хворих з ІХС та коморбідною патологією віком $58,7 \pm 8,9$ після (ХРМ). Використання диференційованих комплексів санаторного лікування сприяє підвищенню показників якості життя за рахунок покращення фізичної складової, а саме підвищення показників RF на 51,1 %, RP – 87,9 %, BP – 67,04 % ($p < 0.01$) та психологічної складової за рахунок показників RE – 64,0 % ($p < 0.01$), GH – 42,9 %, VT – 44,9 %, SF – 34,5 %, MH – 24,3 % ($p \leq 0,05$), що значно вище ніж у пацієнтів 1-ї групи. При вивченні прихильності до лікування у хворих 1-ї та 3-ї груп прихильними до лікування було 45,3 та 57,1 % хворих, то в 2-ї групи – 69,9 %.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, хірургічна реваскуляризація міокарду, санаторне лікування, прихильність до лікування

кандидат медицинских наук, Колоденко Е. В. Оптимизация модели восстановительного лечения для повышения приверженности к терапии пациентов с ишемической болезнью сердца после хирургической реваскуляризации миокарда/ ГУ «Украинский НИИ медицинской реабилитации и курортологии МОЗ Украины», Украина, Одесса

Изучено влияние восстановительного лечения (санаторный этап) на приверженность терапии больных ишемической болезнью

сердца (ИБС) после хирургической реваскуляризации миокарда (ХРМ). Под нашим наблюдением было 320 больных с ИБС и коморбидной патологией в возрасте $58,7 \pm 8,9$ после (ХРМ). Курс лечения составил 21 день. Отдаленные результаты оценивали через 12 месяцев после проведенной ХРМ. Использование дифференцированных комплексов санаторного лечения способствует повышению качества жизни за счет улучшения физической составляющей, а именно повышение показателей RF на 51,1%, RP - 87,9%, BP - 67,04% ($p < 0.01$) и психологической составляющей за счет показателей RE - 64,0% ($p < 0.01$), GH - 42,9%, VT - 44,9%, SF - 34,5%, MH - 24,3% ($p \leq 0,05$), что значительно выше у пациентов 1-й группы. При изучении приверженности к лечению у больных 1-й и 3-й групп приверженными к лечению было 45,3 и 57,1% больных, то во 2-й группы - 69,9%.

Ключевые слова: ишемическая болезнь сердца, хирургическая реваскуляризации миокарда, санаторное лечение, приверженность к лечению

Вступ. Хірургічні методи лікування в кардіології, в основі яких лежить реваскуляризація міокарду, визнані найбільш ефективними в плані підвищення якості життя та прогнозу хворих з ішемічною хворобою серця (ІХС) [1]. Кожного року, кількість операцій по реваскуляризації міокарду збільшується, однак потенційна можливість підвищення якості життя та прогнозу хворих недостатньо реалізуються в післяопераційному періоді. За даними багаточисельних досліджень, у хворих ІХС після хірургічної реваскуляризації міокарду (ХРМ) на тлі об'єктивного покращення стану у більшості пацієнтів (85,6 %) лише 40,0 – 48,6 % з них повертаються до професійної діяльності без зниження працездатності

та кваліфікації [2, 3, 4, 5]. У зв'язку з цим виникає необхідність підвищення якості медичної та психологічної допомоги пацієнтам в період реабілітації.

Лікування будь-яких хронічних захворювань, в том числі і ІХС, на сучасному етапі передбачає поєднання застосування медикаментозної терапії та немедикаментозного лікування (модифікація способу життя, відказ від тютюнопаління, підвищення рівня фізичної активності та інш.). Недотримання пацієнтами цих призначень вважається однією з самих серйозних проблем сучасної клінічної практики [6]. За даними ВООЗ, медичні призначення не виконують біля половини хворих хронічними захворюваннями, що призводить до значної кількості повторних госпіталізацій. Прихильність до лікування визначається ВОЗ як відповідність поведінки пацієнта рекомендаціям лікаря, включаючи прийом ліків та/чи зміну образу життя [7].

На наше думку, саме оптимізація та створення алгоритму побудови програми відновлювального лікування (ВЛ) хворих ІХС після ХРМ, він може суттєво впливати на подальшу прихильність пацієнтів до лікування.

Мета роботи вивчити вплив відновлювального лікування (санаторний етап) на прихильність до терапії хворих ІХС після ХРМ.

Матеріали та методи дослідження. Під нашим наглядом було 320 хворих з ІХС та коморбідною патологією віком $58,7 \pm 8,9$ з ІХС, після ХРМ, які отримували стандартну медикаментозну терапію, а саме: нітрати, бета-блокатори, антагоністи кальцію, інгібітори ангіотензинперетворюючого ферменту, дезагреганти, діуретики, гіполіпідемічні препарати, цукрознижуючі препарати (при супутньому цукровому діабеті) та комплекс санаторно-курортної реабілітації.

Програма пацієнтів першої групи (n=135) включала застосування стандартного комплексу санаторно-курортного лікування (режим рухової активності тренуючий, дієтотерапію, магнітотерапію сегментарних зон серця, масаж комірцевого відділу за гальмівною методикою, «сухі вуглекислі ванни»).

Програма пацієнтів другої групи (n=145) передбачала призначення диференційованих комплексів ВЛ в залежності від супутньої патології за розробленим нами алгоритмом.

Пацієнти третьої групи (40 осіб) – хворі ІХС після ХРМ не отримували санаторного лікування (обстеження проводили в амбулаторних умовах).

Курс лікування склав 21 день. Віддалені результати оцінювали через 12 місяців після проведеної ХРМ. Алгоритм дослідження включав збір анамнезу, динамічне клінічне спостереження за об'єктивним і суб'єктивним станом пацієнтів, лабораторну діагностику (біохімічний аналіз крові, ліпідограмма, цукор крові, інсулін, індекс НОМА, лептин) та інструментальні методи дослідження (ЕКГ, УЗД серця, холтеровське моніторування ЕКГ, вимірювання АТ, ЧСС, шостихвилинний тест (ТШХ)).

Визначення прихильності до лікування проводилась з використанням опитувальника Морискі-Грина, який складається з чотирьох пунктів, що відображають відношення пацієнта до прийому препаратів:

1. Чи забували Ви коли-небудь приймати препарати.
2. Чи відноситеся Ви неуважно до часів прийому ліків?
3. Чи не пропускаєте Ви прийом ліків, якщо відчуваєте себе добре?
4. Якщо Ви відчуваєте себе погано після прийому ліків, чи не пропускаєте Ви наступний прийом.

Кожний пункт оцінюється по принципу «Так-Ні», при цьому відповідь «Так» оцінюється в 0 балів, а відповідь «Ні» - в 1 бал. Пацієнти, які набрали менш 3 балів, є прихильними, більше 3 балів, - недостатньо прихильними та відносяться до категорії ризику за невиконанням рекомендацій лікаря.

Оцінку якості життя (ЯЖ) проводили за опитувальником SF – 36.

Результати клінічних, інструментальних та лабораторних досліджень оброблялися загальноприйнятими методами варіаційної статистики з використанням стандартної програми «Microsoft office-2000» та пакету стандартних статистичних програм «Statistika for Windows». Вірогідність відмінностей визначали за допомогою t-критерія Стюдента (p).

Результати дослідження та їх обговорення

Запропонована нами модель системи ВЛ хворих ІХС після ХРМ включала наступні напрямки лікувально-реабілітаційних заходів: мобілізація саногенетичних механізмів відновлення морфофункціонального стану міокарду, зниження ризику прогресування ІХС, покращення психосоматичного стану та підвищення трудового потенціалу хворих. Важливе місце в системі підвищення ефективності програм реабілітації, займали питання формування у хворих нового стереотипу поведінки, включаючи і зміну відношення (прихильність) до запропонованих технологій терапії, що досягалося завдяки командній роботі лікарів на всіх етапах ВЛ (стаціонарний – санаторний – амбулаторний) (мал. 1).

При вивченні показників ЯЖ, нами встановлено, що до початку ВЛ у всіх хворих показники як фізичної складової – фізичне функціонування (PF), ролева діяльність (RP), тілесний біль (BP), загальне здоров'я (GH), так і психологічної складової – життєспроможність (VT), соціальне функціонування (SF), емоційний

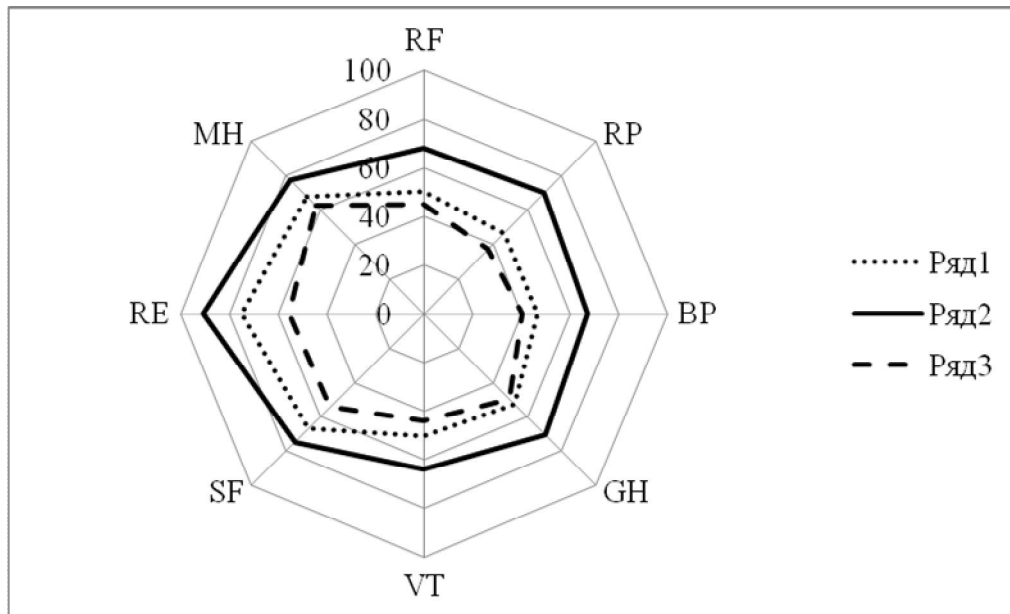
Малюнок 1. Алгоритм побудови програми відновлювального лікування

стан (RE), психічне здоров'я (MH) були знижені, особливо були знижені показники фізичного функціонування та психічного благополуччя.

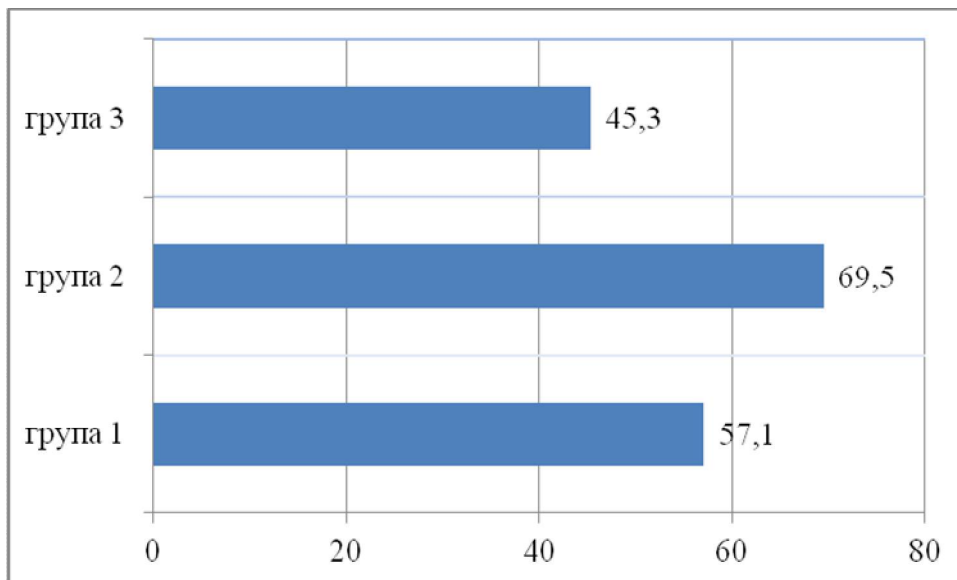
При оцінці якості життя через 12 місяців після ХРМ ми спостерігали вірогідне підвищення усіх показників у пацієнтів, які проходили санаторне лікування, особливо у пацієнтів 2-ї групи, які отримували диференційовані комплекси санаторного лікування, з урахуванням супутньої патології. Як видно з мал. 2, у пацієнтів 2-ї групи в порівнянні з показниками пацієнтів 3-ї групи (які не отримували ВЛ на санаторному етапі), спостерігалось вірогідне підвищення показників, за рахунок покращення фізичної складової, а саме RF на 51,1 %, RP – 87,9 %, BP – 67,04 % ($p < 0.01$), в той час як у пацієнтів 1-ї групи ці відрізнялися лише на 11,3, 24,4 та 15,7 % відповідно ($p \leq 0,05$). Суттєве покращення психологічної складової ЯЖ відбувалось за рахунок підвищення емоційного стану у пацієнтів 2-ї групи – 64,0 % ($p < 0.01$) і на 35,3 % у пацієнтів 1-ї групи ($p \leq 0,05$). Окрім того, у пацієнтів 2-ї групи було значне покращення показників GH – 42,9 %, VT – 44,9 %, SF – 34,5 %, MH – 24,3 % ($p \leq 0,05$), а у пацієнтів 1-ї групи лише на 6,9; 14,0; 23,4; 9,2 % відповідно.

Використання диференційованих програм ВЛ пацієнтів з ІХС після ХРМ з урахуванням психосоматичних особливостей не тільки позитивно впливало на їх ЯЖ, а і сприяло формуванню стереотипів самозберігаючої поведінки та модифікації способу життя. Характер цих змін підтверджується матеріалами, які характеризують прихильність хворих до лікування. Як видно мал.3 у пацієнтів 2-ї групи відмічались найбільш виражені позитивні зміни стосовно їх прихильності до терапії. Якщо у хворих 1-ї та 3-ї груп прихильними до лікування було 45,3 та 57,1 % хворих, то в 2-ї групи (де були

запропоновані диференційовані програми ВЛ з урахуванням характеру супутньої патології) – 69,9 %.

Малюнок 2. Динаміка показників якості життя через 12 місяців після ХРМ у хворих ІХС та коморбідною патологією

Малюнок 3. Показники прихильності пацієнтів до лікування (%).

Висновки. Таким чином, отримані нами матеріали дослідження, підтверджують ефективність програм ВЛ, побудованих на принципах

командного та диференційованого підходу, з урахуванням супутньої патології.

Запропонований нами алгоритм побудови програм ВЛ, дозволяє досягати хороших результатів не тільки з боку психосоматичного стану хворих, але і значно підвищити ЯЖ цих хворих та створити хороші умови для формування стереотипу поведінки щодо лікувального процесу.

Литература:

1. Бокерия Л. А. Современные тенденции развития сердечно-сосудистой хирургии. Грудная и сердечно-сосудистая хирургия. 2013; 1: 45–51. /
2. Head SJ, Kieser TM, Falk V et al. Coronary artery bypass grafting: Part 1 – the evolution over the first 50 years. *Eur Heart J* 2013; 34 (37): 2862–72
3. Retention of work capacity after coronary artery bypass grafting: a 10-year follow-up study / V. Hallberg [et al.] // *J. Cardiothorac. Surg.* 2009. Vol. 4. P. 6.
4. Return to work after coronary artery bypass surgery. A 10-year follow-up study / V. Hällberg [et al.] // *Scand. Cardiovasc. J.* 2009. Vol. 43. P. 277–284
5. Wijns, W. ESC/EACTS Guidelines on myocardial revascularization 2010 / W. Wijns et al. // *Eur. Heart J.* – 2010. – Vol. 31, № 31. – P. 2501–2555.
6. Hess P.L., Mi X., Curtis L.H. Follow-up of Patients with New Cardiovascular Implantable Electronic Devices: Is Adherence to the Experts' Recommendations Associated with Improved Outcomes? *Heart Rhythm*, 2013, vol. 10 (8), pp. 1127–1133

7. World Health Organization: *Adherence to Longterm Therapies, Evidence for Action*. – Geneva, 2003. – http://www.who.int/chp/knowledge/publications/adherence_report/en/ (date of access 10.03.2015)

Referenses:

1. Bokeriia L.A. *Sovremennye tendentsii razvitiia serdechno-sosudistoi khirurgii. Grudnaia i serdechnososudistaia khirurgiia*. 2013; 1: 45–51. [in Russian]

2. Head SJ, Kieser TM, Falk V et al. *Coronary artery bypass grafting: Part 1 – the evolution over the first 50 years*. *Eur Heart J* 2013; 34 (37): 2862–72

Retention of work capacity after coronary artery bypass grafting: a 10-year follow-up study / V. Hallberg [et al.] // J. Cardiothorac. Surg. 2009. Vol. 4. P. 6.

Return to work after coronary artery bypass surgery. A 10-year follow-up study / V. Hällberg [et al.] // Scand. Cardiovasc. J. 2009. Vol. 43. P. 277–284

Wijns W, Kolh Ph, Danchin N et al. *ESC/EACTS Guidelines on myocardial Revascularization. The Task Force on Myocardial Revascularization of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Association for Cardio-Thoracic Surgery (EACTS)*. *Eur Heart J* 2010; 31: 2501–55

Hess P. L., Mi X., Curtis L. H. *Follow-up of Patients with New Cardiovascular Implantable Electronic Devices: Is Adherence to the Experts' Recommendations Associated with Improved Outcomes?* *Heart Rhythm*, 2013, vol. 10 (8), pp. 1127–1133

World Health Organization: Adherence to Longterm Therapies, Evidence for Action. – Geneva, 2003. – http://www.who.int/chp/knowledge/publications/adherence_report/en/ (date of access 10.03.2015)

III. PEDAGOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.5

UDC: 378.013: [615.1:005.336.2 K 65

CONTENTS AND STRUCTURE CONCEPTS PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FACTORS OF PHARMACY

I. B. Koniashyna

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnytskyi

In connection with the transition to market relations, the new socio-economic conditions of Ukraine's development, its entry into the world community, encourage changes in all spheres of public life, including in the pharmaceutical industry. Reforming education is part of the process of updating educational systems related to identifying the importance of knowledge as a driver of social welfare and progress. In this context, the educational institution faces a crucial task - to provide highly professional training of specialists capable of solving complex problems of building a democratic state. Particularly relevant is the problem of managing the process of forming professional competence of future specialists of pharmacists.

Key words: pharmacist's professional competence, innovative technologies, pharmacist's professional training, specialist, professional activity.

Коняшина І. Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармацевтів/ Центральноукраїнський педагогічний університет ім. В. Винниченка, Україна, Кропивницький

В связи с переходом к рыночным отношениям, новые социально-экономические условия развития Украины, ее вхождения

в мировое общество побуждают к изменениям во всех сферах общественной жизни, в том числе в фармацевтической отрасли. Реформирование образования является частью процессов обновления образовательных систем, связанных с определением важности знаний как двигателя общественного благосостояния и прогресса. В этом контексте перед учебными заведениями стоит ответственная задача - обеспечить высокопрофессиональную подготовку специалистов, способных решать сложные проблемы развития демократического государства. Особую актуальность приобретает проблема управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих специалистов фармацевтов.

Ключевые слова: специалист, профессиональная компетентность, компетентный специалист, мастерство, фармацевт, фармацевтическая отрасль.

Коняшина І. Б. Зміст і структура поняття професійна компетентність майбутніх фахівців фармації/ Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Україна, м. Кропивницький

У зв'язку з переходом до ринкових відносин, нові соціально-економічні умови розвитку України, її входження до світового товариства спонукають до змін в усіх сферах суспільного життя, в тому числі у фармацевтичній галузі. Реформування освіти є частиною процесів оновлення освітніх систем, пов'язаних з визначенням важливості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. У цьому контексті перед навчальними закладами постає відповідальне завдання – забезпечити високопрофесійну підготовку фахівців, здатних розв'язувати складні проблеми розбудови демократичної держави. Особливої актуальності набуває проблема

управління процесом формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармацевтів.

Ключові слова: фахівець, професійна компетентність, компетентний спеціаліст, майстерність, фармацевт, фармацевтична галузь.

Постановка проблеми. Оскільки наше дослідження безпосередньо стосується професійної компетентності майбутніх фахівців фармацевтів, то в аспекті цілеспрямованого формування професійної компетентності у студентів медичного коледжу значну увагу привертає її зміст.

Проблема компетентності ґрунтовно досліджена в роботах О. М. Дахіна, Б. Д. Ельконіна та ін. Сучасними підходами до проблеми компетентності опікуються А. В. Василюк, О. В. Овчарук. Питання професійної підготовки на основі компетентнісного підходу розглянуто в працях Н. М. Бібік, М. П. Васильєвої, Н. В. Дементьєва А. М. Михайличенко, О. В. Овчарук та ін. Визначення ключових компетентностей подано в роботах І. А. Зимньої, Е. Г. Ісламгалієва, Г. К. Селевко, П. І. Третьякова, Т. І. Шамова та ін. Проблеми формування професійної компетентності спеціалістів досліджували такі вчені: В. А. Адольф, І. А. Зязюн, М. І. Лук'янов, Л. М. Мітіна, А. К. Маркова та інші.

Аналіз наукових джерел підтверджує той факт, що сучасні підходи до трактування професійної компетентності різняться, однак ці поняття розглядаються у двох аспектах: з одного боку, як мету освіти, професійної підготовки, а з іншого – як проміжний результат, який характеризує фахівця, що здійснює свою професійну діяльність.

Мета статті. На основі проаналізованих наукових джерел дослідити значущі аспекти змісту формування професійної

компетентності майбутніх фахівців фармації та її компонентну структуру. На нашу думку, компетентність проявляється в конкретній ситуації в процесі здійснення професійної діяльності, оскільки, якщо вона залишається не виявленою, потенційною, то це не компетентність, а лише прихована можливість.

Основний матеріал. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації та діяльності. У межах такого розуміння слід наголосити на тому, що компетентність – це підготовленість (теоретична, практична, особистісна, психологічна тощо) до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей спеціаліста, які сприяють цій діяльності.

Поняття професійної компетентності персоналу з'явилося в науковій літературі в англomовних країнах в середині 60-х років минулого століття. Вперше це поняття застосував американський вчений Д. МакКлеланд. Він охарактеризував ряд певних якостей особистості, які найтісніше пов'язані з успішним виконанням роботи і високою мотивацією персоналу. Д. К. МакКлеланд визначив компетентність як базову якість індивіда, яка впливає на ефективність виконуваної роботи. Саме мотиви, психофізіологічні особливості, Я-концепція, знання, навички є основними базовими характеристиками особистості. Д. К. МакКлеланд наголосив на важливості безперервного розвитку компетенцій. На думку автора, існують так звані поверхневі компетенції, а саме знання та навички, які можна розвивати за допомогою певних тренінгів; і глибинні компетенції (цінності, мотиви), які вимагають особливих зусиль та ресурсів.

В основі концепції професійної компетентності лежить ідея виховання компетентного працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за

певну діяльність. В умовах конкуренції основними пріоритетами фахівця стосовно професійної компетентності з'являються вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченим щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж всього життя.

В. В. Крижко та Є. М. Павлютенков пропонують визначити структуру професійної компетентності за трьома сферами, кожна з яких має певні рівні професійної майстерності. Перша – операційно-технологічна: знання, уміння і навички, професійно важливі якості. Друга – мотиваційна сфера: духовний світ особистості – потреби, професійні орієнтації та мотиви діяльності. Третя сфера – рефлексивна, яка відтворює уявлення про себе, власні якості й результати діяльності, самооцінка, яка формує навички самоаналізу власної діяльності [10].

У словнику за редакцією академіка Н. Г. Ничкало: „ професійна компетентність – сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію ” [11].

Критерієм професійної компетентності є суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у конкретній галузі знань.

В енциклопедії професійної освіти за редакцією С. Я. Батишева знаходимо підтвердження цієї думки, а саме: „ професійна компетентність містить не лише уявлення про кваліфікацію (професійні навички як досвід діяльності, вміння та знання), а також освоєні соціально-комунікативні та особистісні здібності, що забезпечують самостійність професійної діяльності ” [1].

Т. Г. Браже розглядає професійну компетентність як багатофакторне здійснення професійної діяльності.

В. І. Воротилова зазначає, професійна компетентність визначається як якісна характеристика студента, оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю та передбачає: усвідомлення власних спонукань до даної діяльності – потреб і інтересів; прагнень і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі; оцінку своїх особистісних властивостей і якостей як майбутнього спеціаліста – професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей.

Професійну компетентність дослідник А. Деркач визначає як систему професійних знань, яка постійно поширюється та дає змогу виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю [2].

Л. Дибкова пропонує таке визначення: „ професійна компетентність - здатність ефективно використовувати набуті знання, вміння і навички; вміння вирішити ту чи іншу проблему, здійснити активний пошук нового досвіду, наявність вмінь і навичок самостійності в плануванні, організації, контролі власної діяльності; креативність, здатність до саморозвитку, самоаналізу, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю”.

І. А. Зязюн включає в зміст професійної компетентності знання предмета, рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типової особистості й професіонально значущих якостей. Він вважає, що складовими професіоналізму в будь-якій професії є компетентність і озброєність системою знань. На його думку, професійна компетентність об'єднує: компетентність знань, особистісну забарвленість знань; постійне оновлення знань [3].

Професійна компетентність, за визначенням Ф. С. Ісмагілової – це результат професійного досвіду, такий наслідок його накопичення протягом професійного життя та діяльності, що забезпечує глибоке знання своєї справи, сутності праці, що виконується, способів та

засобів досягнення цілей, здатність правильно оцінювати професійну ситуацію, що склалася, і приймати у зв'язку з цим потрібне рішення [5].

М. І. Лук'янова виділяє групи професійної компетентності та її види у кожній групі: компетентність у професійній діяльності; компетентність у професійному спілкуванні; компетентність в реалізації особистості професіонала [6].

Професійна компетентність як інтегративне утворення, на думку Л. І. Луценко, не зводиться до окремих якостей особистості або їх суми, до визначення знань, умінь і навичок. Вона не тільки відображає наявний потенціал і здатності особистості, а й породжує нові якості, що дозволяє людині бути успішною в професійній діяльності [7].

На думку С. В. Іванової, професійна компетентність – це здатність фахівця від моменту початку своєї професійної діяльності на рівні визначеного державою певного стандарту відповідати суспільним вимогам професії шляхом ефективної професійної діяльності та демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних і етичних цінностях та досвіді, усвідомлюючи обмеження у своїх знаннях і вміннях та акумулюючи інші ресурси для їх компенсації [4].

Дослідник А. К. Маркова визначає поняття професійна компетентність як єдність професійних знань, умінь та психологічних якостей, які забезпечують високий рівень професійної діяльності [8].

Також науковець Л. М. Мітіна розглядає поняття професійна компетентність як систему знань, умінь та навичок, а також способів та прийомів їх реалізації у професійній діяльності [9].

С. В. Цимбал стверджує, що професійна компетентність як особистісне новоутворення є динамічною сутністю. Її змістовне

наповнення й розуміння якісного рівня актуалізації зумовлюється багатьма чинниками: рівнем розвитку технології, науки, техніки, економіки, освіти; процесами, які відбуваються в суспільстві; суспільними замовленням [12].

На основі аналізу багатьох наукових досліджень ми можемо зробити висновки щодо змісту професійної компетентності сучасного спеціаліста: професійна компетентність є об'єднаною характеристикою особистості спеціаліста, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, досвіді діяльності та особистісному ставленні до них; професійна компетентність як об'єднана якість спеціаліста є метою, якій підпорядковується процес професійного формування та його розвиток незалежно від професійної галузі; професійна компетентність виявляється через діяльність та має інтегративний характер, вона охоплює усі сфери розвитку особистості.

На основі практичного досвіду, сьогодні потрібна нова одиниця виміру професійної підготовки спеціаліста, оскільки знання, вміння та навички вже не можуть повністю продемонструвати й визначити рівень якості освіти, тобто відповідати сучасним соціально-економічним умовам і вимогам підприємств. Однак професійні знання, вміння та навички є ключовими категоріями, важливими складовими поняття „професійна компетентність”. Знання, яких набув майбутній спеціаліст у процесі професійної підготовки, мають особистісну значущість, перетворюються на переконання, стають мотивом його поведінки, що проявляється в практичній діяльності.

Компетентний спеціаліст є також індивідуальністю, яка усвідомлює єдність теоретичної та практичної готовності та проектує своє майбутнє.

Отже, знання, уміння та навички є засобом діяльності, матеріалом для формування особистості, причому знання визначаються не тільки

як певний обсяг інформації, а як уявлення про світ, що накладається на власний соціокультурний, духовний досвід індивіда.

Загальна характеристика професійної компетентності свідчить про те, що вона передбачає залучення людини до загального світу цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал. В основі концепції професійної компетентності лежить ідея виховання компетентного працівника, який не лише має необхідні знання, уміння, навички, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях. В умовах конкуренції основними пріоритетами фахівця стосовно професійної компетентності з'являються вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченим щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж всього життя.

На нашу думку, професійна компетентність спеціаліста є складним інтегральним, інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, яке формується у процесі його професійної підготовки у навчальному закладі, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних і індивідуально-психологічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту й особливостей цієї діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що найчастіше професійну компетентність розглядають як одну із сходинок професіоналізму, тобто як систему знань, умінь, навичок, способів діяльності, психологічних якостей, необхідних для професійної діяльності.

У словниках: професіоналізм – це оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії, професіоналізм – високе (професійне) володіння певним фахом, справою (професією), професіоналізм – вузька професійна група людей, поставлених в особливі умови життя та праці.

Так „професіоналізм” розуміють як певну якість спеціаліста, що свідчить про високий рівень володіння ним уміннями, необхідними для виконання професійних обов’язків, про науково-теоретичну та практичну підготовку, яка гарантує ефективне вирішення професійних завдань.

Під професіоналізмом у літературі зазвичай розуміється особлива властивість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. У понятті „професіоналізм” відображається такий рівень оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає стандартам, що існують у суспільстві, і об’єктивним вимогам.

Дослідники вкладають у поняття „професіоналізм” різний зміст: професіоналізм С. А. Дружилов розглядає як інтегральну характеристику людини-професіонала (як індивіда, особистості, суб’єкта діяльності й індивідуальності), що виявляється в діяльності та спілкуванні; І. П. Підласий наближає його до поняття „професійний потенціал”; В. В. Радул вбачає у ньому компонент соціально-професійної зрілості особистості.

С. Г. Косарецький, В. І. Слободчиков під поняттям „професіоналізм” розуміють сукупність понять „особистість” і „майстерність”, професіонал розглядається ними як цілісний суб’єкт, вільний і відповідальний у проектуванні, здійсненні та творчому перетворенні власної діяльності.

Продовжуючи почату вище думку, пояснимо, що професіоналізм діяльності фахівця виявляє свою сутність як мистецтво формувати засобами своєї професійної діяльності продуктивний результат роботи, вирішувати професійні, соціальні й особистісні проблеми; психологічна та особистісна якість, яка характеризується не стільки професійними знаннями, навичками, скільки непередаваним мистецтвом постановки і вирішення професійних завдань, особливим розумінням дійсності в цілому і складних ситуацій діяльності.

Отже, на наш погляд, поняття «професійна компетентність» включає в себе знання, уміння й навички, єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Формування професійної компетентності триває протягом усього професійного становлення особистості і починається набагато раніше від безпосередньої професійної діяльності фахівців.

Висновки. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виділено деякі означення, що, найбільш вичерпно характеризують поняття професіоналізм: міра і ступінь досконалості, якої досягає людина в процесі своєї діяльності, коли підіймається на вищу сходинку майстерності, стає авторитетом, майстром у своєму роді заняття; інтегральна характеристика людини, що передбачає наявність високого рівня здійснення її професійної діяльності та життєву зрілість її особистості. Отже, „професіоналізм” фармацевта розглядаємо як результат організаційної і цілеспрямованої діяльності, що передбачає формування особистості, яка має високий рівень професійної компетентності і здатна продуктивно вирішувати соціальні, професійні й особистісні завдання.

Література:

1. Батышев С. Я. Научная организация учебно-воспитательного процесса. Профпедагогика / С. Я. Батышев. – 3-е изд. – М.: Высш. Школа, 1980. – 456с.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО „МОДЭК”, 2004. – 752 с.
3. Зязюн И. А. Социальная зрелость и педагогическое мастерство будущих учителей / И. А. Зязюн, Н. П. Лебедик // Сов. педагогика. – 1991. - №6. – С. 74-79.
4. Іванова С. В. Критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів біології в закладах післядипломної педагогічної освіти / С. В. Іванова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2010. Вип. 52. – С. 152-156.
5. Исмаилова Ф. С. К проблеме психологического анализа профессионального опыта / Ф. С. Исмаилова // Вестник Московского университета. Сер. 14: Психология. – 2000. – № 2. – С. 16-27.
6. Лукьянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя / М. И. Лукьянова // Педагогика. – 2001. - № 10. – С. 56-61.
7. Луценко Л. И. Компетентностная модель повышения квалификации директора школы / Л. И. Луценко // Педагогика. – 2005. - № 3. – С. 61.
8. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: книга для учителя А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение. 1990. – 191 с.
9. Митина Л. М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога: учеб. пособ / Л. М. Митина, Г. В. Митин, О. А. Анисимова. – М.: ИЦ "Академія", 2005. – 368с. – Библиогр.: с. 342-361.

10. Павлютенков Е. М., Крыжко В. В. *Рабочая книга руководителя школы. Ч. 3: Методическая работа в школе: организация и управление.* – Запорожье, 1994. – 105 с.
11. *Професійна освіта: Словник: Навч. Пос. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін.; За ред. Н. Г. Никало.* – К.: Вища школа, 2000. с. 387.
12. Цимбал С. В. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів / С. В. Цимбал// *Збірник наукових праць Національного аграрного університету.* – К.: НАУ, 2009. – 172 с.

References:

1. Batyshev S. Ya. *Nauchnaya orhanyzatsyya uchebno-vospytatel'noho protsessa. Profpedahohyka / S. Ya. Batyshev.* – 3-e uzd. – M.: Vyssh. Shkola, 1980. – 456s.
2. Derkach A. A. *Akmeolohycheskye osnovy razvytyya professyonal'a /A. A. Derkach.* – M.: Yzdatel'stvo Moskovs'koho psykholoho-sotsyal'noho ynstytuta; Voronezh: NPO „MODЭК”, 2004. – 752 s.
3. Zyazyun Y. A. *Sotsyal'naya zrelost' y pedahohycheskoe masterstvo budushchikh uchytel'ey / Y. A. Zyazyun, N. P. Lebedyk // Sov. pedahohyka.* – 1991. - № 6. – S. 74-79.
4. Ivanova S. V. *Kryteriyi ta pokaznyky rozvytku profesiynoyi kompetentnosti vchyteliv biolohiyi v zakladakh pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity / S. V. Ivanova // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka.* – 2010. Vyp. 52. – S. 152-156.
5. Ysmahylova F. S. *K probleme psykholohycheskoho analiza professyonal'noho opyta / F. S. Ysmahylova // Vestnyk Moskovskoho unyversyteta. Ser. 14: Psykholohyya.* – 2000. – № 2. – S. 16-27.
6. Luk'yanova M. Y. *Psykholoho-pedahohycheskaya kompetentnost' uchytelya / M. Y. Luk'yanova // Pedahohyka.* – 2001. - № 10. – S. 56-61.

7. *Lutsenko L. Y. Kompetentnostnaya model' povysheniya kvalifikatsyy dyrektora shkoly / L. Y. Lutsenko // Pedahohyka. – 2005. - № 3. – S. 61.*
8. *Markova A. K. Formirovaniye motivatsyy uchenyya: knyha dlya uchytelya A. K. Markova, T. A. Matys, A. B. Orlov. – M.: Prosveshchenye. 1990. – 191 s.*
9. *Mytyna L. M. Professyonal'naya deyatel'nost' y zdorov'e pedahoha: ucheb. posob / L. M. Mytyna, H. V. Mytyn, O. A. Anysymova. – M.: YTs "Akademiya", 2005. – 368s. – Byblyohr.: s. 342-361.*
10. *Pavlyutenkov E. M., Kryzhko V. V. Rabochaya knyha rukovodytelya shkoly. Ch. 3: Metodicheskaya rabota v shkole: orhanyzatsyya y upravlenye. – Zaporozh'e, 1994. – 105 s.*
11. *Profesiyna osvita: Slovnyk: Navch. Pos. / Uklad. S.U. Honcharenko ta in.; Za red. N. H. Nykalo. – K.: Vyshcha shkola, 2000. s. 387.*
12. *Tsymbal S. V. Synerhetychnyy ta akmeolohichnyy aspekty formuvannya profesiynoyi kompetentnosti studentiv / S. V. Tsymbal // Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho ahrarnoho universytetu. – K.: NAU, 2*

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.6

UDC 378.4

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE
TEACHER ADAPTATION IN PROFESSIONAL ENVIRONMENT**

Doctor of Pedagogics, Professor, L. O. Lisina

Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine, Berdyansk

The article deals with the mechanism of interrelated types of adaptation: psychophysiological, socio-psychological and professional, and it is determined that the most important for the adaptation of the future

teacher is the pedagogical practice that links the student's theoretical training with his future independent work in a general educational institution. The content of the stages of socio-psychological adaptation of the future teacher in the professional environment in the course of passage of various types of pedagogical practice is revealed and the causes of the teacher's misadaptation in the pedagogical team are identified. On the basis of the analysis of the structure of the socially competent person it is concluded that the psychological mechanism of adaptation includes personal means and highlighted the qualities and skills that have a positive effect on the socio-psychological adaptation of the student to the pedagogical profession. On the basis of the specified requirements to the content and organization of the educational process aimed at the formation of the knowledge and skills necessary for the successful adaptation of the student in the professional environment as a teacher, the directions of its development, in particular, the forms and methods of joint work of the methodologist from the pedagogical practice and administration of the school are proposed. It is substantiated that the effectiveness of the process of adaptation of future teachers depends on the implementation of the complex of organizational and pedagogical conditions in the educational process of the pedagogical university, indicators of successful socio-psychological adaptation of the teacher-beginner are developed:

Key words: Adaptation, professional environment, stages of socio-psychological adaptation of the future teacher, adaptive mechanisms, determinants of the process of adaptation to the profession, efficiency of the process of adaptation

доктор педагогічних наук, професор, Лісіна Л. О. Організаційно-педагогічні умови адаптації майбутнього вчителя в професійному

середовищі / Бердянський державний педагогічний університет, Україна, м. Бердянськ

У статті розглянуто механізм взаємопов'язаних видів адаптації: психофізіологічної, соціально-психологічної і професійної і визначено, що найбільш вагомою для адаптації майбутнього вчителя є педагогічна практика, яка пов'язує теоретичне навчання студента з його майбутньою самостійною роботою в загальноосвітньому навчальному закладі. Розкрито зміст етапів соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя в професійному середовищі в процесі проходження різних видів педагогічної практики та виокремлено причини дезадаптації практиканта в педагогічному колективі. На основі аналізу структури соціально-компетентної людини зроблено висновок, що психологічний механізм адаптації включає особистісні засоби і виділено якості і уміння, які позитивно впливають на соціально-психологічну адаптацію студента до педагогічної професії. На основі зазначених вимог до змісту і організації освітнього процесу, спрямованого на формування знань та умінь, необхідних для успішної адаптації студента в професійному середовищі в ролі вчителя запропоновано напрямки її розвитку, зокрема, форми й методи спільної роботи методиста з педагогічної практики і адміністрації школи. Обґрунтовано, що ефективність процесу адаптації майбутніх учителів залежить від реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов в освітньому процесі педагогічного університету, розроблено показники успішної соціально-психологічної адаптації вчителя-початківця:

Ключові слова: Адаптація, професійне середовище, етапи соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя, адаптивні

механізми, детермінанти процесу адаптації до професії, ефективність процесу адаптації

Постановка проблеми. Соціально-економічні й соціокультурні зміни, що відбуваються в останнє десятиріччя у всіх країнах світу, потребують модифікації освітнього процесу, мета якої - підготовка вчителя, який, відповідно з вимогами Концепції Нової школи повинен стати агентом змін [5]. Але, за останніми даними дослідження Центру Разумкова лише 17,3 % вчителів України мають вік до 30 років - вік, найбільш сприятливий для інноваційної діяльності, що пояснюється тим, що 11,2% вчителів-початківців протягом трьох років змінюють професію педагога на іншу і тільки 30,5 % студентів вищих педагогічних навчальних закладів освіти збираються працювати вчителями після випуску [7]. Така ситуація виникла тому, що професійне середовище ставить перед сучасним учителем багато вимог, зокрема, педагог повинен [7, с. 20-21]: 1) бути готовим до до когнітивно складних комунікацій, емоційно насиченого ділового спілкування; 2) усвідомлювати необхідність у постійному саморозвитку й підвищенні професійної компетентності; 3) постійно адаптуватись до інновацій в освіті, педагогічним ситуаціям, які часто є непередбачуваними; 4) приймати відповідальність за результати навчання і виховання учнів; 5) мати здатність до самоконтролю і вольовим рішенням; 6) працювати з учнями без готових приписів тощо. Тому освоєнню нової соціальної ролі, формуванню первинного досвіду самостійного виконання професійної діяльності, розвитку професійно важливих якостей студентів необхідно приділити належну увагу в процесі навчання в університеті, що сприятиме вирішенню проблеми адаптації майбутніх вчителів у професійному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Можна відзначити, що проблема адаптації є однією із самих значущих міждисциплінарних проблем і вивчається в різних сферах діяльності людини: психолого-педагогічній (П. Анохін, Л. Кандибовіч, О. Мороз, І. Шалигіна та ін.), соціально-економічній (Т. Дічев, А. Налчаджян, Б. Турусбеков та ін.), медико-біологічній (І. Павлов, О. Ухтомський).

Професійний компонент розроблявся В. Ащепковим, М. Бабуцидзе, М. Будякіною, А. Марковою, О. Морозом. Цей компонент займає особливе місце в структурі адаптації. У більшості досліджень цей термін трактується як пристосування людини до нових для неї умов діяльності, в окремих - як специфічний етап загальнопрофесійного особистісного розвитку.

У сучасній психологічній літературі обґрунтовується, що професійна адаптація особистості є процесом, який не завершується одержанням диплома про освіту, а тільки починається (А. Маркова, М. Дмитрієва, Ф. Березін). Професійну адаптацію визначають як процес: 1) входження індивіда в професійне середовище, засвоєння професійного досвіду, 2) активної реалізації професійних знань, 3) вибору оптимального поведінкового рішення, що припускає безперервний професійний саморозвиток (А. Маркова, В. Шадріков). Таким чином, мова йде про пристосування людини до професійного середовища. А. Маркова зазначає, що професійна адаптація носить характер активного процесу, адже людина не тільки пристосовується до професії, але й професію пристосовує до себе, до своїх особистісних особливостей, творчо перетворює її відповідно з власним досвідом [8].

В останнє десятиріччя з'явилися праці, у яких досліджуються різні аспекти адаптації педагога до професійного середовища: організаційно-педагогічні умови адаптації майбутніх педагогів (О. Гура, Л. Зубцова), психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів

(С. Кулик), розвиток рефлексних умінь вчителя в процесі професійної адаптації (М. Бабуцидзе), професійна адаптація вчителів-початківців в умовах модернізації освіти (О. Назарова), формування у майбутнього вчителя готовності до професійної адаптації в системі регіональної освіти (Д. Новіков), педагогічні засади соціально-професійної адаптації вчителя (С. Редліх). С. Редліх розглядає соціально-професійну адаптацію як процес, що визначає інтенсивність і напрямок особистісного й професійного розвитку вчителя. При цьому ефективність соціально-професійної адаптації вчителя визначається трьома параметрами: рівнем розвитку його особистісних, професійних якостей і педагогічної діяльності, та особливостями професійного середовища. Якщо особистісний і професійний розвиток майбутнього вчителя, рівень його педагогічної діяльності, рівень умотивованості будуть недостатніми, то особливості професійного середовища не дадуть можливості переходу в зону потенційного розвитку і відбудеться загострення адаптаційних процесів [8].

Незважаючи на велику увагу науковців до проблеми адаптації вчителя, теоретичне осмислення проблеми соціально-психологічної адаптації майбутніх вчителів до професії в процесі навчання в педагогічному університеті, та розробка підходів, що забезпечать її ефективність, сьогодні чекають на вирішення як у педагогічній науці, так і на практиці. Недостатня кількість розроблених теоретичних та прикладних аспектів проблеми суміщення періоду професійної підготовки майбутніх педагогів (основні новоутворення - професійна підготовленість, професійне самовизначення, готовність до самостійної праці) з професійною адаптацією (основні новоутворення - освоєння нової соціальної ролі, досвіду самостійного виконання професійної діяльності, професійно важливі якості) зумовила вибір теми даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективного керування процесом соціально-психологічної адаптації майбутніх учителів у професійному середовищі.

У своєму дослідженні ми спирались на розробки О. Георгіївського, який на основі порівняльного аналізу великої кількості визначень адаптації, запропонував своє узагальнене поняття: «Адаптація є особливою формою відбиття системами впливу зовнішнього й внутрішнього середовища, що полягає в тенденції встановлення з ним динамічної рівноваги» [2, с. 27].

Розрізняють три взаємопов'язаних види адаптації: психофізіологічну, соціально-психологічну і професійну.

У процесі *психофізіологічної адаптації* майбутній учитель повинен усвідомити умови, які будуть впливати на його психофізіологічний стан в освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу (фізичні й психічні навантаження, стресогенність учительської праці, ергономічні умови входження в освітнє середовище) [9, с. 8-9].

Соціально-психологічна адаптація припускає включення студента в процесі проходження педагогічної практики в систему взаємовідносин суб'єктів освітнього середовища школи з його традиціями, нормами життя, ціннісними орієнтаціями. У ході такої адаптації майбутній вчитель має одержати інформацію про систему ділових і неформальних відносин, існуючих мікрогрупах, соціальних позиціях окремих членів педагогічного колективу. Цю інформацію, як правило, студенти сприймають досить активно, співвідносячи її зі своїм попереднім соціальним досвідом, зі своїми ціннісними орієнтаціями [9, с. 10].

Професійна адаптація характеризується розкриттям і освоєнням педагогічних можливостей вчителя, формуванням позитивного відношення до своєї діяльності. Як правило, задоволеність обраною професією відбувається в процесі освоєння студентом специфіки

педагогічної діяльності при досягненні певних результатів (виховних, навчальних) [3, с. 96].

Відповідно меті дослідження розглянемо більш докладно особливості соціально-психологічної адаптації, яку визначають як процес оволодіння особистістю своєю роллю при входженні в професійне середовище, яке є для неї новою соціальною ситуацією [9, с. 10]. За своїми результатами соціально-психологічна адаптація буває позитивною й негативною; за механізмом здійснення — добровільною й примусовою. На нашу думку, найбільш вагомим для адаптації майбутнього вчителя є педагогічна практика, яка виступає органічною складовою єдиного навчально-виховного процесу, пов'язуючи теоретичне навчання студента з його майбутньою самостійною роботою в загальноосвітньому навчальному закладі.

Розглянемо етапи соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя в професійному середовищі в процесі проходження різних видів педагогічної практики:

1) *ознайомлення* - відбувається освоєння майбутнім учителем норм, цінностей, установок, уявлень, стереотипів, які склалися в педагогічному колективі навчального закладу на когнітивному (інтеріоризація - зовнішні норми й вимоги стають внутрішніми, «своїми») і емоційному (ідентифікація – включення в колектив через підкріплення й активне засвоєння за допомогою почуттів норм, цінностей, стереотипів професійного середовища) рівнях;

2) *рольова орієнтація* - відбувається прийняття студентом сформованих у педагогічному середовищі форм соціальної взаємодії (формальних і неформальних зв'язків, стилю керівництва, партнерських відносин), прийняття способів професійного виконання роботи; на цьому етапі соціально-психологічна адаптація покликана привести до формування соціально й професійно значимих стилів спілкування,

поведінки й діяльності, прийнятих у педагогічному колективі, за допомогою яких практикант може реалізувати себе, свої потреби, уміння тощо;

3) *самоствердження* - відбувається спочатку індивідуалізація (породжується протиріччям між досягнутим результатом на попередньому етапі («я став таким же, як усі») і потребою, що не задовольняє індивіда в персоналізації («я не такий, як усі, я - особистість»), яка веде до конфлікту між соціальною роллю, відведеною педагогічним колективом практиканту й уже засвоєною ним шляхом усвідомлення свого «Я»), потім - інтеграція майбутнього вчителя (породжується протиріччями між сформованим у процесі індивідуалізації образом особистості студента й рівнем прийняття вчителями школи тих його особливостей, які відповідають цінностям колективу, сприяють успіху спільної діяльності); процес індивідуалізації передбачає сполучення засвоєних студентом соціальних вимог, норм, приписань, очікувань зі специфікою потреб, властивостей і стилю діяльності членів педагогічного колективу, тобто соціальні функції реалізуються у персоніфікованій формі; на тлі конфлікту в процесі індивідуалізації починає діяти процес інтеграції, покликаний забезпечити прийняття й схвалення групою образу особистості, створеного в процесі індивідуалізації; процес інтеграції встановлює оптимальні зв'язки між групою й особистістю, представленою в єдності її особливостей і характерних рис; головний результат етапу - установлення відповідності між самооцінкою майбутнього вчителя й оцінкою його досвідченими педагогами за значущими (з погляду провідної діяльності) якостями особистості; якщо протиріччя між індивідом і групою не усувається, виникає дезінтеграція (витіснення особистості із групи, або її фактична ізоляція в ній); процес самоствердження залежить від самооцінки студента й від вимог, пропонованих йому педагогічним колективом (при

надмірно високій самооцінці людина переоцінює себе й зіштовхується зі скептичним відношенням групи до її домагань, починає проявляти підозрілість або зарозумілість і може взагалі втратити міжособистісні контакти, замкнутися; при надмірно низькій самооцінці розвивається стійка невпевненість у собі, відмова від ініціативи, байдужність, тривожність).

Механізмом адаптації до нових умов є соціальна компетентність. За концепцією Р.Ульріха і Р.Ульріх, соціально-компетентна людина - це особистість, яка: 1) приймає рішення й прагне до розуміння власних почуттів і вимог; 2) вміє забувати неприємні блокуючі почуття і долати власну непевність; 3) досягає мети найбільш ефективним образом; 4) правильно розуміє бажання, очікування й вимоги інших людей, ураховує їхні права; 5) аналізує область, зумовлену соціальними структурами й установами, роль їхніх представників і застосовує ці знання на практиці; 6) уявляє, як, з урахуванням конкретних обставин і часу, поводитися, приймаючи до уваги обмеження соціальних структур і власні вимоги; 7) усвідомлює, що соціальна компетентність не має нічого загального з агресивністю й припускає повагу до прав і обов'язків інших [6, с. 477].

Ця концепція дає можливість зробити висновок, що психологічний механізм адаптації до професії включає особистісні засоби, які використовуються на міжособистісному рівні й у самоадаптації майбутнього вчителя. Ці засоби ми поділяємо на такі групи: 1) мотиваційні і емоційно-вольові (мотиви, навички, наслідування, психологічна стійкість, організованість, здатність відчувати нове); 2) когнітивно-аксіологічні (стиль мислення, логічні навички, пізнавальні алгоритми, ціннісні орієнтації, інтелектуально-логічні і інтелектуально-евристичні здібності та ін.); 3) змістовно-операційні (своєчасне забезпечення реалізації творчої діяльності); 4) гностичні (творче оволодіння способами, прийомами й засобами для педагогічної

діяльності); 5) поведінкові засоби (практичні міри, дії, учинки).

На нашу думку, швидкій соціально-психологічній адаптації студента до педагогічної професії сприяє наявність у нього таких якостей і умінь: 1) комунікабельності, яка допомагає «увійти» в педагогічний колектив; 2) здатності самокритично відноситись до себе, зокрема, усвідомлювати й урахувати свої слабкі і сильні риси при виборі стилю педагогічної діяльності; 3) зібраності та цілісності особистості, що забезпечується умінням планувати свої педагогічні дії, поведінку й неухильно цей план виконувати; 4) уміння швидко визначати своє місце в спільній діяльності з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, свою роль в колективі; 5) уміння в різноманітних умовах (зокрема, нестандартних) знаходити можливості для прояву своєї організованості, активності.

Детермінує адаптацію до професії цілеспрямована підготовка до педагогічної практики в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Ми виділяємо такі вимоги до змісту і організації освітнього процесу, спрямованого на формуванні знань та умінь, необхідних для успішної адаптації студента в освітньому середовищі в новій для себе ролі – ролі вчителя: 1) організація самоосвіти; 2) організація навчальної діяльності студентської групи на засадах співробітництва; 3) презентація після проходження практики індивідуального професійного досвіду й рефлексія; 4) планування й реалізація кожним студентом свого індивідуального плану навчання; 5) організація квазіпрофесійної й навчальної діяльності на матеріалі педагогічних ситуацій, що виникають в реальному навчально-виховному процесі; 6) створення умов на заняттях для виникнення у студентів ситуації успіху для позитивних перетворень професійного досвіду.

Таким чином, можна зазначити, що основне завдання адаптації до професії ще в процесі навчання в педагогічному університеті - забезпечити самовизначення особистості студента в групі на основі

найбільш істотних особливостей індивідуальності. Взаємини в ланцюзі «група-особистість» перебувають в органічному взаємозв'язку. Група, визначаючи сильні й слабкі сторони своїх членів, здатна підтримати людину в різних ситуаціях, індивід у колективній діяльності й спілкуванні проявляє свою індивідуальність і інтегрується із групою.

Сформовані в процесі навчання адаптивні механізми переходять в область автоматизованих навичок, звичок, підсвідомих регуляторів поведінки, причому перехід в область підсвідомості відбувається без зниження регулюючої функції.

Аналіз наукових джерел [2; 3; 4; 8] дозволяє нам визначити групи чинників, які впливають на адаптацію майбутнього вчителя найбільш істотно: 1) постійна включеність в комунікативні зв'язки в навчальній і квазіпрофесійній діяльності; 2) раптовість педагогічних ситуацій (в процесі контекстного навчання, в реальному освітньому середовищі при проходженні педагогічної практики); 3) невизначеність в змісті педагогічних завдань для самостійної роботи; 4) новизна і нестандартність завдань і ситуацій як на практичних заняттях, так і в реальному навчально-виховному процесі; 5) необхідність швидко реагувати в педагогічних ситуаціях при проходженні педагогічної практики; 6) цілісність навчально-виховного процесу у вищому педагогічному закладі освіти.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, ми вважаємо, що адаптацію студента до майбутньої професії доцільно здійснювати за такими напрямками: 1) формування змістовної частини структурно-функціональної бази навчання з урахуванням адаптаційних процесів; 2) розвиток професійної компетентності; 3) підвищення педагогічної культури студента, що дозволить йому у майбутньому використовувати широкий спектр конкретних прийомів, методів, технік; 4) створення умов,

що стимулюють творчу працю та спрямовують майбутнього вчителя на самоосвіту, саморозвиток, самовдосконалення.

Спираючись на попередній виклад, аналіз психолого-педагогічної літератури ми можемо зробити висновок, що ефективність процесу адаптації майбутніх учителів залежить від реалізації комплексу *організаційно-педагогічних умов* побудови освітнього процесу в педагогічному університеті, а саме:

- відбір оптимальної сукупності форм і методів організації навчальної діяльності студента, які позитивно впливають на адаптаційні процеси;
- залучення студентів до практичної педагогічної діяльності, яка виступає засобом формування творчого мислення, становлення професійної спрямованості;
- реалізація диференційованого підходу при розподілі завдань студентам перед проходженням педагогічної практики відповідно з професійною спрямованістю їхньої особистості (організатор, комунікатор, просвітник, предметник);
- об'єктивізація ділової оцінки практичної діяльності студентів;
- створення престижу й привабливості роботи вчителя (в процесі навчальних занять, педагогічної практики);
- організація педагогічної практики (змістовий і процесуальний компоненти) з урахуванням мотиваційних установок студентів;
- створення гнучкої і ефективної системи навчання майбутніх вчителів;
- наявність сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі школи, яка є базовим закладом, обраним для проходження практики;

- урахування особистісних властивостей студента пов'язаних з його психічними рисами, темпераментом, характером та ін.;
- створення ефективної системи введення в професійне середовище майбутніх учителів.

Незважаючи на розходження між видами адаптації, усі вони перебувають у постійній взаємодії, тому процес керування адаптацією майбутніх педагогів вимагає наявності єдиної системи інструментів впливу, які забезпечують швидкість і успішність адаптації.

На нашу думку, система адаптації в професійному середовищі майбутнього вчителя включає такі *форми й методи* спільної роботи методиста з педагогічної практики і адміністрації школи: 1) розвиток наставництва (наставником на першому етапі адаптації бажано призначити не тільки вчителя-методиста із великим стажем роботи, але й успішного молодого учителя, на якого ще не вплинули професійні деформації); 2) проведення індивідуальних бесід директора, заступників директора, досвідчених учителів зі студентами; 3) використання методу поступового ускладнення завдань, виконуваних практикантом і введення системи контролю із конструктивним аналізом помилок, допущених при виконанні завдань; 4) виконання майбутнім вчителем разових суспільних доручень для встановлення контактів зі членами педагогічного колективу, колективом дітей і батьківським співтовариством; 5) впровадження викладачами в процесі проведення практичних занять з педагогічних дисциплін ситуаційно-рольових ігор, педагогічних тренінгів, технологій контекстного навчання, спрямованих на розвиток адаптаційних процесів у студентів; 6) гласність результатів практичної діяльності студентів (як колективних, так і індивідуальних); 7) створення ефективної системи зворотного зв'язку в системі «викладач – студент»; 8) поточна ділова оцінка керівника практики діяльності кожного студента.

Результативний аспект адаптації використовується як основний елемент при оцінці *успішності* адаптаційних процесів у цілому. Ф.Березін формулює три критерії оцінки соціально-психологічної адаптації вчителя в умовах професійної діяльності [3, с. 129]:

1) успішність діяльності (виконання трудових завдань, зростання кваліфікації, необхідна взаємодія з членами педагогічного колективу, учнями, батьками й іншими особами, яка впливає на професійну ефективність);

2) здатність уникати ситуацій, які створюють погрозу для педагогічного процесу, і ефективно усувати виниклу погрозу (запобігання конфліктних ситуацій, надзвичайних подій тощо);

3) здійснення педагогічної діяльності без значимих порушень власного психічного й фізичного здоров'я.

У відповідності до цих критеріїв, ми визначаємо такі *показники* успішної соціально-психологічної адаптації вчителя-початківця: 1) адекватний (тобто, що задовольняє як майбутнього вчителя, так і всіх суб'єктів професійного середовища) тимчасовий соціальний статус індивіда в даному колективі, групі (статус є інтегральним показником розташування індивіда в даній системі соціальних відносин); 2) психологічна задоволеність майбутнього вчителя середовищем, групою і її найбільш важливими елементами.

Загальним показником адаптованості є відсутність ознак дезадаптації. Дезадаптація виникає внаслідок короточасних і сильних впливів професійного середовища на студента і проявляється в різних порушеннях діяльності: у втраті цікавості до майбутньої професії, у негуманному сприйнятті учнів і колег, у низькій якості праці, у порушеннях дисципліни студентом. Її фізіологічні й психологічні ознаки відповідають ознакам стресу [1, с. 17]. При незадовільній адаптації відбувається перехід індивіда в інше соціальне середовище, групу.

Висновки. На основі всього вищевикладеного можна зазначити, що:

1) ефективність соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя забезпечується цілеспрямованою реалізацією в процесі входження його в професійне середовище сукупності організаційно-педагогічних умов, які визначають на основі вивчення особистості того, хто адаптується; 2) в процесі актуалізації ціннісних орієнтацій і системи відносин до компонентів професійного середовища, які є необхідною складовою індивідуального ресурсу особистості, забезпечується ефективність його соціально-психологічної адаптації.

Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у виявленні основних напрямків змістовних змін, що відбуваються в настановній системі майбутнього вчителя в процесі соціально-психологічної й професійної адаптації, розширенні границь аналізу часової динаміки адаптаційних і настановних процесів.

Література:

1. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.: ил. – (Серия «Практическая психология»).
2. Георгиевский А. Б. Эволюция адаптаций: историко-методологическое исследование. Л.: Изд-во ленинградского ун-та, 1989. – 78 с.
3. Дружилов С. А. Становление профессионализма человека как реализация индивидуального ресурса профессионального развития / С. А. Дружилов – Новокузнецк: Изд-во ИПК, 2002. – 242 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: [учебное пособие] / Э. Ф. Зеер - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с. – (Серия «Библиотека психолога»).

5. Концепція НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ // mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html
6. Куницына В. Н. Межличностное общение: Учебник для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.: ил. – (Серия «Учебник нового века»).
7. Лісіна Л. О. Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до конструювання навчальних технологій: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / Л. О. Лісіна. – Запоріжжя: ТОВ «Плюс 73», 2011. – 472 с.
8. Редлих С. М. К вопросу о «педагогической направленности»: [электронный ресурс] / С. М. Редлих. – Режим доступа: bspu.ab.ru/Journal/pedagog/pedagog_7/a03.html.
9. Современный словарь по психологии / [авт. – сост. В. В. Юрчук]. – Мн.: Элайда, 2000. – 704 с.

References:

1. Vodopyanova N. Ye. Sindrom vygoraniya: diagnostika i profilaktika / N. Ye. Vodopyanova, Ye. S. Starchenkova. – SPb.: Piter, 2005. – 336 s.: il. – (Seriya «Prakticheskaya psikhologiya»).
2. Georgievskiy A. B. Evolyutsiya adaptatsiy: istoriko-metodologicheskoe issledovanie. L.: Izd-vo leningradskogo un-ta, 1989. – 78 s.
3. Druzhilov S. A. Stanovlenie professionalizma cheloveka kak realizatsiya individualnogo resursa professionalnogo razvitiya / S. A. Druzhilov – Novokuznetsk: Izd-vo IPK, 2002. – 242 s.
4. Zeer E. F. Psikhologiya professionalnogo obrazovaniya: [uchebnoe posobie] / E. F. Zeer - M.: Izdatelstvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: Izdatelstvo NPO «MODEK», 2003. – 480 s. – (Seriya «Biblioteka psikhologa»).

5. *Kontseptsiiia NOVOI UKRAINSKOI ShKOLY* // mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html
6. Kunitsyna V. N. *Mezhlichnostnoe obshchenie: Uchebnik dlya vuzov* / V. N. Kunitsyna, N. V. Kazarinova, V. M. Pogolsha. – SPb.: Piter, 2003. – 544 s.: il. – (Seriya «Uchebnik novogo veka»).
7. Lisina L. O. *Pidhotovka vchytelia v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvitym do konstruiuvannia navchalnykh tekhnolohii: teoretyko-metodolohichni aspekt: [monohrafiia]* / L. O. Lisina. – Zaporizhzhia: TOV «Plius 73», 2011. – 472 s.
8. Redlikh S. M. *K voprosu o «pedagogicheskoy napravlennosti»: [elektronnyy resurs]* / S. M. Redlikh. – *Rezhim dostupa: bspu.ab.ru/Journal/pedagog/pedagog_7/a03.html*.
9. *Sovremennyy slovar po psikhologii* / [avt. – sost. V. V. Yurchuk]. – Mn.: Elayda, 2000. – 704 s.

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.7

UDC: 37.014.611:316.422

STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION UNDER EDUCATION REFORM

PhD in Pedagogics, V. Rostovska

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine,
Kharkiv

The ways of development of state and public administration in educational institutions in view of the Law of Ukraine “On Education” have been considered, namely: society’s engagement in the system of education, tools, procedures and measures for ensuring and improving the quality of education. The issues related to the practical implementation of

the law's articles, and the requirements to scientists and officials regarding the creation of sufficient regulatory framework for the effective implementation of the state and public administration of an educational institution, setting boundaries of competences for government bodies and society during their liaison in the management process of an educational institution have been determined. The importance of developing scientifically balanced and substantiated criteria for assessing the activities of an educational institution has been emphasized.

Key words: educational institution, state and public administration, public supervision, supervisory board, public self-government, public accreditation.

кандидат педагогічних наук, Ростовська В. І. Державно-громадське управління в умовах реформування освіти/ Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, Харків

Розглянуто шляхи розбудови державно-громадського управління в закладах освіти в світлі прийнятого Закону України «Про освіту», а саме: форми участі громадськості в системі освіти, інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти. Визначено питання, пов'язані з практичною реалізацією статей закону, та вимоги до науковців і посадовців щодо створення достатньої нормативної бази з метою ефективної реалізації державно-громадського управління закладом освіти, визначення меж компетенцій державних органів та громадськості під час взаємодії в процесі управління закладом освіти. Наголошено на важливості розроблення науково виважених та обґрунтованих критеріїв оцінки діяльності закладу освіти.

Ключові слова: заклад освіти, державно-громадське управління, громадський нагляд, наглядова рада, громадське самоврядування, громадська акредитація.

Постановка проблеми. Багато європейських держав протягом останніх десятиріч пережили в освіті кризу, яка дала поштовх реформуванню підходів до освітнього процесу, визначенню нових принципів щодо змісту освіти, її засобів, шляхів розвитку і способів управління освітніми процесами. Аналізуючи досвід держав, які усвідомили кризу та змогли її подолати (Франція, Чехія, Польща), приходимо до висновку, що одним із найважливіших чинників подолання кризи в освіті є широке залучення громадськості до участі в управлінні освітнім процесом та встановлення партнерських зв'язків з громадськими об'єднаннями, що мають вагомі повноваження щодо участі в освітніх процесах.

Українське суспільство перших десятиріч ХХІ сторіччя теж усвідомило кризовий стан освітньої системи, її невідповідність запитам сучасності. Наступним кроком є пошук шляхів подолання кризи, і дороговказом на цьому шляху став Закон України «Про освіту», що, окрім усього іншого, регулює суспільні відносини, які виникають під час освітнього процесу між його учасниками, а також визначає межі компетенцій державних органів та органів місцевого самоврядування в сфері освіти.

Педагоги-новатори ХХ сторіччя застерігали від спроб давати освіту у формі відповідей на запитання, які ніхто не ставив і відповіді на які нікого не цікавлять. Проте існуюча система освіти в цілому схожа на такого вчителя, який сам собі ставить запитання, сам на них відповідає. Саме тому виникає таке явище, коли більшість випускників вишів не працюють за фахом або через відсутність робочих місць,

або через невідповідність кваліфікації до реальних вимог роботодавців. Першим кроком до змін в освіті повинно бути чітке суспільне розуміння того, якими компетенціями повинна володіти людина XXI сторіччя, яких фахівців і в якій кількості потребує суспільство (з науково виваженим прогнозом на кілька десятиліть) та які ресурси необхідно залучити для реалізації цієї мети. Відповіддю на ці виклики мусить стати система взаємодії закладів освіти з широкою громадськістю, розбудова державно-громадського управління в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями неодноразово розглядалася сутність поняття «державно-громадське управління». Цьому питанню присвячено роботи Кременя В. Г., Калініної Л. М., Розіної К. О., Королюк С. В., Рогової В. Б. Моделі державно-громадського управління освітою розглядалися у працях Єльнікової Г. В., Пастовенського О. В., Довбиша І. Як слушно зауважує Черновол-Ткаченко Р. І., сутність запропонованих моделей державно-громадського управління полягає в поєднанні різних рівнів такого управління: державного, що прагне демократизувати діяльність органів влади в управлінні, суспільного, що забезпечує участь громадських організацій в управлінні закладом освіти, загально педагогічного, що передбачає участь в управлінні закладом освіти об'єднань педагогів та учнівського і батьківського самоврядування [1, с. 22].

На сьогодні сформульовані лише концептуальні засади державно-громадського управління освітою, які проголошені в Законі України «Про освіту». І навіть статті закону вказують лише вектор розвитку освіти, викликаючи багато питань, пов'язаних з практичною реалізацією взаємодії громадськості та держави в управлінні закладом освіти.

Метою статті є концептуальне бачення напрямів реалізації державно-громадського управління закладом освіти.

Виклад основного матеріалу. Прогресивно спрямовані зміни в сучасній освіті України мають на меті створення можливостей для виховання людини-громадянина зі сформованими компетентностями, пов'язаними з реалізацією своїх прав, обов'язків, здібностей, культурних запитів, моральних настанов та усвідомленням цінностей громадянського суспільства, що полягають у демократії, верховенстві права, рівного доступу громадян до освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Необхідним підґрунтям для здійснення відповідних змін є задекларовані у Законі України «Про освіту» засади державної політики в сфері освіти, такі як:

- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища, в тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами;
- прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством;
- свобода у виборів видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
- формування громадянської культури та культури демократії;
- державно-громадське управління;

- державно-громадське партнерство та ряд інших;
- взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти [2].

На думку науковців, сутність державно-громадського управління в сучасній освіті передбачає узгоджену взаємодію між державою й громадою у вирішенні різноманітних питань освіти, пов'язаних з можливістю відповідально і результативно впливати на освітню політику, прийняття управлінських рішень, створення здорового соціального середовища для учнів та ін. [3, с.5].

Метою державно-громадського управління освітою є оптимальне поєднання державних і громадських засад в інтересах особистості, суспільства і держави [4, с.10]. А головним його завданням є забезпечення діалогу структур державного управління з органами громадського самоврядування, установлення рухомої рівноваги між державним регулюванням та процесами самоорганізації, що відбуваються в соціально-педагогічних системах [5].

Однак, незважаючи на глибокі дослідження науковців щодо концептуальних засад державно-громадського управління, в сучасній освіті досі не вирішено питання сформованості оптимального поєднання державних і громадських засад в інтересах здобувача освіти, збалансованості інтересів держави, громадськості та учасників освітнього процесу щодо розробки і реалізації освітніх програм, удосконалення змісту і методів освітньої діяльності, вибору форм здобуття освіти. Перешкодою є нечіткість нормативно-правової бази, яка повинна стати взаємопогоджувальним механізмом у розв'язанні суперечностей між суб'єктами освітнього процесу і дати відповіді на

питання щодо меж взаємодії цих інстанцій, широті повноважень громадськості щодо участі в управлінні закладом освіти, можливостях залучення сил і засобів юридичних і фізичних осіб та правового підґрунтя цього процесу, законодавчих засад діяльності органів самоуправління в закладі освіти. Зокрема діяльність громадськості має визначатися на Положенні про державно-громадське управління, яке на даний час не розроблене.

Закон України «Про освіту» передбачає різноманітні форми участі громадськості в системі освіти, такі як: громадське самоврядування, громадський нагляд (контроль), громадська акредитація закладів освіти [2].

Одним з першочергових завдань держави в цілому є створення громадянського суспільства. Хоча в Україні відчутно збільшилося питома вага соціально активних людей, що прагнуть впливати на життя держави, усе ж таки зарано давати оцінку сучасному українському суспільству як громадянському. Виховання громадянина України, безперечно, не може обмежуватися декларативними бесідами, читанням поезій чи участю в конкурсах малюнків. Формування соціальної активності та громадянської компетентності неможливе без практичного вияву громадської позиції та її врахування на тому рівні, де школяр є обізнаним щодо тих чи інших суспільних явищ. Цьому має сприяти дієве учнівське самоврядування, соціальна активність батьків, прозорість інформації про педагогічне самоврядування.

Громадське самоврядування в закладі освіти – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення,

брати участь у громадському нагляді (контролі) та в управлінні закладом освіти в межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти [2].

На жаль, система громадського самоврядування, яка б відповідала вимогам Закону України «Про освіту», ще не склалася. Нормативні акти, які б регулювали діяльність органів самоврядування в закладі освіти, ще не розроблено. Такі документи мають передбачати, що учні, батьки та вчителі є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Останнім часом помітне наростання соціального напруження, пов'язаного з недовірою суспільства до системи освіти в цілому, практичної доцільності та виправданості державних стандартів освіти, змістового наповнення освітніх програм. Державно-громадське партнерство та громадський нагляд гарантують прозорість, доступність, відкритість, повноту й достовірність інформації, взаєморозуміння і довіру до діяльності закладів освіти і є важелем, що має зняти соціальну напругу довкола освітніх питань.

Стоїмо на позиції О. Ляшенка, що якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя (6, с.7-8).

Метою розбудови та функціонування системи забезпечення якості освіти в Україні є: гарантування якості освіти, формування довіри суспільства до системи та закладів освіти, органів управління освітою; постійне і послідовне підвищення якості освіти; допомога закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищенні якості освіти [2].

Наразі змінюються підходи до розуміння поняття якості освіти – ідеться не про суму знань, а про набуття різноманітних компетентностей, що мають зробити здобувача освіти успішним у професійній діяльності та громадському житті. Виходячи з цього варто замислитися над критеріями визначення рівня якості освіти, які нині не відповідають стандартам галузі. Поки що такі критерії формулюються стихійно, часто вони не є об'єктивними. Так, наприклад, на одному з форумів батьки активно обговорюють, чи варто «записувати» дитину до школи, у якій навіть не всі вікна замінено на пластикові. Зрозуміло, що критерії безпеки та забезпечення комфортних умов для навчання є важливими для батьківської громадськості, але чи варто розглядати їх як вирішальні фактори забезпечення якості освіти в закладі.

Розробка критеріїв оцінки діяльності закладу освіти – нагальна потреба, задовольнити яку науковці та посадовці мають найближчим часом. Оскільки без визначення таких критеріїв неможлива не тільки оцінка результатів діяльності закладу освіти, а й цього процесу.

У чинному законі серед інструментів, процедур та заходів забезпечення і підвищення якості освіти чільне місце належить громадській акредитації та громадському нагляду.

Акредитація (від фр. accreditation (accredo) — довіряю) – це процес присвоєння навчальному закладу або програмі певного статусу, що відповідає критеріям якості освіти (7, с.3).

У результаті процедури акредитації підтверджується відповідність якості наданої послуги (у тому числі освітньої) певному стандарту. Оскільки критерії громадської акредитації достатньою мірою не сформовані, суспільний інтерес проявляється в активному обговоренні діяльності закладів в соціальних мережах, формуванні

різних рейтингів, у відгуках учнів, їх батьків та випускників на сайтах закладів освіти.

Очевидно, що формування чіткої та зрозумілої системи громадської акредитації закладу освіти є нагальною потребою не лише освітньої системи, а й суспільства в цілому.

Громадська акредитація закладу освіти – це оцінювання закладу освіти щодо ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами і стандартами освіти. Громадська акредитація закладу освіти здійснюється на добровільних засадах за запитом закладу освіти акредитованими в установленому порядку фаховими громадськими об'єднаннями, іншими акредитованими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої діяльності [2].

Прозорість і відкритість громадської акредитації в галузі сприятиме забезпеченню якості, доступності та ефективності, визначенню рівня закладу освіти та його конкурентоспроможності, підвищенню його престижу.

Достовірна й неупереджена інформація про якість надання освітньої послуги закладом освіти має забезпечуватися громадським наглядом, який здійснюється лише тими інститутами громадянського суспільства, які працюють у відповідних галузях: освіті, соціальному захисті тощо.

Громадський нагляд (контроль) у системі освіти має здійснюватися суб'єктами громадського нагляду (контролю) – громадськими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства, установчими документами на основі вимог Закону України «Про освіту», у яких визначено межі їх повноважень, такі як:

- ініціювати і брати участь у дослідженнях з питань освіти та оприлюднювати результати таких досліджень;
- проводити моніторинг та оприлюднювати результати, зокрема:
 - якості результатів навчання, у тому числі моніторинг державної підсумкової атестації, екзаменів та інших форм оцінки результатів навчання;
 - якості підручників та інших навчальних матеріалів;
 - розподілу витрат на освіту та цільового використання коштів з державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством;
- брати участь у громадському обговоренні, громадських консультаціях та проводити громадську експертизу, у тому числі підручників (їх проектів), відповідно до законодавства;
- здійснювати інші заходи у сфері освіти відповідно до законодавства та реалізовувати інші права, не заборонені законом [2].

За рішенням засновника в закладі освіти створюється наглядова (підкувальна рада), яка сприяє вирішенню перспективних завдань розвитку закладу освіти, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійсненню контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу освіти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, громадськими організаціями, юридичними та фізичними особами [2].

Питання законодавчих підстав щодо створення та діяльності наглядової ради, меж її повноважень, можливостей взаємодії з державними і недержавними органами також остаточно не вирішено. Доцільно було б залучити до цієї ради незалежного фінансового і наукового консультантів, які б на правах дорадчого голосу могли надавати рекомендації щодо раціонального використання ресурсів,

здійснювати оцінку діяльності закладу освіти у взаємодії з науковою громадськістю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідність дієвого державно-громадського управління закладом освіти є незаперечною аксіомою, на чому наголошує Закон України «Про освіту». Передбачено форми участі громадськості в управлінні закладом освіти, такі як: громадське самоврядування, громадський нагляд, громадська акредитація закладу освіти. Однак, утілення в життя основних законодавчих засад потребує створення належної законодавчої та наукової бази. Правова база має встановити межі компетенцій державних органів та громадськості під час взаємодії в процесі управління закладом освіти. Нагальною потребою є розроблення науково виважених та обґрунтованих критеріїв визначення якості діяльності закладу освіти. Партнерська взаємодія держави та громадськості потребує значно більшої свободи щодо визначення змісту освіти та форм її здобуття з урахуванням потреб кожного здобувача освіти і незалежно від стану його здоров'я, здібностей і можливостей.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні критеріїв оцінки готовності керівника до ефективної взаємодії з громадськістю в рамках державно-громадського управління закладом освіти на основі раціональних партнерських відносин.

Література:

1. Черновол-Ткаченко Р. І. *Ретроспективи розвитку управління навчальними закладами на державно-громадських засадах* / Р. І. Черновол-Ткаченко // *Педагогіка та психологія*. – 2011. – Вип. 38. – С. 14-23

2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380, Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Королук С. В. Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи / С. В. Королук // Теорія і методика управління освітою. – 2010. – №3. Електронне фахове видання. Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_3/15
4. Сушко С. Сучасні моделі управління гімназією / С. Сушко // Директор школи, гімназії, ліцею. – 2003. – №3.
5. Зайченко О. І. Державно-громадське управління в системі освіти району / О. І. Зайченко // Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика управління освітою». – Випуск 2 (2009). Режим доступу http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/11
6. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу / Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К.: «К.І.С». – 2004. – С.9-14
7. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-комунікаційних технологій: словник / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 72с.

References:

1. Chernovol-Tkachenko P.I. Retrospectives of the Development of Educational Institutions Management on a State and Public Basis / R.I. Chernovol-Tkachenko // Pedagogics and Psychology. – 2011. – Issue 38. – P. 14-23.

2. *The Law of Ukraine "On Education". The Journal of the Verkhovna Rada of Ukraine (JVR), 2017, No. 38-39, p. 380, Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.*
3. *Korolyuk S. V. The Features of Public and State Administration in the Activity of a Modern School / S. V. Korolyuk // Theory and Methodology of Education Management. – 2010. – No. 3. Electronic Professional Edition. Access mode: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_3/15*
4. *Sushko S. Modern Models of Gymnasium Management / S. Sushko // Director of School, Gymnasium, Lyceum. – 2003. – No. 3.*
5. *Zaichenko O. I. State and Public Administration in the System of District Education / O. I. Zaichenko // Electronic Scientific Special Edition "Theory and Methodology of Education Management". – Issue 2 (2009). Access mode: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/11*
6. *Lyashenko O. Quality Strategy as the Basis of Educational Policies of Countries of the World / Monitoring the Quality of Education: World Achievements and Ukrainian Perspectives / Under the general editorship of O. I. Lokshina. – K.: "K.I.S." – 2004. – P. 9 – 14.*
7. *Krupskyi Ya. V. Glossary of Information and Communication Technologies: Dictionary / Ya. V. Krupskyi, V. M. Mikhalevych. – Vinnitsa: VNTU, 2010. – 72 p.*

IV. ART AND ART CRITICISM

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.8

UDC: 793.3

BALLROOM DANCES, AS A PARALLEL OF PAST AND PRESENT AND THEIR IMPORTANCE IN THE FOLKLORE OF DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD: SPORTS BALLROOM DANCES

Dmitry Artemov

Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the ball choreography in a variety of species, genres and formal technical and stylistic aspects. Specific features of sports ballroom dance are specified. Important factors of existence in the sociocultural process of this choreographic type were revealed. Also, scientific research is given in the field of ballroom choreography. Forms and specificity of dance programs are determined.

Key words: ballroom dance, ballroom choreography, ballet, Kyiv municipal academy of variety and circus arts, scientific research, art.

Formulation of the problem and analysis of research

The *problem* addressed by the study is interesting it is through relatively still in independent Ukraine critics is not defined Genesis, formally technological development, aesthetics and style of ballroom choreography as a separate species choreographic culture. Purpose is to identify the origins and development of ballroom dance from the court balls of XVI–XIX centuries, as well as competitions in the twentieth century: examine the scientific research ballroom choreography; definition of ballroom choreography according to the socio-cultural conditions of the present; define briefly the origins and development of ballroom dance during the XVI–XX centuries; describe the expressive means, movement

and technique of dance forms European standard dance, Latin-American dance. Scientific and methodological publications on a points choreographer last quarter of the XX – beginning of XXI century are presented Braylovska L., Butomer P., Denits E., Ermakov D.A., Ivanikova A., Moore A., Regacony G.

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the existence of ballet choreography in artistic culture in the context of the sociocultural process.

This goal identifies the following **tasks**:

- to analyze the principle and features of the historical process of ballroom choreography;
- to reveal its co-parts;
- to clarify the formal technical characteristics of dances.

Statement of the main material

Butomer P. in the work "Learning to dance: club, Latin American, European dances" analyzed the theory and genesis of club, Latin American, European dances. Outlined the character, manner, dynamics, orienting musical accompaniment and dance technique. Illustrated and described dancing exercises of dances – samba reggae, Argentine tango, lambada, meringue, salsa, country, samba, cha-cha, rumba, pasadoble, jive, waltz, tango, Viennese waltz, foxtrot, quickstep [2].

Moor Alex in the work "Ballroom dancing" analyzed the theory of European standard dance ballroom choreography. He laid out the dance technique and recorded the technique of performing techniques, exercises, figures and combinations - foxtrot, tango, quickstep, Viennese waltz [3].

Regazzoni G., Rosi A.M., Majone A. In the work "Ballroom dances", "Latin American dances", they analyzed and determined the technique of performing techniques, exercises, figures and combinations of foxtrot,

tango, quickstep, Viennese waltz, cha-cha-cha, samba, rumba, pasadoble, jive. They provided a large list of illustrations and drawings of exercises, figures of the above dances [4].

The history of ballroom dancing stretches back to the distant 17th century, where they were first used at various balls. Waltz appeared in Austria at the end of the XVIII century, and in 1812 came to England.

Ballroom dancing of the XX century was laid on the basis of European dance, in the 20-40's it was synthesized with a new jazz American music and dance culture. The vast majority of modern ballroom dances have African-American, Latin American "roots", already well-disguised by the technical processing of the European dance school. In the 1920s and 1930s, a special Ballroom Dance Council arose in the UK with the royal society of dance teachers. English specialists standardized all the dances known at that time – waltz, fast and slow foxtrot, tango. So there were competitive dances, which are divided into two areas – sports and social dance. In the 30s-50s, the number of ballroom dances increased due to the addition of five Latin American dances (in this order: samba, cha-cha-cha, rumba, pasadoble, jive) [6, p. 156].

Ballroom dancing (from the word ballare-dance) is one of the most popular trends in world choreography, which since ancient times was widely used both in everyday life of various countries and peoples and in revealing the strongest. Ballroom choreography is a paired kind of dance, which includes a wide range of fast and slow dances.

Since the 1840s, the polka and mazurka began to dance at balls, and the tendency to throw decorative elements out of the dances, characteristic, for example, for a quadrille, began to take shape. At that time, only the nobility could dance ballroom dancers, while ordinary and poor people could only encourage themselves by the people. In a manner that was slow and arrogant dances, the main task of which was to show

courage and at the same time the restraint of the partner, and the shyness and fragility of the partner.

The ladies were even forbidden to look into the partner's eyes, so they usually laid their heads on the partner's shoulder or chest, and any manifestations of vulgarity were categorically forbidden, for which the lady could deprive the nobility of the title of her whole family, or, in general, life. Such types of dances, in the future, were singled out as a European, or a standard program.

Separately, you can express the manner of ballroom dancing in Latin America, which in many ways differed from the then European. There, in contrast to the European strict rules, there was absolute freedom of movement and emotion. The main task of the woman was to spell the partner with her body and movements and at the same time to be restrained, but the partner had to withstand an emotion of importance, because of what, often, the partner invited her to dance partner. For the future, such types of fast, agile and emotional dances, dubbed the Latin American program.

Contemporary ballroom dancers began to form in the early XX century, which contributed to several simultaneous processes. The first was a departure from the principle of the dance series – couples began to dance independently, the second – the emergence of popular music, especially jazz. New music required new dances – and they quickly invented them. The period between 1910 and 1930 is characterized by the explosion of several dance booms. The third process is a conscious effort to process popular dances in such a way that they can become available to the general public in the US and Europe.

Professional dancers such as Vernon and Irene Castle, Josephine Bradley, Victor Sylvester introduced a number of standard dances, and printed relevant teaching aids. For the popularity of the dance, it was

important that any partners could easily perform them during a casual meeting. An important role was played by professional societies like the Imperial Society of Dance Teachers. According to this, the ballroom choreography began to gain tremendous excitement all over the world.

In general, ballroom choreography can be divided into 2 groups: folklore (which is used in everyday life of different countries), and sports (used only for competitions).

The sports program, unlike folklore, is distinguished by strict rules and accuracy in performance. There are only 10 sports ballroom dancers: slow waltz, Viennese waltz, foxtrot, quickstep, tango, cha-cha-cha, samba, rumba, jive, pasadoble. They are divided into 2 groups: Latin American and European programs.

Competitions in sports ballroom dancers are becoming increasingly popular, and even recognized by the International Olympic Committee as a candidate for Olympic sports. These competitions are held at all levels, from amateurs - beginners to professionals [6]. Competitions of the highest level are held under the auspices of international organizations, including Ukraine, including: the World Dance Council and the International Federation of Sports Dance (WDSF). WDSF is recognized by the International Olympic Committee as the only representative of this sport. The most prestigious competition in the world of ballroom dancing is the Blackpool Festival, held in the English city of Blackpool, which is attended exclusively by professionals of the highest level. Under the aegis of WDSF in Ukraine, there are also championships such as: Ukrainian Open and qualifying rounds for the World Cup [5].

In general, ballroom choreography occupies an important place in the culture of the whole world, and is an integral part of the formation of world choreography, and takes its place of honour since the XVII century. She went through a difficult path from primitive movements to a truly

refined art form, therefore she is rightly called the great-grandmother of many modern kinds of choreography.

Conclusions

So, ballroom choreography is a social kind of choreographic art and culture of the present, formed under the influence of historical and social factors of artistic culture in the field of folk, historical, academic, ball and Latin American dance, found in the dance only a pair or ensemble dance on the principle of sports competitions. Also, jazz, Latin American, rock and popular trends in the musical subculture of the second half of the twentieth century created new original musical and dance forms that formed unique stylistic varieties of ballroom techniques, interesting expressive means of representing the artistic and social form in choreographic art.

References:

1. Браиловская Л. В. Самоучитель по танцам: вальс, танго, самба, джайв / Браиловская Л. В. – Ростов на Дону: Феникс, 2003. – 224 с.
2. Буттомер П. Учимся танцевать: клубные танцы, латиноамериканские танцы, европейские (стандартные танцы): пер. с англ. Мальков К. / Буттомер П. – М.: ЭКСМО-Прес, 2001. – 256 с.: ил.
3. Мур Алекс. Бальные танцы / Мур А., пер. с англ. Бардина С.Ю. / Мур А. – М. : Астрель, 2004. – 319 с.
4. Регаццони Г., Росси М.А., Маджони А. Бальні танці. Латиноамериканские танцы / Регаццони Г.; пер. с фр. – М.: БММ АО, 2001. – 192с., ил. – (Сер.: Учимся танцевать).
5. Европейские танцы. – Режим доступа: www.rhythmsdance.com.ua/history-dance/item/72-history-dance-waltz.
Заголовок з екрану.

6. *Латиноамериканские танцы.* – Режим доступа. [www. http://dreams-club.com.ua/samba.html](http://dreams-club.com.ua/samba.html). Заголовок з екрану.

References:

1. *Brailovskaya L. V. Samouchitel' po tancam: val's, tango, samba, dzhajv/ Brailovskaya L. V. – Rostov na Donu : Feniks, 2003. – 224 s.*
2. *Buttomer P. Uchimsya tancevat': klubnye tancy, latinoamerikanskije tancy, evropejskie (standartnye tancy): per. s angl. Mal'kov K. / Buttomer P. – M.: EHKSMO-Pres, 2001. – 256 s.: il.*
3. *Mur Aleks. Bal'nye tancy / Mur A., per. s angl. Bardina S. YU. / Mur A. – M.: Astrel', 2004. – 319 s.*
4. *Regacconi G., Rossi M. A., Madzhoni A. Bal'ni tanci. Latinoamerikanskije tancy / Regacconi G.; per. s fr. – M.: BMM AO, 2001. – 192s., il. – (Ser.: Uchimsya tancevat').*
5. *Evropejskie tancy.* – Rezhim dostupa: [www. http://www.rhythmsdance.com.ua/history-dance/item/72-history-dance-waltz](http://www.rhythmsdance.com.ua/history-dance/item/72-history-dance-waltz). Zagolovok z ekranu.
6. *Latinoamerikanskije tancy.* – Rezhim dostupa. [www. http://dreams-club.com.ua/samba.html](http://www.dreams-club.com.ua/samba.html). Zagolovok z ekranu.

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.9

UDC: 793.3

JAZZ DANCE AS A STYLE OF CONTEMPORARY CHOREOGRAPHY

Andrew Prokaza

Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the peculiarities of jazz as a style of contemporary choreography. An analysis of scientific research in this field is given. The peculiarities of the sources and development of jazz dance as a style of modern choreography are determined. Specifics of stylistics

and formal technical features of jazz dance are specified. Highlights of outstanding personalities of jazz dance are covered.

Key words: jazz dance, modern choreography, jazz ballet, style of modern choreography, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art.

Formulation of the problem and analysis of research

In art history discourse of the twentieth century jazz, as a phenomenon of artistic culture, is at the center of scientific and creative discussions. The origin of jazz and its development took place in a difficult atmosphere. Since the second half of the XIX century jazz was perceived as a culture of slaves (African-Americans), not aroused interest from the upper strata of American and European societies. In the middle of the twentieth century. attitude to jazz in the post-Soviet countries was mixed. Jazz in this period, stood the divergent interpretations from the authorities and performers and spectators. In different phases of its existence, jazz has gone through periods of mass enthusiasm for him, interpreting it as a manifestation of bourgeois culture and official declaration hostile to the basics of socialist realism. Today, jazz is an established phenomenon of world culture, requiring profound scientific research (art, cultural, aesthetic, sociocultural).

Of great importance are studies on the history of development, formation and characteristics of contemporary choreographic art. A study of the history of choreographic art, in which jazz dance was partially considered, was conducted by M. Pasternakova, 1963; V. Chistyakova, 1977; E. Surits, 1979; E. Uvarova, 1983; V. Pastukh, 1999; A. Ermakova, 2003; A. Noga, 2007; I. Mikhailova, 2009; V. Redia 2010; N. Kuryumov 2011; Yu. Vinnichuk 2013; M. Ilenko 2013; J. Stanishevsky 2013; A. Chepalov, 2015 Cultural aspects of contemporary choreographic art are reflected in scientific research T. Kokhan, 2002; G. Voronina, 2007; A.

Bysko, 2007; A. Ustimenko-Kosorich, 2008; A. Ermakova, 2009; A. Shabalina, 2010 Art criticism of the development of modern choreographic art was explored by D. Bernadskaya, 2005; M. Shkaraban, 2006; With Ustiakhin 2009; Y. Holy Martyr 2013; A. Kravchuk, 2014; M. Pogrebnyak, 2014; A. Chepalov, 2015[3]; D. Sharykov, 2015 [4].

The purpose of the article is to systematize jazz dance and characterize its practices as a style of modern choreography.

Statement of the main material

Jazz dance is a syncretic art that combines music, choreography, as well as acting and director-choreographic components, scenography aspects, dramatic and literary-poetic basis. The spread and popularization of jazz dance is facilitated by the innovation of scientific and technological progress (video installations, film frames, video projections, technical effects).

Analyzed the attraction of jazz dance in difficultly coordinated sports, the separation of some dance forms – jazz dance in sports ballroom dance. It is ascertained that the genesis of the nature of jazz dance makes it possible to single out it in a separate style direction of contemporary choreographic art. The basis of the stages of the formation of jazz dance from the time of the birth of jazz to the present time has been analyzed. It has been determined that coloring is characteristic for jazz dance, since the time of the minstrel show to the big musical and dramatic productions in the world theaters, music halls, on the stage, in the operetta, in entertainment television programs are synthetical [1, p. 145–147].

It is necessary to distinguish the relationship of jazz dance with the theater, their mutual influence on the development of expressive means of theatrical and choreographic art is analyzed. Also, the influence of cinematography on the structural content of jazz dance, in particular composition, choreographic vocabulary, manner of performance, and the

role of cinema in the popularization of jazz dance in the world are analyzed [6].

Characterized are the literary bases of jazz dance compositions, the property of jazz dance "making the word visible." The visualization of the literary libretto by the expressive means of jazz dance helps the perception of the choreographic composition and contributes to the democratization of the genre. It should be noted that thanks to the development of the latest recording technologies, it becomes possible to cover a wider range of fans of jazz art, influenced the development and popularization of jazz dance in the world [2, p. 261–268].

Jazz forms of dance in ballroom and social dance are characterized. Jazz dance is considered, which became the basis for the development of a significant number of ballroom dances, in particular, such dances as jive, foxtrot, quickstep, social dance, rock'n'roll and others [7].

The mutual influence of jazz dance and sport is justified, because of the combination of the dance movement culture with physical activity. It is proved that complex coordination sports (sports and artistic gymnastics, acrobatics, figure skating, synchronized swimming, rhythmic gymnastics, aerobics, cheerleading and others) in which the display of sports programs, accompanied by musical accompaniment in combination with choreographic elements, use jazz dance in their programs [1, p. 144].

The national specificity of the art of jazz dance is revealed through the individual manner of the author, performers. It is noted that in the twentieth century, the development of jazz dance in Ukraine was influenced by representatives of American and European schools of jazz dance. Formation of heat dance as a modern dance genre of American-European origin is noted. The works of American, European and national representatives of the schools of jazz dance are characterized .

Conclusions

The paradigm of the development of jazz dance from the end of the XIX century is defined, before the beginning of the XXI century. as one of the problem vectors of understanding the phenomenon of jazz in art history discourse.

Studies show that music, theater, cinema, literature, painting, fashion, classical ballet, development of sound recording and innovative technologies had a great influence on the promotion, formation and popularization of jazz dance. There was a process of singling out individual choreographic forms of jazz dance in the everyday, stage, sports-ball, social dance.

Jazz dance is described as a model of a symbiosis of modern musical culture and choreography – from folklore to scenic forms of professional art. American and European schools of jazz dance, pushing away from folk, religious, musical, dance traditions, went through certain stages of development; comprehension by the scientific community; they are enriched with the work of choreographers, dancers, the influence of various forms and forms of contemporary art; formed into a holistic phenomenon of jazz dance in the contemporary art culture.

Jazz dance is distinguished by a variety of genres, trends, styles and forms. It has its spatial dynamics and its development principles; in different ethnic and geographical environments differs heterogeneity of its structure and content in many respects: choreographic vocabulary, composition, musical accompaniment, executive techniques, their nature, dialectological characteristics of folklore origin. Jazz dance is a historical, social, aesthetic and cultural phenomenon; it is a way of thinking, a style of behavior associated with various forms of social consciousness. He became an indicator of the important socio-

cultural, political and economic transformations that took place in the artistic world: he felt their influence and simultaneously influenced them.

It is determined that jazz dance is a specific universal direction of contemporary choreographic art, a specialized aesthetic experience, oriented to the artistic needs and socio-cultural functions of certain layers of the "postindustrial" society. This experience is conditioned by moral, ethical, aesthetic norms and ideals that are broadcast and cultivated within small social communities, creating so-called modern subcultures. It is noted that jazz-dance has its own categories and concepts, is updated through dancers, choreographers, the audience, allows fuller identification of performing opportunities, is characterized by a special feeling of freedom and improvisation of dance movements.

References:

1. Плахотнюк А. Формирование контемпорари джаз-танца (*Contemporary jazz-dance*) / А. Плахотнюк // Сб. науч. статей. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2014. – № 5 (43). Часть II. – С. 144–147.
2. Плахотнюк О. *Contemporary jazz-dance* та його практики в системі хореографічної освіти України / О. Плахотнюк // *Lwowsko-Rzeszowskie zeszyty naukowe (Львівсько-Ряшівські наукові зошити): зб. наук. праць.* – Львів – Ряшів, 2013. – С. 261–268. – (Серія: мистецтвознавство; вип. 1).
3. Чепалов О. *Хореографічний театр. Західної Європи XX ст.: монографія: монографія* / О. Чепалов. – Харків: ХДАК, 2007 – 344 с.: ил.
4. Шариков Д. І. *Сучасна хореографія як феномен художньої культури XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня*

канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – Теорія й історія культури / Шариков Денис Ігорович. – К.: 2008. – 20 с.

5. Танцювальна трупа Елвіна Ейлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alvinailey.org/>.

6. Jazz dance [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.buzzle.com/articles/history-of-jazz-dance.html>. – Title off the screen.

7. Katherine Dunham. Кэтрин Данэм. Біографія / автор Алексей Булатов [Electronic resource]. – Access mode: http://www.peoples.ru/art/theatre/dance/katherine_dunham/. – Title off the screen.

References:

1. Plahotnyuk A. Formirovanie kontemporari dzhaz-tanca (Contemporary jazz-dance) / A. Plahotnyuk // Sb. nauch. statej. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. – Tambov: Gramota, 2014. – № 5 (43). Chast' II. – S. 144–147.

2. Plahotnyuk O. Contemporary jazz-dance ta jogo praktiki v sistemi horeografichnoї osviti Ukraїni / O. Plahotnyuk // Lwowsko-Rzeszowskie zeszyty naukowe (L'vivs'ko-Ryashivs'ki naukovi zoshiti): zb. nauk. prac'. – L'viv – Ryashiv, 2013. – S. 261–268. – (Seriya: mistectvoznavstvo; vip. 1).

3. Chepalov O. Horeografichnij teatr. Zahidnoї Evropi HKH st.: monografiya: monografiya / O. Chepalov. – Harkiv: HDAK, 2007 – 344 s.: il.

4. SHarikov D. I. Suchasna horeografiya yak fenomen hudozhn'oї kul'turi HKH stolittya: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. mistectvoznavstva: 26.00.01 – Teoriya j istoriya kul'turi / Sharikov Denis Igorovich. – K.: 2008. – 20 s.

5. Tancyuval'na trupa Elvina Ejli [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.alvinailey.org/>.

6. *Jazz dance [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.buzzle.com/articles/history-of-jazz-dance.html>. – Title off the screen.*

7. *Katherine Dunham. Kehtrin Danehm. Biografiya / avtor Aleksej Bulatov [Electronic resource]. – Access mode: http://www.peoples.ru/art/theatre/dance/katherine_dunham/. – Title off the screen.*

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.10

UDC: 792.8

**NEOCLASSICAL FORMS OF CONTEMPORARY BALLET ON THE
EXAMPLE OF THE WORKS OF JIRI KILIAN AND EDWARD KLUG**

Anastasia Khomenko

Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the neoclassical ballet forms of the late twentieth century, and describes the unique scenic method and stylistics of the outstanding choreographers of Europe – Jiri Kilian and Edward Klug.

Their formal technical and stylistic features of their stage work are described in detail. The peculiarities of ballet neoclassic in Europe are determined. Analyzes of scientific research on ballet criticism in the field of neoclassicism and neoclassicism.

Key words: neoclassicism, neoclassicism, choreography, ballet, modern ballet, stage forms, ballet of Europe, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art.

The **purpose of the article** is to clarify and describe the peculiarities of the European ballet neoclassic by the example of the world's leading

choreographers. To illuminate their ballet performances, formal technical features.

Formulation of the problem and analysis of research

Theoretical analysis and generalization of scientific works on the neoclassical ballet theater indicate that the domestic studies of D. Bernadskaya, P. Bilash, N. Kobachok, T. Pavlyuk, A. Plakhotnyuk, M. Pogrebnyak, V. Redi, A. Rekhviashvili, Yu. Stanishevsky, A. Chepalov, P. Chuprin really paid little attention to neoclassical forms and means in modern ballet.

A generalization of research on this subject, in the field of neoclassicism in the choreographic culture, is an art study – L. Abyzov, George Balanchine, Yu. A. Bakhrushin, MA Brailovskoy, E. Valukin, Y. Grigorievich, Marinel Guatterini, N. Efimenko, A. Ermakova, V. Krasovskaya, Violetta Mayniece, N. Mankovskaya, S. Knytschikova, V. Nikitin, S. Ustyakhin, Isabel, Philippe Le Moll, Michel Marcel.

Statement of the main material

The direction and style of the neoclassical ballet theater in the choreographic culture of the present has its own specific features, characteristics and features of existence. Neoclassical ballet theater is the type of the choreographic culture of the present, the genesis of which developed during the twentieth century. The neoclassical ballet theater coexists with the forms of the choreographic culture in a regular and harmonious way – classical and modern choreography. The direction is neoclassicism as a set of indicative style characteristics of a certain artistic phenomenon in the choreographic culture, in particular, the main foundation is classicism as a method of artistic thinking, an aesthetic system based on antiquity, and expressively representative means of Renaissance, baroque, romanticism, folklore stylization, surrealism, cubism, abstract art, modernism, jazz.

All the above-mentioned concerns only ballet art and formal technical characteristics: representatives of fokinism (representatives of fokinism (Mikhail Fokin, Fyodor Lopukhov, Kasyan Galeyevsky, Leonid Yakobson, Vaclav and Bronislava Nezhinskaya, Leonid Miasin) of Impressionist representatives in choreography (Loi Fuler, Isadora Duncan, Mikhail Fokin) representatives of the ballet neoclassicism of the mid-twentieth and early twenty-first centuries (George Balanchine, Anthony Tudor, Serge Lifar, Roland Petit, Marie Rambert, Ninet Valois, Frederic Ashton, Kenneth Macmillan, John Cranko, Jiri Kilian, John Neumeier, Edward Clug, Aniko Rekhviashvili) [321, p. 118-127].

Jiri Kilian (1947, Prague, Czechoslovakia) – Czech dancer and Dutch choreographer. He studied at the ballet school of the Prague National Theater, then at the Prague Conservatoire. Trained at the Royal Ballet School in London. In 1968–1975 – the actor of the ballet of the Stuttgart corps de John Cranko. In 1975–1999 – art director of the Netherlands Dance Theater and chief choreographer.

In its uniqueness, the choreographic style of Kilian has such important aspects: the absolute musical performance of dance and movements, as in the ballet dancing's of George Balanchine, as well as the associative plot, irony and humor that was often present in John Cranko's ballets, especially as Kilian, like Niemeyer, his student, worked with him and adopted certain features and principles of choreography [80, p. 208].

His ballets most often relate to the music of the Czech composer – Leoš Janáček, as well as Johann Sebastian Bach, Franz Josef Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Igor Stravinsky, Maurice Ravel, Anton Webern, Benjamin Britten. Although, of course, this is the author's neoclassic. Kilian's ballets are most often plotless, classical music, dance symphonic, abstract-associative author's story. In his later works there is a

distant trend of Eastern philosophy. Principles of work with the subject and metamorphosis with costumes and mobile scenery are very often involved in ballet, with a very virtuosic technique of classical dance.

Ballets by Jiří Kilian "Symphony D-dur" to the music of Franz Hayden (1976) "Symphonietta" to the music of Leoš Janáček; "Symphony of the Psalms" to the music of Igor Stravinsky (1978) "The Overgrown Path" to the music of Leosh Janacek (1980) "The Forgotten Land" to the music of Benjamin Britten (1981.) "Wedding" to the music of Igor Stravinsky (1982). "Pasture" to the music of Carlos Chavez (1983.) "Child and magic" by Maurice Ravel (1984.) "Six dances" to the music of Wolfgang Amadeus Mozart (1986.) "The game is over" to the music of Anton Webern (1988). "The Fallen Angels" to the music of Stephen Reich (in 1989) "Saraband" to the music of Johann Sebastian Bach; "Sweet dreams" to the music of Anton von Webern (1990). "Little Death" to the music of Wolfgang Amadeus Mozart (1991). "Location is unknown" to the music of Arvo Pärt, Anton Webern, Steven Reich, Charles Ives (1994) [3, p. 15].

Edward Clug (1973) – Romanian and Slovenian ballet dancer, choreographer. He got a choreographic education in the studio of classical ballet in Cluj-Napoca (Romania). In 1991 he became a ballet dancer, soloist of the Slovenian National Theater troupe in Maribor (Slovenia). He worked as a soloist in the Croatian ballet in Zagreb (Croatia).

In 1996, the leadership of the National Slovenian Theater commissioned Clug to stage the ballet "Babylon" to the music of Thomas Panduri. In 1998, Klug presented the premiere of a new production of "Tango" at a ballet evening at the National Slovene Theater. Since 2003 – art director and chief choreographer of the Maribor Ballet of the National Slovenian Theater. During 2003–2015, Klug attracted the attention of the international audience to himself through his specific choreographic style.

It is the style of Edward Clug mainly relies on classical virtuosic technique and free coordination and body. Therefore, it is legitimate to assert that the style is neo-classical, although very authoritative.

It can only be compared very remotely with the neoclassical style of Aniko Rekhviashvili, and the virtuosic technique of movements, most of which are based on a complicated classical dance with a visual psychological load. Preference is given to virtuoso coordination and unique work of the corps [2, p. 61–68].

If you look at the components of Stylistics Clug, you can find neoclassical dance, modern jazz with contemporary dance, contact improvisation and even popular forms, as the virtuosity of the performance of rapid coordination movements of the body and hands. He equally succeeded in the ballet ensemble of Maribor on the international dance card. His Maribor troupe has toured to the USA, Canada, Singapore, Russia, Korea, Italy, Belgium, the Netherlands.

In 2013, in Switzerland for the Zurich Ballet, Clough put "Hill Harper's Dream", in Belgium for the Royal Flanders – "Wedding" to the music of Igor Stravinsky. In the same year for the Mariborsky Ballet of the National Slovenian Theater, he put his editorial office of "The Sacred Spring" on the music of Igor Stravinsky. Worked at the invitation of the ballet master at the National Ballet theaters – Romania (Bucharest), Serbia (Belgrade), Germany (Augsburg), Ukraine (Kiev), Croatia (Zagreb).

Edward Clug is a laureate of numerous national and international ballet awards in Varna (Bulgaria), Moscow (Russia), Hanover (Germany). In 2011 he staged the neoclassical chamber ballet quartet "Quatro" for the leading soloists of the ballet of the Mariinsky Theater and the Kiev National Opera Denis and Anastasia Matvienko, Leonid Sarafanov and Olesi Novikova [5, p. 135–141].

This ballet is interesting because it clearly characterizes one of the neoclassical tendencies of the beginning of the 21st century – a form of a choreographic miniature with separate solo variations, ordinary, male and female duets. A virtuosic technique of neoclassical dance with quick transitions from movement to movement, incredible work of the body and hands. Synthesis of classical dance, movements in the parterre, modern jazz dance, contact improvisation, masterly jumps. Representation of a certain author's symbolism, abstract association, extraordinary musicality and dance-symphony reception of the display of music through choreographic text and vocabulary.

Conclusions

Thus, the "Eclectic style" (since 1980). There is a combination of different stylistics of neoclassic choreographers. Author's styles are "Balanchine", "Choreodramatic", "Kilianivsky" and some forms of stylistics by Mari Rambe, Leonid Massine, Anthony Tudor, Serge Lifar, Frederic Ashton, John Neumeier. The use of certain forms of modern ballet (Martha Graham, Mers Cunningham), jazz ballet (Alvin Eily), expressive principles of postmodern ballet (synthesis of arts), expressive means, forms and techniques of dance performance.

The virtuosic technique of dance is enriched by the techniques of contemporary dance, contact improvisation, popular dance, free author's plastic and pantomime. Ballets can be plot (choreodramatical, literary, fairy, or author's), as well as thematic or idealess (abstract, associative, philosophically philosophical reflections of the author). In the artistic design of the ballet, there can be both an academic principle of decoration and a minimization by the analogy of George Balanchine and Jiri Kilian.

References:

1. Баланчин Джордж. 101 рассказ о большом балете / Дж. Баланчин, Фр. Мейсон; пер. с англ. У. М. Сапциной. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – 494 с.
2. Балет / ред., пер. В. И. Павлова. – М. : Астрель АСТ, 2003. – 64 с.
- Бернадська Д. П. Феномен синтезу мистецтв в сучасній українській сценічній хореографії: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 / Д. П. Бернадська. – К.: Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2005. – 20 с.
3. Гваттерини М. Азбука балета / Маринела Гваттерини. – М.: БММ АО, 2001. – 240 с.: ил.
4. Шариков Д. І. Філософія неокласичного танцю і естетика нового балету з художнього методу Михайла Фокіна та Федора Лопухова //
5. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих учених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. – Серія «Мистецтвознавство». – Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка. – 2015. – № 12. – С. 135–141.

References:

1. Balanchin Dzhordzh. 101 rasskaz o bol'shom balete / Dzh. Balanchin, Fr. Mejson; per. s angl. U. M. Sapcinoj. – M.: KRON-PRESS, 2000. – 494 s.
2. Balet / red., per. V. I. Pavlova. – M.: Astrel' AST, 2003. – 64 s.
3. Bernads'ka D. P. Fenomen sintezu mistectv v suchasnij ukraïns'kij scenichnij horeografii: avtoref. dis. ... kand. mistectvoznnavstva: spec. 17.00.01 / D. P. Bernads'ka. – K.: Kyiv. nac. un-t kul'turi i mistectv, 2005. – 20 s.
4. Gvatterini M. Azbuka baleta / Marinela Gvatterini. – M.: BMM AO, 2001. – 240 s. : il.
5. Sharikov D. I. Filosofiya neoklasichnogo tancyu i estetika novogo baletu z hudozhn'ogo metodu Mihajla Fokina ta Fedora Lopuhova // Aktual'ni

pitannya gumanitarnih nauk: mizhvuzivs'kij zb. nauk. prac' molodih uchenih Drogobic'kogo derzh. ped. un-tu im. Ivana Franka. – Seriya «Mistectvoznavstvo». – Drogobich: DDPU imeni Ivana Franka. – 2015. – № 12. – S. 135–141.

V. PHILOLOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.11

UDC 82-09(477) Куліш

SPECIFICITY OF AUTHOR'S SELF-EXPRESSION IN THE AUTOBIOGRAPHICAL TRILOGY PANTELEIMON KULISH "MEMORIES OF CHILDHOOD"

K. Mazurik

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

The article is devoted to the study of the specifics of the author's self-expression in the autobiographical trilogy of Panteleimon Kulish "Memories of Childhood", the study of the main forms, ways, means and techniques of the author's "I" presentation in the texts. Hiding under the mask of a fictitious name, the author seeks to personally represent his world, selects the most significant fragments of it and gives them a special substance and forms, in accordance with his own vision, which is formed by his mind and feelings.

It is established that in the trilogy of the Ego the author is represented by various forms of the "I" - the author, the narrator and the hero, the characters and individual biographical facts of which are very close to each other, but not identical, fulfill simultaneously the meaning-forming and structure-forming functions.

Key words: Panteleimon Kulish, the image of the author, self-author, autobiography, autobiographical, ego-literature, autobiographical text.

Мазурик К. В. Специфіка авторського самовираження в автобіографічній трилогії Пантелеймона Куліша «Воспоминания детства» / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Стаття присвячена дослідженню специфіки авторського самовираження в автобіографічній трилогії Пантелеймона Куліша «Воспоминания детства», вивченню основних форм, способів, засобів та прийомів презентації «Я» автора у текстах. Ховаючись під маскою вигаданого імені, автор прагне особисто представити свій світ, виділяє найбільш значущі його фрагменти і надає їм особливої субстанції і форми, відповідно до власного бачення, яке формується його розумом і почуттями.

Встановлено, що Его автора у трилогії презентоване різними формами «Я» - автора, оповідача та героя, характери й окремі біографічні факти яких дуже близькі між собою, але не тотожні, виконують одночасно змістотворчі і структуроутворюючі функції.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, образ автора, самовираження автора, автобіографія, его-література, автобіографічний текст.

Вступ. Проблема репрезентації образу «Я» автора в творах автобіографічних жанрів у сучасному літературознавстві є однією із актуальних. В українській науці питання вираження та співвіднесення «Я» автора та героя у еголітературних творах, лише в ХХІ ст. привернули увагу вітчизняних дослідників. Особливості авторського самовияву, авторської самототожності у художньому тексті ХХ ст. стали об'єктом вивчення Т. Черкашиної, І. Скаріної, А. Цяпи та ін., однак автобіографіка ХІХ ст., зокрема еголітературна творчість Пантелеймона Куліша, за винятком поодиноких студій В. Петрова, Л.

Юровської, Ю. Мариненка, І. Бойцун, Ю. Бондаря, досі залишається малодослідженою, хоча саме цей письменник варифікував жанр художньої автобіографії та автобіографічної повісті в українській літературі.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є дослідження специфіки авторського самовираження в автобіографічній трилогії «Воспоминания детства» П. Куліша, вивчення основних форм, способів, засобів та прийомів презентації «Я» автора у текстах.

Виклад основного матеріалу статті. Структуротворчим центром автобіографічного твору є автор та його образ, тому узагальнений образ «Я» митця певної епохи став предметом аналізу в більшості наукових студій, присвячених науковому осмисленню феномена автобіографіки як літератури non-fiction, адже центром будь-якого автобіографічного тексту є образ «Я» (Гінзбург). Дослідження проблеми репрезентації «Я» митця в автобіографічних текстах трилогії «Воспоминания детства» П.Куліша здійснено з використанням біографічного, психоаналітичного, порівняльно-історичного та інтертекстуального методів.

Важливим складником автобіографічного дискурсу Пантелеймона Куліша є автобіографічна трилогія «Воспоминания детства», до якої увійшли повісті «Яков Яколевич», «Феклуша» «Ульяна Терентьевна».

Написана у 50-х рр. XIX ст., трилогія відображає основні настрої та естетичні пріоритети автора чи не найскладнішої доби в його житті: страшне душевне потрясіння після розгрому Кирило-Мефодіївського Товариства, крах кар'єрних сподівань, заборона творчої самореалізації, та найголовніше – відчуженість від своєї Батьківщини, самотність, неможливість реалізації важливої мети життя: консолідації національної інтелігенції задля великої праці на ниві

культури. Втрата змоги друкувати україномовні твори через політичні утиски та водночас бажання відновити власне реноме в середовищі української та російської еліти, повернутися в літературу, спробувати власні сили після вимушеної перерви – ось основні причини, які спонукають П.Куліша до пошуків способів обійти особисту заборону російського царя на право друкуватися. З цією метою письменник перейде на російську мову, порушуючи здебільшого нейтральну тематику в руслі соціально-побутової чи психологічної проблематики, на якій позначилося захоплення автором популярних у той час руссоїстських ідей, що й реалізується в автобіографічних повістях митця.

Естетична природа стилю епіки П.Куліша визначає особливості репрезентації в них авторського «Я». Творчість цієї доби представляє зміни естетичних симпатій письменника: крім «романтичної схильності до зображення гіпертрофованих почуттів та ідеалізації характерів» [1, с. 121], у повістях П.Куліша відчутні впливи натуральної школи (Є. Гребінка, М. Гоголь) та діккенсівського реалізму. Попри те, що основа творів автобіографічна, вони містять значну частину художнього домислу, оскільки письменник творчо переосмислює свій життєвий досвід і намагається використати його для реалізації власного ідейного замислу.

Автобіографічна трилогія «Воспоминания детства» – це осмислення першопочатків свого життя в найкритичніший його момент, тому звернення автора до свого дитинства як до початкового періоду буття, часу, що відкриває собою життя людини, – це спроба осмислити витоки і джерела формування себе як людини, як творчої особистості, представити дитинство з позиції його цінності для дорослої людини, та найголовніше – відновити пам'ять про свій рід, плем'я, народ, культуру, традиції, оту сакральність минулого,

трансцедентно передану йому предками, що швидко зникає із життя в новому часі. Водночас спогади про дитинство пов'язуються з уявленнями про втрачений рай (особливо в часи заслання, коли ностальгія за дитинством виявлялася адекватною ностальгії за батьківщиною), про неможливість повернення в той час і простір, з яким пов'язуються уявлення про мир, спокій і щастя: «Мир представлявся мне светлою областью, в которой все одинаково прекрасное тотчас взаимно чувствует себя и спешит сблизиться. Душа моя была тогда открыта доверчиво любви и дружбе, как цветок солнечному сиянию» [2, с. 253].

У трилогії вперше в П.Куліша досить чітко оприявнюється його християнізована версія неоплатонізму. У цьому сенсі спогади про дитинство – це ще й данина письменника українській старосвіччині, яку він бачить як основу духовно-культурної традиції української нації з притаманним їй етико-релігійним трактуванням сенсу людського життя. Власне, на цих духовних основах неоплатоніст Куліш і зосередить свою оповідь. Саме тому центром його самовираження у автобіографіці загалом, зокрема й у цій трилогії, є духовне наповнення людського «Я», котре «осмислюється К. (Кулішем – К.М.) в єдності з історичною долею спільноти, до духу якої внутрішньо причетна людська одиниця» [3, с. 112].

Повісті «Яков Яковлевич», «Феклуша», «Ульяна Теретьевна» об'єднує в трилогію низка ідентичних жанротворчих рис автобіографічного твору: єдність автора, оповідача (Ніколай М.) та героя (хлопчик Ніколаша), які представляють особистість у різні роки та утілюють різні періоди життя самого автора, оповідна форма, специфічний хронотоп, наративні особливості та стиль викладу тощо.

Першою відповідно до хронології відображених подій із життя П. Куліша, які стають художньою канвою історії маленького хлопчина

Ніколаші – центрального образу трилогії, вважаємо повість «Ульяна Терентьевна». Цей твір представляє перший етап творення власне авторської ідентичності, яка в осмисленні раннього дитинства зазнає коригування до простої і ясної ідеї дитинства як раю, «дитинства як благого місця, де нема ні страждань, ні мирської суєти і де можна заховатися від невблаганного часу. Таке розуміння дитинства як раю і дитини як ангела, як слушно підкреслила І.Старовойт, «дає змогу автобіографові принаймні щось протиставити цинічному сучасному і, наслідуючи Гесіода, розмістити золотий вік не попереду, а позаду себе» [4, с. 179].

Оповідь у трилогії ведеться від першої особи – Ніколая М. (містифікованого героя, за ім'ям якого ховається автор, оскільки йому заборонено друкуватися), котрий утілює авторську позицію, його ставлення до самих подій та їх учасників. Разом із тим така форма викладу не дає підстав повністю ототожнювати оповідача з автором, самим Кулішем. Хоча в оповідачеві за деякими рисами можна впізнати автора, однак між ними є і суттєві розбіжності, як біографічного, так і психологічного характеру. Тож в контексті проблеми репрезентації авторського «Я» в трилогії П. Куліша чітко виділяємо три форми самовираження, які представляють три образи: оповідача (Ніколая М.), оповідача в дитинстві (Ніколаші) та самого П. Куліша, окремі риси якого угадуються в героях.

Оповідач трилогії, містифікує не лише оповідача, але й час, наполегливо підкреслюючи, що від описуваних подій його відділяє відстань більше ніж у сорок років, але на момент написання першої повісті («Яков Яковлевич», 1852 р.) самому Кулішеві виповнилося тільки тридцять три. Тож оповідач постає як письменник, людина солідного віку, яка з висоти свого досвіду згадує минуле, зупиняючись на подіях дитинства, отрочтва та ранньої юності, що закарбувалися в

пам'яті як найкращі в його житті. І хоча подекуди вони затьмарювалися трагічними моментами (смертями Феклуші та Якова Яковича, трагедіями Померанцева, Софії Карлівни, сімейною драмою Уляни Терентівни), усе ж для нього вони залишаються щасливим періодом свіжого і чистого сприйняття життя. З іншого боку, автор – доволі молодий чоловік, мета якого – через спогади різних періодів свого життя відтворити побут та морально-етичну атмосферу буття різних соціальних груп українців, котрі на початок ХІХ ст. з титульної нації перетворилися на провінціалів імперії, «великих невдах, великих страждальців з їх безпросвітним життям, дріб'язковими клопотами» [5, с. 175]. Третім «Я» в повістях постає образ оповідача, яким він бачиться собі сорок років тому, – хлопця Ніколаші в дитинстві та отроцтві.

Оповідач багато в чому нагадує самого П.Куліша: подібністю деталей біографії, професією (він також є письменником), деякими психологічними особливостями. Читач крізь призму оповідача бачить самого автора, і в силу значної їх подібності може сприймати трилогію навіть як мемуарні записки. Саме автобіографіка в певній мірі прояснює своєрідність характеру П.Куліша, його дивакуватості, особливості стосунків із жінками, психологічну мотивацію вчинків митця, агресивність, зокрема до думки опонента, специфічну парадоксальність творчої особистості. Еголітература здатна привідкрити таємниці «Я» письменника, його несвідоме та архетипне.

Загальний інтелектуальний образ оповідача складається в уяві читача завдяки згадкам про явища світової культури, які почасти трапляються в його творах. Так, наприклад, про батька він каже, що завдяки тому, що той знав «первую часть арифметики и всего Державина наизусть», был между соседями Аристотелем» [2, с. 244]; від Дениса Ніколаша слухав історії про Олександра Македонського;

Уляні Терентівні цитував уривки з Державіна; в помісті Мужилівської пізнав творчість Шиллер; поемами і віршами Пушкіна й Жуковського школярі списували зошити і вчили їх напам'ять. З часом, уже дорослий письменник постійно покликається на образи класичного мистецтва.

У повісті «Ульяна Терентьевна» перед читачем розкриваються причини та історія формування у майбутнього письменника комплексу Едіпа: гіпертрофоване захоплення жінкою, котра в певний момент сприймалася маленьким хлопчиком як ідеал жінки; відчуття задоволення, котре входить у протиріччя із реальним станом життя, почуття вини тощо. Комплекс цей у випадку П.Куліша мав і своє чисто життєве пояснення – жорсткість батька у ставленні до свого сина. Про свій страх перед батьком він згадуватиме у багатьох творах: окрім трилогії «Воспоминания детства», про авторитарність батька він напише в автобіографії «Жизнь Кулиша» та романі «Владимирия».

Сімейними обставинами сам автор пояснює відлюдкуватість та почуття відчуженості маленького героя Ніколаші, його несхожість на інших дітей. Найвагоміші причини – рання втрата матері, нестача матеріної ласки, з одного боку, та близьке спілкування з жінкою іншого соціального і духовного складу, ніж його сім'я, з Уляною Терентівною, що через власні сімейні обставини поселилися по сусідству від батьківського обійстя: «Сказать правду, я не очень был привязан к родительскому дому, - не потому, чтоб я был равнодушен к месту своих первых радостей, не потому, чтобы мне не было в нем привольно, но потому что у меня не было матери» [2, с. 260]. Більше уваги матері автор присвятив в автобіографії «Жизнь Кулиша», визнавши, що вона справила значний вплив на формування його любові до українських традицій. Отже, ще з раннього дитинства в ньому пробуджується і визріває своєрідна дихотомія, два протилежні

уявлення про світ і красу: розуміння довершеності морально-етичного комплексу народного життя, з одного боку, і прагнення до аристократичної витонченості, з іншого. Ця постійна опозиція вплинула на розуміння соціальних проблем і призначення мистецтва. Звідси одна з основних тенденцій життєвого і творчого шляху Куліша, оприявлена в його автобіографічних творах, яка неодноразово буде поміченою дослідниками його творчості, – це боротьба його аристократизму з любов'ю до народної української стихії, того аполонівського та діонісійського начал, які не могли знайти рівноваги ні в характері, ні в творчості, ні в житті самого письменника. У певний час одна з цих тенденцій посилювалася, витісняючи іншу, формуючи унікальний візерунок ідейної спрямованості Кулішевої творчості. Повість «Ульяна Терентьевна» представляє авторську концепцію формування його естетико-інтелектуальної аристократичності, яку в ньому відкрила в дитинстві Ульяна Терентівна Мужилівська, тому матері в повісті, як представникові народнопоетичної стихії, він відводить менше уваги.

Цікавим аспектом у формуванні майбутнього письменника є його стосунки з батьком. У повістях і автобіографії ці стосунки батька з сином представлені дещо по-різному: маленького Ніколаші з Іваном Карповичем та Пантелеймона з батьком Олександром. У повістях батько оповідача постає людиною, котра суттєво інтелектуально відрізняється від свого оточення (читав напам'ять Державіна), хоч і досить суворою, але такою, що своєрідно любить свого сина, не шкодує для нього та його навчання коштів, до якої Ніколаша може звернутися зі своїми труднощами. Натомість із автобіографії стає відомо, що Куліш боявся свого батька і батьківської уваги йому не вистачало. Саме зазначена емоційна атмосфера (побоювання батька

в Куліша та відсутність цього страху в Ніколаші) і є наріжним каменем розрізнення стосунків персонажів у повісті та їх прототипів.

З ранньою втратою матері, відсутністю тісного емоційного зв'язку з батьком пов'язує оповідач власну чутливість і сприйняливість до навколишнього світу, до людських переживань і горя: «...в одинокой своей жизни дома, скучному училищному быту и отсутствию материнской любви приписываю вообще раннее развитие во мне симпатий ко всему, что манит сердце» [2, с. 270].

Для Куліша 50-ті й 60-ті роки ознаменовані черговою зміною пріоритетів громадянської і світоглядної позицій. Можливо, саме тому замість теплоти, з якою описана старосвітська атмосфера, у якій зростав малий Панюша, описаній у «Жизні Куліша», у «Воспоминаниях детства» оповідач говорить про неї з певною погордою: «Соседи моего отца были прямые потомки тех козаков, которые приобрел права дворянства, не усвоили себе привычек образованной жизни. Они как-будто еще только вчера скинули старосветские жупаны и надели запоздалого покроя сюртуки. Добрый народ был, но скучный до крайности. Немногие бы пожелали между таким народом родиться» [2, с. 244]. Якщо пізніше в «Жизні Куліша» письменник наголошуватиме на своєму зв'язку з козацьким родом Гладких та говоритиме про старосвіччину з приязню, то у «Воспоминаниях детства» оповідач дещо зневажливо ставиться до рідного середовища свідомий своєї вищості. Однак представлення рідного простору в такому непривабливому ракурсі, на нашу думку, викликане історико-політичними причинами: утисками української культури, заборонаю українського слова тощо. Замилування національною культурною стихією призвело б до цензурних заборон друкуватися, а Куліш якраз прагнув публікації.

Ніколаша постає в трилогії як хлопець вразливий, наділений від природи багатою уявою: «Удивительные вещи развивало в детстве мое воображение из самых ничтожных обстоятельств. Все, что я слышал, облекалось для меня в картины; часто одно слово становилось для меня завязкою целой истории; довольно мне было провести одну черту в характере человека, уже я сам себе его дорисовывал» [2, с. 245]. Через те кожне враження, кожна розмова породжували в його уяві яскраву послідовність образів.

Автор постійно підкреслює вроджений артистизм і вразливість хлопця, котрі часто підсилюються описом несподівано екзальтованої реакції дитини на красу: чи це музика, чи красивий голос, чи опис картини, чи пейзаж за вікном – все викликає неймовірні внутрішні емоції хлопчика: «Я онемел и окаменел; потом начал плакать, и что только когда-либо запало в мою душу нежного, трогательного, возвышенного, все в ней ожило и заговорило. Я плакал, припоминая голос моей матери, который более не отзовется ко мне из темной могилы; я плакал, припоминая песни соловья, который каждую весну пел у меня под окном, пока я не был отправлен в училище; я плакал о Софье Карловне и о Феклуше, о Якове Яковлевиче, угаснувшем, можно сказать, при первом звуке любви, в первый миг уверования, что его любят; я плакал от восторга, думая об Ульяне Терентьевне и об ее чудной материнской любви ко мне; я плакал наконец сам не зная от чего» [2, с. 301-302].

Говорячи про себе, автор підкреслює, що рано усвідомив свою виключність, у якій була переконана вся його родина і про яку говоритиме він сам і в автобіографії, і в щоденниках. Він також наголошує на тому, що в дитинстві був значно доросліший за свій вік: «Я в детстве не был ребенком: я чувствовал, радовался и страдал, как взрослый» [2, с.258]. Варто зазначити, що й манера спілкування

Ніколаші не відрізняється від манери спілкування дорослих: у ній не відображені вікові особливості 13-річного хлопця. Значною мірою це можна також пов'язати із тим, що оповідач повністю переноситься у час зображуваних подій і говорить зі співрозмовниками так, як би говорив тепер.

Образ себе у дитинстві оповідач творить переважно за рахунок прямої самохарактеристики, зрідка надає право характеризувати себе іншим особам. Крім того, значну роль відіграє зображення переживань Ніколаші, його уяви, вчинків, стосунків з іншими людьми. Однак варто відзначити, що перед читачем постає досить ідеалізований образ 13-річного хлопця, і навіть незначні вади, про які згадується у творах (як-то: дитячі пустощі в школі чи нездібність до деяких шкільних предметів), сприймаються швидше як милі риси чутливої і артистичної дитячої натури.

Отже, Ніколаша, прототипом якого став сам Пантелеймон Куліш, уже в дитинстві виявляє всі ті риси, що стали базовими у становленні його як письменника: увага до інших людей, до деталей їх життя, глибоке співпереживання, багата уява, здібності до декламування, малювання тощо – усе це мало свідчити про артистичну натуру хлопця.

Протиставляючи себе тодішнього, тринадцятирічного хлопця, і теперішнього, дорослішого на сорок років (як каже оповідач у повістях), оповідач згадує неодноразово про зміну в поглядах і світовідчутті, яких він зазнав із часом: «Я не ведал тогда этой тягостной осторожности, которая связывает нам язык в самом восторженном нашем состоянии; я не знал еще, что притворство в житейских сношениях с людьми есть непременно условие нашего спокойствия и безопасности!» [2, с. 253]. Тут уже виявляється «Я» Куліша-автора, його гіркота та розчарування пов'язані із засланням до

Тули, постійна потреба прикидатися у тепер уже чужому життєвому просторі, стежити за власними вчинками і словами, щоб знову не втрапити у немилість. Отже, роки дитинства, коли він ще міг вільно відчувати і висловлювати свої переживання, вважає оповідач найкращими у своєму житті, що підкреслить пізніше автобіографії: «...Детство мое не потеряло для меня той умилитительной прелести, которую – хотя смутно- сознавал и сам Яков Яковлевич. За свежесть впечатлений, за восприимчивость души, за сладостное ощущение бытия в ту эпоху жизни я бесконечно благодарен своему Создателю» [2, с.258].

Виявляються у повістях побіжно і політичні погляди автора. Так, описуючи випадок, коли декламував у дитинстві уривок з Державіна для Уляни Терентівни, оповідач зауважує: «... а я потому вспомнил эти стихи, что в моей новой знакомке было что-то Екатерининское. Я смотрел на нее, как на величайшую женщину в мире, и не было меры преданности, которую я к ней чувствовал» [2, с. 279]. Таке палке вираження прихильності режиму, яке мало пасувало 13-річному хлопчикові (який навряд чи міг так глибоко «розуміти» і «захоплюватися» царицею), значною мірою зумовлено тим, що в 1852 році (коли з'явилася повість) Куліш тільки-но повернувся із заслання до Тули. У цей період, як відзначає Є.Нахлік, «опальний письменник силкувався визначитися в нових умовах, що в них неждано-негадано потрапив, а тому хотів засвідчити свою лояльність до панівного режиму й завдяки цьому зайняти помітне місце в легальному літературному процесі. Як ніколи до й після цього, він писав з осторогою, оглядаючись на тодішні цензурні вимоги, позаяк зобов'язаний був подавати свої твори на рецензію до III відділення» [6, с.78]. Ця опальність змушувала автора висловлювати в такій формі свою відданість режиму.

Висновки. Тема дитинства має універсальний характер і нерозривно пов'язана з центральними, наскрізними проблемами творчості П. Куліша 50-60-х рр. XIX ст.: роздумами про долю, про Бога, про батьківщину, про народ, про природу, про себе. Автобіографічний текст – це завжди презентація автора себе через різні форми представлення: констатуюча (через хронологічно послідовну історію життя чи різні факти з життя персонажа), психологічно-емоційна (характеризує емоційний стан героя, його почуття і настрої).

У автобіографічній трилогії «Воспоминания детства» авторське «Я» репрезентоване в образах оповідача у його «тоді» (13-річному віці) й «тепер» (40 років по тому) та самого автора (33-річного чоловіка), характери й окремі біографічні факти яких дуже близькі між собою, але не тотожні. Ці відмінності виявляються на різних рівнях: віковому, подієвому, психологічному тощо. «Я» дитини – хлопчика «Ніколаші» презентує формування дуалістичного світогляду самого П. Куліша, складну боротьбу діонісійського та аполонівського начал і в характері самого митця, і в його поглядах, і в його житті. Ховаючись під маскою вигаданого імені, П.Куліш представляє свій особистий світ, який формується його розумом, відчуттями і почуттями, акцентуючи на найбільш значущих для нього фрагментах життя. Водночас проявляються і ті риси, що виявляють психологічний стан Куліша на момент написання повістей, його Его, його «Я», зокрема у моментах невпевненості у майбутньому, недовіри до оточення, що виникли під впливом нещодавно пережитого заслання.

Его автора презентоване різними формами «Я», виконує одночасно низку різноманітних змістотворчих і структуроутворюючих функцій, а це проблема, котра потребує подальшого детального та глибокого осмислення.

Література:

1. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: наукова монографія: у 2 т. / Євген Нахлік – К.: Український письменник, 2007. – Т.2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. – 462 с.
2. Повести П. А. Кулиша в 4 т. / П. А Кулиш. – Т. 3: Воспоминания детства. – С.-Пб, 1860. – 430 с.
3. Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2002. - 244 с.
4. Старовойт І. Автобіографія дитинства / Ірина Старовойт // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.- Вип 33. Ч. І: Львів. ун-т імені І.Франка, 2004. – С. 178-185.
5. Федченко П. М. Петро Гулак-Артемівський. Євген Гребінка. // Гулак-Артемівський П. Поетичні твори. Гребінка Є. Поетичні твори, повісті та оповідання. / Вст. ст. П. М.Федченко – К.: Наук. думка, 1984. – С. 5 – 29.
6. Нахлік Є.. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: наукова монографія: у 2 т. / Євген Нахлік. – К.: Український письменник, 2007. – Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша: наукова біографія. – 463 с.

References:

1. Nakhlik Ye. Panteleymon Kulish: Osobystist', pys'mennyk, myslytel' : naukova monohrafiya: u 2 t. / Yevhen Nakhlik – K.: Ukrayins'kyu pys'mennyk, 2007. – Т.2 : Svitohlyad i tvorchist' Panteleymona Kulisha. – 462 s.
2. Povesty P. A. Kulysha v 4 t. / P. A Kulysh. – Т. 3: Vospomynanyya detstva. – S.-Pb, 1860. – 430 s.

3. *Filosofs'ka dumka v Ukrayini: Biobibliohr. slovnyk / Avt. kol.: V. S. Hors'kyi, M. L. Tkachuk, V. M. Nichyk ta in. – K.: Univ. vyd-vo Pul'sary, 2002. – 244 s.*
4. *Starovoyt I. Avtobiohrafiya dytynstva / Iryna Starovoyt // Visnyk L'viv. un-tu. Ser. filol.- Vyp 33. Ch. I: L'viv. un-t imeni I.Franka, 2004. – S. 178-185.*
5. *Fedchenko P. M. Petro Hulak-Artemovs'kyi. Yevhen Hrebinka. // Hulak-Artemovs'kyi P. Poetychni tvory. Hrebinka Ye. Poetychni tvory, povisti ta opovidannya. / Vst. st. P.M.Fedchenko – K.: Nauk. dumka, 1984. – S. 5 – 29.*
6. *Nakhlik Ye.. Panteleymon Kulish: Osobystist', pys'mennyk, myslytel': naukova monohrafiya: u 2 t. / Yevhen Nakhlik. – K.: Ukrayins'kyi pys'mennyk, 2007. – T. 1: Zhyttya Panteleymona Kulisha: naukova biohrafiya. – 463 s.*

CONTENTS

I. HISTORICAL AND POLITICAL SCIENCES

SCHOOL OF HISTORIANS OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY AT THE END OF 40`S – IN THE MIDDLE OF 60`S OF THE XIX CENTURY (TO THE HISTORYOHRAPHY OF QUESTION)	5
--	---

PhD in History, Associate Professor, Olha Tarasenko

TRADE OF ANCIENT CARTHAGE	33
---------------------------	----

Doctor of History, W. O. Orehowskyi

THE UNITED STATES FOREIGN POLICY SOFT POWER IN REGARD TO LATIN AMERICA UNDER THE DONALD TRUMP ADMINISTRATION	41
--	----

Doctor of Politics, Professor, Oleg Tkach, Anatoly Tkach

II. MEDICAL SCIENCES

OPTIMIZATION OF THE MODEL OF RENEVAL TREATMENT FOR INCREASE OF ADHERENCE TO THERAPY OF PATIENTS WITH ISCHEMIC HEART DISEASE AFTER MYOCARDIUM SURGICAL RIVASCULARIZATION	58
--	----

PHD in Medicine, O. Kolodenko

III. PEDAGOGICAL SCIENCES

CONTENTS AND STRUCTURE CONCEPTS PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FACTORS OF PHARMACY	69
--	----

I. B. Koniashyna

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE TEACHER ADAPTATION IN PROFESSIONAL ENVIRONMENT	82
Doctor of Pedagogics, Professor, L. O. Lisina	

STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION UNDER EDUCATION REFORM	99
PhD in Pedagogics, V. Rostovska	

III. ART AND ART CRITICISM

BALLROOM DANCES, AS A PARALLEL OF PAST AND PRESENT AND THEIR IMPORTANCE IN THE FOLKLORE OF DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD: SPORTS BALLROOM DANCES	113
Dmitry Artemov	

JAZZ DANCE AS A STYLE OF CONTEMPORARY CHOREOGRAPHY	119
Andrew Prokaza	

NEOCLASSICAL FORMS OF CONTEMPORARY BALLET ON THE EXAMPLE OF THE WORKS OF JIRI KILIAN AND EDWARD KLUG	126
Anastasia Khomenko	

V. PHILOLOGICAL SCIENCES

SPECIFICITY OF AUTHOR'S SELF-EXPRESSION IN THE AUTOBIOGRAPHICAL TRILOGY PANTELEIMON KULISH "MEMORIES OF CHILDHOOD"	133
K. Mazurik	